

Jak projít úspěšně studiem

*Příručka ke státní magisterské
zkoušce z religionistiky na FF MU*

Milan Fujda

Masarykova univerzita

Brno 2013

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Jak projít úspěšně studiem

Příručka ke státní magisterské zkoušce
z religionistiky na FF MU

Milan Fujda

**Masarykova univerzita
Brno 2013**

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Dílo bylo vytvořeno v rámci projektu Filozofická fakulta jako pracoviště excelentního vzdělávání: Komplexní inovace studijních oborů a programů na FF MU s ohledem na požadavky znalostní ekonomiky (FIFA), reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0228 Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost.

© 2013 Masarykova univerzita

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte autora-Neužívejte dílo komerčně-Nezasahujte do díla 3.0 Česko (CC BY-NC-ND 3.0 CZ). Shrnutí a úplný text licenčního ujednání je dostupný na: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/cz/>.

Této licenci ovšem nepodléhají v díle užitá jiná díla.

Poznámka: Pokud budete toto dílo šířit, máte mj. povinnost uvést výše uvedené autorské údaje a ostatní seznámit s podmínkami licence.

ISBN 978-80-210-6531-4

ISBN 978-80-210-6530-7 (brož. vaz.)

ISBN 978-80-210-6532-1 (online : ePub)

ISBN 978-80-210-6533-8 (online : Mobipocket)

Obsah

Poznámka k autorství	7
Úvod	9
I. Záměr reformy, koncepce nových státních zkoušek a odpovídající strategie studijní přípravy	14
Vzájemné souvislosti změn v bakalářském a magisterském studiu a jejich cíle	14
Kurikulum magisterského studia a zkušební okruhy magisterské státní zkoušky	18
Obhajoby prací a výzkumné projekty	23
Obhajoby prací	23
Výzkumné projekty	25
II. Průběh státní magisterské zkoušky z religionistiky	28
Základní informace	28
Průběh zkoušky	29
Zahájení zkoušky a vylosování tématu projektu	29
Zadání otázek k pohovoru a příprava	30
Obhajoba magisterské diplomové práce / rozprava k magisterské oborové práci	30
Obhajoba návrhu výzkumného projektu	30
Prezentace a pohovor na zadané téma	30
Průběh opakovaných pokusů studentů, kteří neúspěšně skládali státní magisterskou zkoušku podle dřívějšího modelu	31

Výstupy z učení magisterského studia oboru Religionistika na FF MU a způsob jejich ověřování během státní magisterské zkoušky . . .	31
Návrh výzkumného projektu	32
Základní informace	32
Základní požadavky na návrh výzkumného projektu	32
Seznam četby	35
Další podrobnosti, pravidla a předpisy	36
Tematické okruhy a požadavky státní magisterské zkoušky z religionistiky	36
Formuláře	37
III. Tematické okruhy ke státní magisterské zkoušce z religionistiky: Obecná religionistika	38
Formulace tematických okruhů	39
Vztah mezi okruhy z obecné religionistiky a specializacemi	40
Komentovaný přehled tematických okruhů	43
1) Pojem náboženství	43
2) Komparace, klasifikace, genealogie	46
3) Jazyk, význam, interpretace	49
4) Identita a reprezentace	53
5) Prožívání, zkušenost, kognice, emoce	57
6) Paměť, tradice, obraz, text	60
7) Tělo, tělesnost, sexualita, gender	65
8) Začátek, konec, zrození, smrt	69

9) Mýtus	71
10) Rituál	73
11) Objekty kultu a úcty	76
12) Čas a prostor	79
13) Interakce, komunikace, konflikt	81
14) Náboženská změna	85
15) Společenství, moc, autorita, politika	86
16) Specializace, odbornost, laickost a autorita	90
17) Norma a odchylka	94
18) Přístupy a dějiny bádání	97
Závěr	101
Příloha	103

Poznámka k autorství

Autorství je věc dost zapeklitá. Jak občas říká jeden můj přítel a kolega, „je jen otázkou času, kdy si můj počítač, který mi umožňuje tak efektivně a rychle prohlížet všechny poznámky, jež mám uložené na jeho disku, začne nárokovat spoluautorství mých odborných studií“. Předkládanou publikaci jsem sice z větší části napsal já, ale nemalá část obsaženého materiálu je výsledkem kolektivní spolupráce.

Formulace témat okruhů státních magisterských zkoušek (přetištěná a komentovaná ve třetí kapitole) mají za sebou úctyhodnou historii. První verze reformy státních zkoušek totiž vznikala ještě v době, kdy jsem nebyl členem Ústavu religionistiky. Za jejich přípravu byl odpovědný především David Václavík, a poslední průběžná verze, jež byla tehdy dopracována, posloužila jako základ pro úplně nový návrh znění okruhů z obecné religionistiky, na němž jsme před několika lety začali pracovat společně s kolegou Davidem Zbíralem. Tento dokument byl postupně přeměněn v text současných platných zkušebních okruhů. Mezi tím však náš návrh prošel několika vlnami revizí zohledňujících kritické připomínky našich kolegů a kolegyní, a nakonec doznal definitivní podoby jako společné dílo, jehož formulace byly upřesňovány během mnohahodinových setkání všech vyučujících ústavu.

Velmi podobné je to s dokumentem popisujícím organizaci státní magisterské zkoušky a s genezí této podoby zkoušky samotné. Na počátku byly nejrůznější kritické výhrady k průběhu bakalářského i magisterského studia a jeho výsledků. Na jejich základě stejně postupně začaly krystalizovat návrhy změn, jež nakonec byly formulovány v podobě dvou ucelených návrhů na změny průběhu studia a především závěrečného zkoušení. Autorem jednoho byl opět kolega Zbíral, druhého já, ale oba vlastně vznikaly v naší vzájemné intenzivní diskusi, jíž mnohdy posunuly kupředu kritické připomínky prezentované našimi kolegy během pracovních porad ústavu. Výsledkem bouřlivé diskuse o obou návrzích byl konsensus všech vyučujících ohledně koncepce, jíž by ve vztahu k oběma původním návrhům bylo možné nazvat „třetí cesta“. Její vznik nikdo neplánoval a neinicioval. Opět šlo o výsledek společného hledání řešení, výsledek, který všechny stejně překvapil jako potěšil. Jeho konečného uspořádání do podoby jasného popisu organizace a průběhu zkoušky se ujal David Zbíral, a tento dokument tvoří druhou kapitolu předkládané příručky.

Mým více méně vlastním dílem jsou tedy pouze koncepce této příručky, její úvod, závěr, část věnovaná záměrům studijní reformy a komentáře ke zkušebním okruhům. Že je toto dílo „více méně“ mé, říkám proto, že i na něm se pochopitelně zásadním způsobem podepsalo veškeré dění, které jsem stručně popsal v předchozích odstavcích. A podepsalo se na něm ještě něco dalšího, co je třeba na tomto místě také zmínit. Defi-

nitivní koncepce této příručky totiž vznikla na základě zkušenosti s reálným průběhem nově koncipované státní magisterské zkoušky. Studentky, které potkalo to štěstí, nebo neštěstí, že jako první vstupovaly na tento terén, nový pro nás samotné, a ještě novější pochopitelně pro ně, mi poskytly řadu podnětů k přemýšlení o tom, co bych se měl v této publikaci snažit vlastně říct. Za jejich odvahu pustit se na toto neprozkoumané území a za podněty, které z ní pro mě vzešly, jim velice upřímně děkuji.

Úvod

V devadesátých letech dvacátého století prošla česká společnost celou řadou zásadních změn, jejichž důsledky doposud ovlivňují naše životy. Jednou z nich bylo také to, že studium hodnotových orientací lidí, jejich životních stylů a přesvědčení, včetně jejich představ o řádu, jemuž podléhá život, o jeho smyslu, o jeho vzniku i zániku, ale také studium všedního jednání, které je s těmito orientacemi a přesvědčeními více či méně spjato, už nemuselo být haleno do frází o společenském vědomí a duchovní nadstavbě nad ekonomickou základnou společenského života. Tato proměna přinesla do disciplín jako filozofie, sociologie, historie nebo psychologie otevřenost pro nová témata a problémy, ale umožnila hledat a nacházet i nový jazyk a teoretické a metodologické prostředky k uchopování témat a problémů starých. Akademická obec v České republice tak začala nově artikulovat některé otázky prostřednictvím do té doby částečně tabuizovaného, částečně pejorativního pojmu náboženství.

V této době se také začala organizovat skupina lidí, kteří nechtěli otevírat otázky po náboženství pouze v rámci dílčích disciplín jako historie či sociologie, ale snažili se navázat na vědní tradici, která se pokoušela (s kolísavou mírou přesvědčivosti) přístupy různých disciplín integrovat, a která byla v českém akademickém prostředí etablována již v období první republiky pod názvem Srovnávací věda náboženská. Její pěstování nebylo z ideologických důvodů během období komunismu možné, ale nové naděje a ideály spojené s tzv. sametovou revolucí tuto situaci změnily. Celá řada akademických pracovníků, kteří se v mezích možného snažili otevírat religionistice blízká témata již přinejmenším na sklonku osmdesátých let, v nové atmosféře začala část svého úsilí věnovat myšlence obnovení tradice religionistiky v Československu.

Díky jejich práci mohla být jednak již roku 1990 založena vědecká Společnost pro studium náboženství, jednak mohlo již v roce 1991 vzniknout první samostatné akademické religionistické pracoviště. Protože se pomyslným centrem tohoto úsilí stalo město Brno, začalo i toto nové centrum religionistického výzkumu svou činnost jako společné pracoviště Filozofického ústavu Akademie věd ČR a Filozofické fakulty Masarykovy univerzity právě v Brně. O dva roky později se stalo samostatným ústavem Filozofické fakulty MU, ale již o rok dříve, v roce 1992, se díky jeho zaměstnancům a četným podporovatelům z řad členů akademické obce Masarykovy univerzity podařilo na Filozofické fakultě zahájit výuku studijního oboru věda o náboženství (religionistika).

Tento krátký historický exkurz zde zmiňuji nejen proto, abych připomněl historii brněnského Ústavu religionistiky a studijního oboru religionistika, ale především proto, abych objasnil příležitosti a výzvy, jež existenci pracoviště a studijního oboru v Brně umožňují, a jež jej zároveň vedou k jeho neustálému vývoji. Jeden můj přítel a kolega ke

mně kdysi, v roce osmnáctých narozenin brněnského Ústavu religionistiky, poznamenal, že religionistika už by tedy měla být dospělá. Říkal to s přídechem ironie, která byla přinejmenším z části oprávněná, která je ale vlastně velmi zdravá kdykoliv, pokud podporuje kritickou sebereflexi, brání přílišnému sebeuspokojení a z něho plynoucí stagnaci.

Chci tou zmínkou především zdůraznit, že brněnská religionistika je stále ještě, tak říkajíc, v růstu, což má pochopitelně své důsledky. Jakoby s každou generací vyučujících a studujících procházela dalšími fázemi doposud stále ještě velmi dynamického vývoje. A jestliže před dvaceti lety bylo třeba ohromného úsilí mnoha nadšených lidí jen k tomu, aby se narodilo zdravé dítě, jež by se posléze dokázalo pomalu učit dělat první krůčky, pak ústav, který se ve svých přibližně dvaceti letech snaží už skutečně zařadit mezi dospělé, čelí novým výzvám v oblasti svého výzkumného potenciálu a schopností, teoreticko-metodologického směřování, i zohlednění toho všeho ve výuce.

Jeden ze způsobů, jakými se snažíme těmto výzvám čelit, a který je zároveň nejvíce patrný z hlediska studujících, představují také opakované promyšlené, někdy menší, jindy větší, zásahy do způsobu i obsahu výuky i zkoušení.

Výuka je na brněnském Ústavu religionistiky bezprostředně navázána na probíhající výzkumnou práci, a cílem všech, kdo se na ní podílí, je proto aktualizovat ji neustále tak, aby byla aspoň rámcově v souladu se současným světovým religionistickým bádáním. Tento soulad pochopitelně nelze zajistit snadno, protože výuka se řídí vlastní organizační logikou, a tím ztěžuje kontinuální provádění některých potřebných změn. Již před více než deseti lety začali akademičtí pracovníci Ústavu religionistiky FF MU reflektovat potřebu výraznější reformy studia a s ní především státních závěrečných zkoušek. Provedení takové reformy, jak se ovšem ukázalo, je velmi obtížné a především nesmírně časově náročné. Vyžaduje nejen důkladné promyšlení a realizační přípravu, ale také dosažení konsensu ohledně zásadních problémů spojených s vědeckou identitou oboru, tedy jeho teoreticko-metodologickým zakotvením, a se vzdělávacími cíli, jež by si výuka měla klást s ohledem na požadavky, jež na absolventy klade život v dnešní společnosti.

Právě z těchto důvodů se mnoho let nedařilo reformu magisterského studia religionistiky v Brně důkladně promyslet a provést, respektive nedařilo se dotáhnout do konce radikálnější systémové změny, což pochopitelně neznamená, že neprobíhaly i významné změny v těch oblastech, kde jich lze dosáhnout relativně snadno. S podzimním semestrem roku 2012 se však tuto reformu – alespoň pokud jde o tu její část, jež se uskutečňuje prostřednictvím státních závěrečných zkoušek –, podařilo po krátkém přechodném období převést do praxe. Výsledek této velké změny pochopitelně zatím není znám a lze jen doufat, že naplní do ní vkládaná očekávání, a aktivně tomu nadále pomáhat. Každopádně již nyní si dovolím tvrdit, že s touto velkou změnou učinila brněnská religionistika další ohromný krok ke své dospělosti. Možná dokonce tak velký že by se za něj nemusely stydět ani mnohem starší obory vyučované na univerzitách v Česku i v zahraničí.

Brněnský Ústav religionistiky se dlouhodobě snaží pracovat na tom, aby se stal jedním z významných světových center religionistického výzkumu, a kurikulární reforma, jíž prochází výuka, a jejíž součástí je také výrazná proměna podoby magisterské státní závěrečné zkoušky, je jedním z mnoha dílčích krůčků k postupnému naplňování tohoto cíle.

Jakkoliv zde hovořím o něčem, zdánlivě tak odtrženém od života, jako je věda, mluvím zároveň o absolventech, kteří snadno najdou uplatnění v povoláních, odpovídajících úrovni jejich vzdělání, a zvládnou řešit řadu praktických problémů, jež sebou nese každodenní soukromý i veřejný život. Jakkoliv se totiž může zdát, že věda představuje především hnidopišské spory o věcech odtržených od reality, pro ty, kdo se naučili poněkud ovládat její prostředky, je především praktickým nástrojem řešení problémů. Praktickým nástrojem, jehož užívání vyžaduje letitý cvik a zkušenost, trpělivost a čas, který však dokáže zprostředkovat velmi trvalé a efektivní výsledky. Dobrá věda je především prostředkem k řešení složitých komplexních problémů. Takové problémy vyžadují především důsledný *pragmatický přístup*, který znamená schopnost důsledně analyzovat, v čem problém spočívá, a schopnost najít a naplánovat v souladu s takovou analýzou efektivní způsob, jak jej vyřešit, a při tom se v maximální míře vyhnout potenciálně destruktivním účinkům nezamýšlených důsledků zvoleného řešení. Věda ale znamená nejen plánování, ale také realizaci takové analýzy a následného řešení. K tomu ji slouží především *systematičnost* a pečlivost, s níž se volí a vhodným způsobem využívají nástroje dostupné ke zvládnutí dílčích částí řešených problémů. A nakonec věda znamená také *imaginaci*. Vědec, stejně jako jakýkoliv jiný řemeslník, a sice v míře, v jaké se věda stává nejen řemeslem, ale také uměním, nevystačí s aplikací zaběhaných, nebo standardizovaných postupů na řešení standardních problémů. To je činnost, kterou lépe než člověk zvládne robot. Řešení vědeckých problémů často člověka uvádí do nečekaných situací, v nichž musí být schopen improvizovat, hledat nové postupy, protože ty staré buď nevyhovují situaci, nebo selhávají z jiných důvodů. Po této stránce je tedy vědecká aktivita shodná s jakoukoliv jinou oblastí lidské činnosti, která vyžaduje schopnost řešit neočekávané komplexní problémy a nést za zvolená řešení plnou míru odpovědnosti. Vědecká průprava je po této stránce nanejvýš vhodná pro práci ve všech oblastech lidské aktivity, v nichž je třeba čelit novým situacím, v nichž jde o hodně. Do takových situací člověka staví nejen vysoce zodpovědná řemesla jako lékařství, ale také vysoké řídicí pozice ve službách, obchodu, administrativě, nevládním sektoru, soukromém podnikání, ale koneckonců, z takových situací přeci sestává i úplně obyčejný každodenní život všech živých tvorů. Vědecký přístup a imaginace jsou tak pro ty, kdo si uvědomili jejich sílu i omezení, velice praktickým a efektivním nástrojem pro zvládnání problémů, jež život přináší.

S tímto vědomím jsme na Ústavu religionistiky FF MU připravovali všechny kurikulární změny včetně proměny státních magisterských zkoušek. Jinými slovy to znamená, že naším cílem nebylo pouze zajistit dostatek kvalitních lidských zdrojů pro pokračující rozvoj české religionistiky, ale dbáme především na to, aby naši absolventi nebyli jen jednou skupinou absolventů českých vysokých škol, ale aby byli těmi, jimž vysokoškolské vzdělání umožní nejen zaujmout, ale především poctivě vykonávat práci spojenou s těmi nejzodpovědnějšími a nejnáročnějšími pozicemi jak v podnicích, tak ve veřejných a nevládních a neziskových organizacích, a nakonec jim sloužilo i v osobním životě.

Protože změny, které jsme za účelem naplnění tohoto cíle provedli, byly relativně velké, pokusím se je na následujících stranách podrobněji objasnit. Již nyní musím představit, že následující text je díky komplexnosti našeho pedagogického úsilí relevantní nejen jako příručka k magisterským zkouškám, ale i jako pokus o poskytnutí několika skromných rad k přístupu k celému (nejen) magisterskému studiu. Tím prvním principem, na němž jsou totiž nové státní magisterské zkoušky založené, je princip, že státní zkouška není další zkouškou ověřující nějakou další dovednost nebo znalost. Státní zkouška je naopak zkouška, která studium uzavírá a završuje. Z hlediska studujících ji lze vnímat také jako příležitost ukázat a sám si ověřit, co jsem si během studia vlastně osvojil. V jistém smyslu lze říci, že studující, který na sobě během dvou let magisterského studia poctivě pracoval, nepotřebuje k dosažení úspěchu u státní zkoušky žádnou zvláštní přípravu. Pochopitelně je toto závěrečné zkoušení založeno na diskusi, při níž se hodí i faktografické znalosti, jež je možná dobré před zkouškou lehce oprášit. Avšak tím hlavním, co se během této zkoušky ověřuje, je to, jak a nakolik si studující osvojili klíčové kompetence a dovednosti, jež měli během magisterského studia rozvíjet. Základní rada, kterou tedy mohu komukoliv z našich studujících dát, je organizovat si vlastní studium a strategii práce v jednotlivých kurzech tak, aby nebylo zanedbáno úsilí o rozvinutí žádné z těch dovedností a kompetencí, jejichž zvládnutí bude u státní zkoušky podrobena důkladnému zátěžovému testu.

Prakticky to znamená, že s obsahem a průběhem státních magisterských zkoušek, a ideálně též s obsahem této příručky, byste se, jako naši studující, měli důkladně seznámit již na začátku studia, nebo, a to je ještě příhodnější, již před jeho nastoupením. Získáte tak klíč, s jehož pomocí budete schopni plánovat své studium takovým způsobem, abyste nic důležitého nezanedbali.

Abychom vám plánování studia a přípravu na státní magisterské zkoušky ještě více usnadnili, rozhodli jsme se vytvořit tuto příručku, v níž se vám pokusím objasnit i některé technické aspekty závěrečné zkoušky, ale především se vás pokusím seznámit s tím, co nás vedlo k takové organizaci studia a závěrečných zkoušek, jakou jsme pro vás připravili. Pokusím se k vám být po této stránce maximálně otevřený a seznámit vás se vším, co považuji za podstatné. Věřím tomu, že když přesně porozumíte tomu, co a proč od vás

jako vyučující očekáváme, budete se moci vyhnout nepříjemným překvapením a studovat způsobem, který povede nejen k vaší, ale také k naší plné spokojenosti.

V následujícím textu proto rozeberu nejprve záměry probíhající kurikulární reformy a koncepci nových státních magisterských zkoušek, následně se dozvíte podrobné informace o jejich organizaci a průběhu, a nakonec se vám pokusím stručnými komentáři k jednotlivým tematickým okruhům z obecné religionistiky přiblížit jejich obsah.

I. Záměr reformy, koncepce nových státních zkoušek a odpovídající strategie studijní přípravy

Především je potřeba podotknout, že reforma kurikula, již jsou nové státní magisterské zkoušky jen jednou součástí, se týká všech úrovní studia, tedy i studia bakalářského a doktorského. Byť z pohledu studujících nemusí být hned patrné, že se postupně odvíjí nějaké změny zásadnějšího rázu, protože vše se děje pomalu a postupně, je dobré si uvědomit, že se změny kontinuálně dějí, a především, je užitečné chápat jejich smysl. Magisterské studium je na Ústavu religionistiky FF MU studiem skutečně *navazujícím*, což znamená, že v magisterském studiu očekáváme, že si studující osvojili v dostatečné míře schopnosti a znalosti, které by měli rozvíjet prostřednictvím studia bakalářského. Toto je podstatné zejména pro ty z vás, kdo přicházíte z jiných pracovišť, nebo kdo se vracíte do magisterského studia po několikaleté pauze od vašeho absolutoria studia bakalářského. Vlastně se to ale týká i těch z našich studujících, kteří tráví magisterským studiem čas již dostatečně dlouhý na to, aby během něj mohlo dojít k významným proměnám, které se již dotkly mladších studentů, s nimiž půjdou ke státnicím společně.

Vzájemné souvislosti změn v bakalářském a magisterském studiu a jejich cíle

Změny, k nimž soustavně dochází v bakalářském studiu, jsou motivovány několika okruhy problémů, jimž se jako učitelé snažíme čelit. Asi prvním problémem je stále patrnější nepřipravenost stále většího množství středoškolských absolventů na vysokoškolské studium. Tato nepřipravenost se projevuje především překvapivě nízkou úrovní funkční gramotnosti. To znamená, že se až příliš často potýkáme s tím, že studující nedokáží číst studijní texty takovým způsobem, aby dokázali identifikovat podstatné a nepodstatné informace a ujasnit si jejich hlavní sdělení. Pochopitelně pak nedokáží s texty

provádět ani sofistikovanější operace, jakými jsou identifikace podstatných dílčích částí celkového sdělení a jejich vzájemných vazeb, stejně jako kritické zhodnocení argumentů a faktických dokladů, jimiž jsou tato sdělení zdůvodňována. V návaznosti na to pochopitelně nedokáží předkládanou argumentaci ani objasnit ve svých komentářích.

S problémy s objasňováním, tedy s vysvětlováním tvrzení a s jejich zdůvodňováním, souvisí i další velký okruh problémů, totiž problémy s jasným, výstižným, věcně korektním a gramaticky a syntakticky správným vyjadřováním myšlenek. Bohužel je velice běžné, že absolventi středních škol, kteří přichází studovat na školu vysokou, nedokáží poskládat své věty nejen syntakticky správným způsobem, ale často nepíší věty po syntaktické stránce úplné. Často jejich formulacím chybí podmět, přísudek, nebo, a to je častější, v daném kontextu těžko postradatelný předmět či příslovečné určení. V řadě případů začínají problémy už u elementární gramatiky českého jazyka. Výsledkem je množství studentských textů, jejichž sdělení není možné vůbec, nebo jen velmi obtížně, nebo jen z části dešifrovat. V případě, že samotná tvrzení obsažená v textech pochopit lze, přichází někdy jiný problém v podobě tendence předkládat vlastní myšlenky či domněnky prostě jako fakta, bez snahy je zdůvodnit, nebo podrobněji objasnit. V takových případech lze sice porozumět obsahu dílčích sdělení, ale nelze se dopátrat toho, co jejich autory k jejich tvrzením vede.

Jiný problém, který považujeme za velice důležitý, je tendence řady studujících zaměřovat se při četbě a jejím zpracovávání na rozptýlené faktografické informace jako na to, co je ve sděleních studovaných textů podstatné. Mnohokrát jsem byl velmi překvapen, když jsem dal některému ze studujících jako podklad pro referát dvě či tři zajímavé studie s očekáváním prezentace, která díky seznámení s jejich závěry a argumentací vystihne teoreticky hodnotné aspekty problému, a ukáže tak, co zajímavého se můžeme prostřednictvím studia něčeho takového, jako třeba ustavování hnutí za ochranu posvátné krávy v koloniální Indii, naučit. Výsledná prezentace totiž to skutečně zajímavé, teoreticky relevantní zcela vypustila, a místo toho nabídla jen výčet jmen, dat, případů proběhnuvšího násilí apod., aniž by kterýkoliv posluchač měl nejmenší tušení, k čemu takové informace mohou být užitečné. No, abych byl upřímný, vlastně se mi zdává, že jediný zmatený posluchač jsem já sám, protože ostatní studující mají patrně dojem, že se k nim konečně dostávají jasné informace, které lze naládovat do sešitu, z něj později do hlavy, a z té je pak vyklopit během zkoušky, a odejít od ní s pocitem uspokojení a áčkem nebo béčkem v ISu.

Dychtivost, s níž si mnozí studující všechny ty informace, které nedávají žádný smysl, zapisují, výrazně kontrastuje se situací, kdy si během mých výkladů nepíší vůbec nic, a já z toho mám dojem, že čekají, až to blábolení na úvod pomine, a začne se na ně valit smršť faktů, ta skutečná přednáška. K tomu samozřejmě nedojde. Nevím pak přesně, jak si takovou situaci vyhodnocují kteří studující, já si z toho odnáším pocit zásadního kul-

turního nedorozumění a zoufale se snažím hledat způsoby, jak si se studujícími ujasnit, že předávání dat beze smyslu a jejich memorování skutečně není vzdělávací projekt, na němž by stálo za to společně pracovat. Už jen proto, že řadu konkrétních faktografických informací lze dohledat leckde, takže k tomu není třeba využívat vyučující. Jejich hodnota totiž spočívá spíš v předávání toho, co se z literatury snadno nasát nedá.

S honbou po faktech beze smyslu pak patrně souvisí také tendence studujících, již se nám postupně daří vytlačovat, psát vlastní seminární práce, někdy i diplomové práce, učebnicovým přehledovým stylem. Někteří studující si v dobré víře pletou styl přehledových učebnic se stylem odborným, a ještě mají zcela mylný dojem, že v suchosti, nezáživnosti a bezproblémovosti toho příručkového psaní spočívá podstata vědecké objektivnosti. Málo co, pochopitelně, má k vědecké práci dál než encyklopedická příručka, která je o všem, a zároveň o ničem.

To neznamená, že tyto příručky nemají svou pedagogickou hodnotu, byť i tu osobně považuji za spornou, a jsem ochoten ji přiznat jen některým, skutečně kvalitním pracem tohoto typu. Takovým, které mají velmi jasný pedagogický záměr spíš než ambici podat ucelený obraz nějaké oblasti bádání, nebo ještě hůř, nějaké oblasti reality. Jako publikace, jejichž styl se studující snaží napodobovat ve svých studentských pracech, však mají jednoznačně dopad destruktivní. Ani tehdy, kdy jsou tyto příručky kvalitní, a mají tedy jasný pedagogický cíl, kterému je plně podřízen jejich obsah, kompozice a strategie prezentace předkládaného materiálu, nedokáží zejména bakalářští studující tento záměr a to, jak je mu vše ostatní podřízeno, rozpoznat, a i tehdy proto mají tendenci psát své vlastní práce jako objektivní faktografické přehledy či objasnění toho, jak věci *doopravdy jsou*, aniž by si vůbec uvědomovali, že konkrétní fakta jsou vždy relevantní jen jako součást řešení konkrétního věcného problému. Takže jejich práce jsou pak nečitelné nudné výklady něčeho, čeho smysl čtenářům nemůže než unikat.

Pro nás zkušenosti s takovým psaním zároveň znamenaly varování, že mnozí studující během studia prakticky nečtou nic jiného než tyto základní přehledové příručky, nebo že čtou zadané studie či monografie úplně stejným způsobem jako tyto příručky, aniž by dokázali rozpoznat rozdíl mezi oběma typy psaní. Každopádně i tato tendence odhalovala po léta povinné školní docházky a následného středoškolského studia důkladně pěstovaný návyk k nekritickému paměťovému učení, jehož cílem je do hlav studujících naladovat „pravdy“ a nikoliv je vést ke schopnosti samostatně kriticky pracovat s informacemi. Během vysokoškolského studia si tento ustavený návyk pochopitelně vybírá daň v podobě neschopnosti samostudia, která ovšem má pro jeho úspěšné absolvování naprosto klíčový význam.

To jsou tedy elementární problémy, s nimiž jsme se opakovaně setkávali, a které mají pro průběh pedagogického procesu celou řadu dalších závažných důsledků, takže jsme se s nimi museli začít vyrovnávat. Přitom jsme pochopitelně nehodlali ustupovat ze

svých nároků na to, co by studující měli umět a zvládat ve chvíli, kdy Ústav religionistiky opouští jako jeho absolventi. To ovšem znamenalo mimo jiné rostoucí neúspěšnost u státních zkoušek, což jsme ale vyhodnotili nejen jako chybu studujících, ale jako chybu vlastní. Naším cílem se proto stalo a) pokusit se dostatečné množství studentů motivovat k většímu úsilí, b) zprostředkovat jim systematictější zpětnou vazbu, aby mohli své úsilí cíleně orientovat správným směrem, a c) zajistit takové nastavení systému studia, aby ti, kdo během studia potřebné kompetence nerozvinou, nemohli ke státním zkouškám vůbec dospět.

Jeden z významných aspektů této složité problematiky jsme pak spatřovali v tom, že kurikulum bakalářského studia svým důrazem na faktografické historické informace příliš podporovalo tendenci studujících k paměťovému učení a reprodukci, namísto kritické práce s informacemi. Kurzů, v nichž by strategie studia založené na reprodukci významně selhávala, bylo buď příliš málo, nebo nezprostředkovávaly dostatečně výrazné impulzy nutící k její změně. Případně též bylo snadné se kurzům, v nichž by uvedené strategie dostatečně zřejmým způsobem selhaly, vyhnout. Ovšem bakalářská státní zkouška již s touto strategií přípravy nepočítala. Stále požadovala vcelku obsáhlé faktografické znalosti, nebo přinejmenším nebylo studujícím, obzvláště pochopitelně těm, kteří by to nejvíce potřebovali, z formulací zkušebních otázek dostatečně jasné, že reprodukce fakt bez demonstrace elementárních schopností s nimi pro religionistiku relevantním způsobem nakládat, k úspěšnému složení bakalářské zkoušky nestačí. To, co vcelku dobře fungovalo v dobách, kdy byla ke studiu oboru přijímána jen minimální část zájemců o studium, kteří museli prokázat schopnost aktivního samostudia již tím, že složili přijímací zkoušky, tedy začínalo s rozšiřujícími se studijními kapacitami (v souladu s vládní vzdělávací politikou) selhávat.

V bakalářském studiu jsme proto přikročili ke změně výuky některých základních povinných kurzů jako je Úvod do religionistiky, nebo Dějiny religionistiky, v nichž začal být kladen zvýšený důraz na kritickou práci s odbornými texty a studující začali být nuceni každý týden psát hodnocené komentáře k odborné četbě a také závěrečné seminární práce. Snahou o změnu přístupu byly i prakticky, na analýzy textů orientované, prosemináře k hlavním přehledovým kurzům o náboženských tradicích světa, ovšem jejich slabinou bylo to, že zůstávaly volitelné. Významnou změnou bylo převedení původně volitelného kurzu metodologie výzkumu na povinný Úvod do metodologie výzkumu pro religionisty a doplnění tohoto kurzu proseminářem. I tento kurz se více zaměřil na kritickou analytickou práci s odbornou literaturou prostřednictvím každotýdenních komentářů a seminárních diskusí, na rozvíjení praktické dovednosti zpracovat návrh výzkumného projektu řešícího odborně relevantní problém, a v rámci prosemináře i na získání praktických zkušeností díky krok za krokem týmově zpracovávanému a v seminářích společně reflektovanému průběhu konkrétního cvičného minivýzkumu.

Tyto posuny směrem od paměťového učení více k rozvíjení kompetencí potřebných pro kritickou, efektivní a tvůrčí práci s informacemi budou ještě pokračovat další plánovanou změnou celé skladby povinných kurzů bakalářského studia i formulace zkušebních okruhů státní bakalářské zkoušky.

Vzhledem k proměně státních závěrečných zkoušek v magisterském studiu to znamená především tolik, že studující přicházející do magisterského studia by již měli být velice dobře schopni kriticky a efektivně zacházet s informacemi, samostatně studovat tak, aby rozvíjeli své odborné zájmy, a srozumitelně a fundovaně prezentovat své myšlenky orálně i prostřednictvím textů. Díky studiu metodologie a zkušenostem získaným během psaní bakalářské diplomové práce by měli rámcově rozumět základním vědeckým postupům. *Ti z vás, kdo přicházíte z jiných pracovišť a cítíte, že tomu tak docela není, měli byste proto do svých studijních plánů zahrnout i relevantní kurzy z bakalářského studia.*

Toto jinými slovy znamená, že magisterské studium neslouží k osvojení si výše uvedených schopností, ale staví na nich. Kontinuálně s nimi dále pracuje a umožňuje je tak dále rozvíjet. Tím tedy umožňuje také prohlubovat porozumění vědě jako specifickému způsobu řešení problémů, jak jsem o něm hovořil výše, a důkladněji si osvojovat vědecké pracovní postupy a návyky. Společně s tím pochopitelně prohlubuje i odborné znalosti studujících v oblastech, které si již více volí s ohledem na své vlastní zájmy a životní cíle. V tomto smyslu je magisterské studium velice výrazným způsobem založeno na samostudiu, respektive samostatné práci studujících, jimž jsou ale samozřejmě neustále k dispozici vyučující jako konzultanti a rádci. Celé magisterské studium je kombinací několika vybraných povinných kurzů rozvíjejících kritické kompetence, potřebné pro systematické vědecké řešení problémů, volitelných kurzů, umožňujících rozvíjet jednak speciálnější výzkumné kompetence, nebo se hlouběji seznamovat s vybranými oblastmi vědeckého zájmu, a nakonec intenzivního samostudia spojeného také s prací na diplomovém projektu. Během této práce dochází zároveň k těsné spolupráci mezi studujícími a vyučujícími, kteří jim poskytují osobní vedení.

Kurikulum magisterského studia a zkušební okruhy magisterské státní zkoušky

Z uvedeného vyplývá, že struktura magisterského kurikula je velmi volná. Zatímco změny ve studiu bakalářském směřují spíše k většímu omezení studentské volnosti, jež umožňovala kličkování kurikulem takovým způsobem, že bylo možné se vyhnout mnoha výraznějším výzvám, ovšem s nevítaným důsledkem v podobě nárazu kličkujících

studujících do pevné zdi státních zkoušek, magisterské studium naopak využívá zpřísnění podmínek ve studiu bakalářském k delegování větší odpovědnosti za vlastní studium na studující. Tato koncepce stojí na předpokladu, že ti, kdo bakalářské studium úspěšně završili, a kdo se zároveň po jeho absolvování rozhodli ve studiu na Ústavu religionistiky dále pokračovat, jsou již skutečně dospělými lidmi, kteří ví, co v životě chtějí, a není proto třeba jim v tomto ohledu mnoho předepisovat.

V tomto kontextu ovšem nabývá nový průběh státní magisterské zkoušky i znění jejích nových zkušebních okruhů nový význam jakožto průvodce celým studiem. Pokud máte převzít odpovědnost za vlastní studium, musíte zároveň vědět, co se od vás očekává. Bez toho odpovědná rozhodnutí ohledně vlastních studijních plánů činit nelze. Právě k tomu slouží především rozpis tematických okruhů státních magisterských zkoušek. Pracovat byste s ním měli již od samého počátku studia, a s jeho pomocí byste se měli rozhodovat při volbě kurzů, jež budete v různých semestrech studia absolvovat. Nejhorším možným klíčem k absolvování magisterského studia je vybírání si kurzů podle snadnosti kreditového zisku. Konzistentní strategie „maximální kreditový zisk s minimálním úsilím“ pro vás může mít fatální důsledky. Tuto strategii je navíc stále obtížnější uplatňovat, protože právě vzhledem k její oblibě Ústav religionistiky dlouhodobě rozvíjí interní dohody (standarty) ohledně minimálních podmínek pro úspěšné ukončování různých typů kurzů. Neznamena to, že se míra náročnosti různých kurzů se stejným kreditovým ohodnocením neliší, i tyto standarty lze pochopitelně naplňovat různým způsobem. Každopádně ale platí, že konzistentní uplatňování strategie maximum za minimum se tím do značné míry omezuje, a pochopitelně platí i to, že taková strategie bude u komisionálně zkoušených a hodnocených státních zkoušek výrazně kontraproduktivní. Navíc by tato strategie měla celkem nevyhnutelně selhávat v povinných kurzech magisterského studia.

Vhodnou strategií je naopak konzultace rozpisu témat státních zkoušek, jejich konfrontace se sylaby nabízených kurzů, nebo ještě lépe s podrobnějšími informacemi o nabízených kurzech dostupnými většinou na základě registrace kurzu v ISu. Vhodnou pomůckou při tomto typu výběru jsou i seznamy literatury doporučené jako četba k jednotlivým okruhům. Část této četby se přímo shoduje s povinnou četbou k vypisovaným kurzům, část je v rámci nabízených kurzů pouze literaturou doporučenou, s částí se studenti setkají spíše během práce na diplomových projektech. V tomto kontextu je ale podstatná jedna informace: důkladným studiem seznamu literatury ke zkušebním okruhům lze brzy objevit, že některé tituly se často opakují u různých okruhů. *Toto není chyba v okruzích, toto je signál k tomu, že opakujícím se textům je vhodné věnovat zvýšenou pozornost.*

S tímto opakováním části literatury souvisí jiná podstatná záležitost. Zkušební okruhy nejsou tematicky vzájemně vylučné. Naopak, dochází mezi nimi k četným překry-

vům. Opět se nejedná o chybu. Ze strany tvůrců okruhů se jedná o záměr, ale tento záměr zároveň sleduje provázanost a vzájemné souvislosti v problémech, jež tyto okruhy tematizují. Tato poznámka je důležitá, a proto je vhodné ji dále rozvinout, protože v souvislosti s ní lze objasnit jeden podstatný rozdíl mezi starými a novými zkušebními okruhy. Staré okruhy si lze nadále prohlédnout na webové stránce Ústavu religionistiky pod odkazem v menu nazvaným „Státní magisterská zkouška: Okruhy platné do r. 2011“¹.

Staré zkušební okruhy byly v zásadě tematicky vzájemně vylučné. Nadto byly formulovány způsobem, který, podobně jako zatím ještě platné okruhy ke zkouškám bakalářským, nezavdává sám o sobě, zvláště méně vnímavým studujícím, dostatečně silné podněty k tomu, aby získali dojem, že zkouška bude vedena jinak než k ověřování faktografických znalostí. Magisterská státní zkouška tímto způsobem znalosti nikdy neověřovala, ale, podobně jako v případě bakalářského studia, studující, kterým se z různých důvodů dařilo procházet studiem, jakkoliv obtížně, navzdory jejich výrazné tendenci k memorování znalostí a malé schopnosti je tvůrčím způsobem systematicky zpracovávat, nedokázali snadno odhadnout, že tomu u státnice bude jinak. Kromě toho studující, kteří byli v této dovednosti vynikající, a skutečně se naučili velmi mnoho informací i v nečekaných souvislostech a podmínkách reprodukovat s přesností gramofonové desky, nebylo prakticky možné od státní zkoušky vyhodit. Studujících, kteří by tuto techniku zvládli s takovou bravurou, že v zásadě na jakoukoliv reakci zkoušejících dokázali z paměti vydolovat nějakou relevantní pasáž z nějaké knihy, a odrecitovat ji, bylo velmi málo, ale byli takoví. Podobné problémy a podobná nedorozumění by na základě nových zkušebních okruhů již neměly vznikat. Z formulací dílčích témat okruhů samotných a z toho, že tato témata nelze v zásadě najít jednoduše zpracovaná ve formě nějakých učebních příruček, by mělo být jasné, že o reprodukci faktografických znalostí či prostou reprodukci teoretických pouček v reformovaných státnicích nejde ani trochu. Samozřejmě, že studující musí faktografickými znalostmi disponovat, aby dokázali k zadaným tématům věcně hovořit, ale toto „věcné hovoření“ znamená především objasňování jistých typů problémů a jejich řešení. Po této stránce by státní zkouška v zásadě neměla vyznívat jako zkouška. Měla by mít spíše podobu přátelské, věcné a kritické diskuse mezi kolegy a kolegyněmi s tím dodatkem, že studující je během této debaty jednak tím, kdo diskusi uvádí prostřednictvím svých úvodních prezentací, a jednak – to je ten nepříjemnější aspekt této diskuse – je jeho schopnost prezentovat a diskutovat hodnocena.

Z uvedeného plyne především to, že základním předpokladem úspěchu je jednak systematické samostatné studium, pomocí něž studující rozvíjí již mnohokrát zmíněné kompetence potřebné při snaze o soustavný vědecky relevantní přístup k řešení problémů, a prohlubují svůj vlastní odborný zájem. Znamená to též tolik, že byste měli brát

1 Samotná stránka se jmenuje prostě „Tematické okruhy ke státní magisterské zkoušce“ a naleznete ji na této adrese: <<http://www.phil.muni.cz/relig/szzmgr-do-2011.php>>.

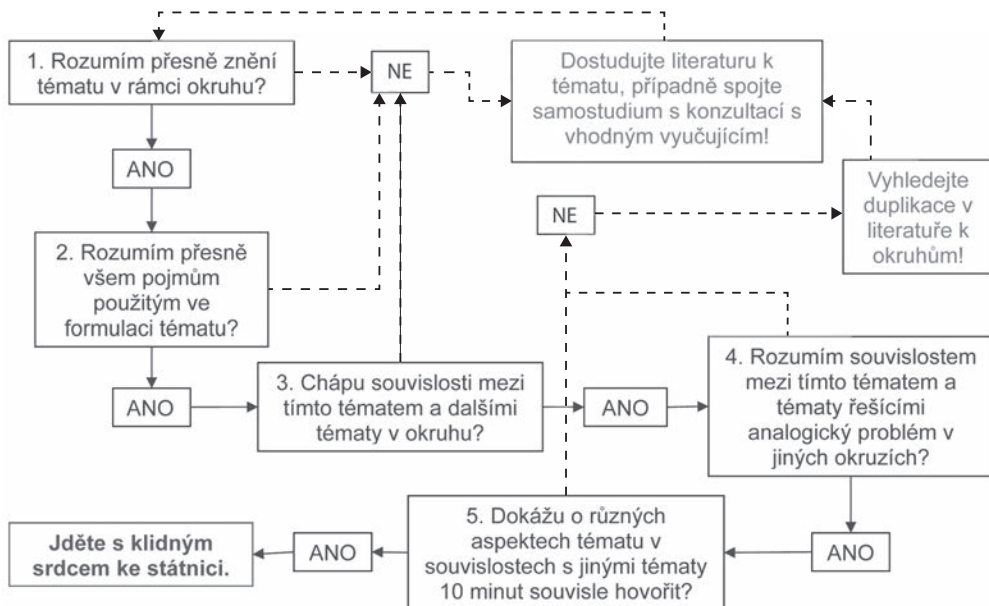
dostatečně silný vlastní osobní zájem o nějakou problémovou oblast, ať už vymezenou jakkoliv, jako vstupní podmínku k nastoupení magisterského studia. Je lhostejné, že se tento váš zájem časem třeba posune, a je stejně lhostejné, že máte takových oblastí zájmu třeba více. Každý, kdo na sobě tvrdě pracuje, se časem mění a své zájmy a priority posouvá v souladu s tím, z čeho se již poučil. Důležité je, abyste disponovali vášní pro poznávání světa okolo sebe, abyste byli schopni zažívat radost z objevování. Bez ní by pro vás studium totiž mohlo být jen nevykupitelným utrpením.

Pokud je předchozí podmínka splněna, pak už stačí jen projevit tuto vášň ve svém přístupu ke studiu. A pokud vám má být znění zkušebních okruhů ke státní zkoušce užitečné jako klíč k hledání vhodné skladby předmětů, které vám tuto vášň umožní kultivovat, pak je pochopitelně třeba rozumět, co tyto stručné formulace vlastně znamenají. Dva roky studia by vám měly odpovídající dešifrování smyslu a významu formulací zkušebních okruhů umožnit. Pokud ale tvrdím, že by vám tyto okruhy měly pomoci s orientací v kurikulu od samého začátku, bude ode mě fér, když vám poskytnu také nějakou cestovní mapu. To je cílem třetí části této příručky. Zde chci ale zdůraznit, že skutečně důkladné, do *důsledků* dovedené, porozumění těmto okruhům, je nejen nutnou, ale vlastně i dostačující podmínkou úspěšného absolvování státní zkoušky. Jejich důkladné a důsledné porozumění totiž vyžaduje zvládnutí slušné dávky teorie a osvojení schopnosti s ní prakticky nakládat.

Jakkoliv jsou totiž témata formulována celkem jednoduše, vychází ze specifických teoretických předpokladů, a vy byste měli být schopni tyto teoretické předpoklady ve formulacích témat rozpoznat. Schopnost identifikovat teoretické vidění, z něhož formulace témat vychází, zároveň znamená chápat již také zmíněné překryvy, resp. souvislosti mezi různými tématy v různých okruzích. V neposlední řadě to pak znamená také porozumění použitým pojmům. Formulace dílčích témat se snaží být v maximální míře konkrétní, nevyznívat příliš teoreticky abstraktně, ale být maximálně návodné. Navzdory tomu se pochopitelně nebylo možné použití odborných termínů vyhnout. Tyto pojmy jsou mnohdy pojmy nízké úrovně obecnosti a může být vcelku snadné je zaměnit s pojmy laickými. To je však věc, na níž je třeba si dávat velký pozor. Navzdory vysoké míře konkrétnosti jde stále o pojmy odborné s velice přesným obsahem, jenž odkazuje právě k teoretickým perspektivám, z nichž celé formulace témat vychází. Znamená to, že při interpretaci témat ve zkušebních okruzích nelze spoléhat na vágní laický dojem o tom, co přibližně znamenají. Je třeba naopak předpokládat, že všechny uvedené termíny mají přesný význam a s tímto významem je třeba dále pracovat. Byť se to na první pohled možná tak nejeví, za formulací každého dílčího tématu v okruzích jsou dlouhé odborné diskuse a bolestivý proces nacházení konsensu všech vyučujících Ústavu religionistiky. Vágní laický dojem z formulace tématu proto může vést během zkoušky k závažnému nedorozumění a z něho vyplývající mimoběžnosti v diskusi. Taková mimoběžnost může

pak způsobovat trapné situace, kdy studující netuší, kam zkoušející směřují svými dotazy, a zkoušející jsou frustrováni tím, že se jim k jejich poznámkám či dotazům nedostává odpovídající reakce. Takový průběh zkoušky stresuje všechny přítomné a nepříjemný průběh se pochopitelně projevuje v nepříjemném výsledku.

Vzhledem k uvedenému lze proto formulovat vhodnou základní strategii přípravy k samotné státní zkoušce a vyjádřit ji následujícím algoritmem:

Z uvedeného plyne, že ke státnicím není třeba žádná speciální příprava. Pokud svůj studijní plán vhodně rozvrhnete s ohledem na zkušební témata a dva roky svého magisterského studia budete skutečně věnovat studiu, měli byste být schopni státní zkoušku úspěšně složit téměř bez přípravy. Pokud všemi kurzy projdete s výsledky odpovídajícími známkám C, až E, a to ještě často napodruhé, budete pochopitelně muset i přípravě na státní magisterskou zkoušku věnovat více času. Na otázky uvedené v algoritmu byste se pak měli snažit odpovídat skutečně velmi upřímně. Ať tak či onak, vyplatí se v rámci přípravy nejen prostudovat vhodnou literaturu, ale především se vrátit ke zpětným vazbám ke komentářům odevzdávaným v povinných kurzech a k zápiskům z diskusí v kurzech volitelných, a s pomocí těchto pomůcek prohlubovat porozumění problémům rozebíraným v literatuře, jíž si budete znovu procházet. Důkladné porozumění těmto problémům a schopnost je projevovat během diskuse je totiž přesně to, o co u státní magisterské zkoušky především jde.

Obhajoby prací a výzkumné projekty

Ovšem samotná diskuse nad tématem vybraným ze zkušebních okruhů tvoří jen dílčí část zkoušky. Další dvě části, jež této rozpravě časově předchází, jsou prezentace a obhajoba diplomové práce a prezentace a obhajoba výzkumného projektu, který budete vypracovávat před samotnou diskusí (více v pasáži o průběhu zkoušky níže) a odevzdávat ji jako podklad ke zkoušce. V rámci reformy státních zkoušek došlo k zásadní proměně jednak v tom, že čas na obhajobu diplomové práce byl zdvojnásoben, jednak se v něm zmíněný projekt a diskuse o něm objevil jako naprostá novinka. Je proto vhodné podrobněji objasnit, jaké cíle tyto změny sledují a co pro vás znamenají.

Obhajoby prací

Pokud jede o prodloužení času věnovaného obhajobám prací, souvisí s dalšími změnami, které jsme provedli zejména v organizaci a pojetí seminářů k diplomovým pracím (na bakalářském i magisterském stupni studia). Tato změna vychází jednak z naší reflexe státních zkoušek, tedy z přesvědčení, že patnáct minut není důstojná doba k obhajobě práce, již studující věnují významné úsilí během dvou let studia. Toto přesvědčení pak samozřejmě souviselo také s tím, že jsme byli s kvalitou části diplomových prací dlouhodobě nespokojeni, což nás vedlo k rozhodnutí podřídit jejich vedení striktnějšímu režimu, v jehož rámci od studujících vyžadujeme více průběžných výstupů a intenzivnější spolupráci s vedoucími. Prakticky to znamená především mnohem preciznější zpracovávání zadání, které všichni studující povinně odevzdávají v podobě teoreticky promyšleného a metodologicky propracovaného návrhu výzkumného projektu. Tato změna má zase několik dalších důvodů. Tím hlavním je snaha přivést vás k tomu, abyste se ve svých pracích pokusili skutečně řešit nějaké relevantní problémy a neodevzdávali jen přehledové texty bez jasného ústředního záměru a sdělení, vypracované bezmyšlenkovitě na základě rešerší sekundární literatury, nebo na základě povrchních komentářů k pramenům, které mají velice daleko k čemukoliv, co lze nazvat analýzou.

Tato snaha je ale vedena dalším hlubším záměrem, jímž je maximální vytěžení příležitostí, jež zpracovávání diplomové práce poskytuje, k tomu, abyste si náležitě prakticky vyzkoušeli to, o čem se učíte, tedy abyste rozvíjeli kompetence potřebné k systematickému vědeckému způsobu řešení problémů, prostřednictvím přímé zkušenosti s tím, že se to snažíte *dělat*, a nikoliv o tom jen mluvit. Diplomová práce je v tomto ohledu

jedinečným nástrojem rozvíjení vašich odborných znalostí a kompetencí jakožto znalosti a kompetencí skutečně prakticky užitečných. Tuto příležitost ovšem studující nemohou využít, jsou-li během zpracovávání diplomových prací ponecháni vlastnímu osudu. K jejich náležitému vytěžení je naopak potřebné důsledné pedagogické vedení, které studující nutí klást si dostatečně náročné cíle, pomáhá praktickou radou při řešení obtíží s jejich naplňováním, a odmítá být spokojeno s naplňováním nedůsledným a polovičatým. Způsob, jakým se vaše práce snažíme vést, by tedy měl sloužit k tomu, abychom z vás během řešení vašich diplomových projektů dostali naprosté maximum, abyste si z něj odnesli maximální množství praktických zkušeností a výrazně tak posunuli své vlastní schopnosti.

Ovšem právě v takových podmínkách představuje „spláchnutí“ obhajoby během patnáctiminutové rádooby diskuse nedůstojný akt nehodný úsilí všech zainteresovaných. Půlhodina, jež je prezentaci a obhajobě práce nyní v rámci magisterských státních zkoušek věnována, by vám naopak měla umožnit své dvouleté úsilí během zkoušky dostatečně zúročit.

Toto nicméně neznamená, že byste měli prezentaci své práce věnovat celých třiceti minut. Půlhodina představuje čas důstojný, ale stále výrazně omezený. I při této časové dotaci je vhodné se držet pravidla „čím kratší, tím lepší“. Půlhodinovou prezentací žádnou výhodu nezískáte. Naopak lze předpokládat, že váš výklad se rozmělní v nadbytečných detailech a stane se velice nudným a unavujícím, protože základní sdělení se ztratí a síla argumentace a empirických důkazů, na nichž stojí, se rozplyne. Proto byste se neměli obávat připravovat si svou prezentaci *základních problémů*, jež v práci řešíte, postupů, jež jste k tomu zvolili (tomu se říká *metodologie*), *výsledků*, k nimž jste dospěli, a *obtíží*, s nimiž jste se během práce potýkali a způsobů, jak jste se s nimi vypořádali, v trvání přibližně pěti minut. Když se o to skutečně pokusíte, bude vaše výsledná prezentace stejně trvat minut deset, což je tak akorát. Zbývajících dvacet minut pak může být věnováno jednak prezentaci posudků vedoucích a oponentů, ale především pak na ně navazující diskusi, v níž budete mít znovu dostatečný prostor, abyste zúročili to, co budete mít po dvou letech studia za sebou, co jste si ozkoušeli, co jste se dozvěděli, co jste objevili, a co vám to přineslo.

Ve vztahu k diplomové práci však považuji za důležité upozornit ještě na jednu okolnost. V zájmu jejich zkvalitnění a v zájmu objektivizace jejich hodnocení jsme již před několika lety začali využívat podrobný hodnotící formulář pro psaní posudků vedoucích a oponentů. Osobně vám mohu jen vřele doporučit, abyste se s tímto formulářem, který je volně ke stažení na webu Ústavu religionistiky vždy v aktuální verzi², a který jsem pro úplnost přiložil i k této příručce (viz příloha), seznámili dříve, než začnete své práce psát. Pokud byste to nestihli, určitě se s nimi seznámte s velkým časovým předstihem

2 Přesná adresa dokumentu je <<http://www.phil.muni.cz/relig/archiv/formulare/posudek-formular.doc>>.

před tím, než své práce budete chtít odevzdat. Důvodem, proč vám to tak důrazně připomínám, je to, že jednotlivá hodnotící kritéria jsou v tomto formuláři velice podrobně popsána, a zároveň z něj lze velmi snadno vyčíst, jakou mají váhu v rámci celkového hodnocení. Troufám si předpokládat, že řada kritérií, podle nichž budou vaše práce nevyhnutelně hodnoceny, mohou být něčím, čeho relevanci a význam při psaní svých prací, vás ani nenapadlo zvažovat. Také zjistíte, jak velkou váhu mají zdánlivě formální, ale ve skutečnosti teoreticky velmi relevantní kritéria jako „přesné vyjadřování myšlenek“, nebo „kompozice a přehlednost práce“. Kromě toho se dozvíte, že v rámci hodnocení kompozice a přehlednosti se posuzují parametry jako „logická struktura“ a „proporcionalita jednotlivých částí“ vašich prací. Jinými slovy, dozvíte se velice přesně, na základě čeho se rozhodujeme o tom, zda je nějaká práce dobrá či méně dobrá, nebo špatná. Vědět to již před jejím sepsáním je velice užitečné.

Je to navíc o to užitečnější, že kritéria, podle nichž vaše práce hodnotíme, nejsou nějaká ad hoc vytvořená kritéria speciálně pro hodnocení vašich prací. Je možné je spíše vnímat jako kvality, které by měl splňovat jakýkoliv text, má-li být považován přinejmenším za text řemeslně dobře zvládnutý a srozumitelný. A nejde jen o texty vědecké, troufám si tvrdit, že daná kritéria lze uplatnit na jakékoliv texty, snad s výjimkou některých velmi specifických uměleckých experimentů. Takže snahou o naplnění těchto kritérií zároveň systematicky pracujete na rozvíjení dovedností, které se vám zcela jistě budou ve vašem životě a povolání nesmírně hodit. Už jen proto, že pokud budete zastávat pozice, které budou odpovídat vaší kvalifikaci, budete komponovat velké množství rozmanitých textů. Prvními z těch velmi důležitých budou životopisy a motivační dopisy pro vaše potenciální zaměstnavatele.

Výzkumné projekty

Psaní projektů představuje způsob, jak se učit uchopovat efektivním způsobem komplexní problémy, jež je třeba řešit. Znamená to dovednost rozkládat je na dílčí, vzájemně provázané podproblémy, k nim nacházet vhodná řešení, a jejich realizaci pak plánovat takovým způsobem, aby se vyřešením všech dílčích problémů postupně skládalo dohromady odpovědné řešení celku v celé jeho komplexnosti. Řešením „odpovědným“ zde při tom myslím řešení takové, které díky důkladné rozvaze maximalizuje efektivitu, a zároveň minimalizuje produkci negativních nezamýšlených důsledků, jež by k problému přitáhly další nezbytnou pozornost a náklady s ní spojené. Díky tomu je psaní projektů jedním z významných prostředků rozvíjení kompetencí, které pěstování vědy sdílí

s mnohem bezprostředněji praktickými povoláními. Koneckonců lze předpokládat, že naprostá většina z vás bude po absolvování našeho studia ve svých povoláních řadu projektů sama psát, vyhodnocovat, nebo spolupracovat na jejich realizaci, nebo vše zároveň. Samo promýšlení, plánování a psaní projektů je tedy také praktickou dovedností, kterou budete s velkou pravděpodobností hojně využívat.

I to je, společně s praktickým čistě vědeckým významem analýzy problémů a plánování a organizace jejich řešení, důvodem, proč začal být v kurikulu religionistiky kladen zvýšený důraz na promýšlení a psaní projektů již v bakalářském stupni studia. Důkladné koncipování projektů bakalářských i magisterských diplomových prací pak vlastně znamená také velký pokrok směrem k úspěšnému sepsání samotné práce. Čím lépe jsou vaše projekty promyšlené a čím podrobněji jsou propracované, tím snazší je pro vás samostatná práce na jejich řešení. A platí to pochopitelně i o procesu analýzy dat. To je sice ta fáze vaší práce, během níž budete často bezradní a budete potřebovat častěji konzultovat se svým vedoucím, ale již důkladné promýšlení podproblémů a vztahů mezi nimi, jakož i pečlivé zvážení metod k jejich zvládnutí, dá vaší analýze mnohem jasnější směr, a poskytne tedy aspoň částečnou prevenci proti odevzdávání vyloženě špatné diplomové práce.

Po této stránce je propracovávání výzkumných projektů velmi důležitou činností, jejíž prostřednictvím si studující osvojují celou řadu pokročilých praktických dovedností a schopností. Ve všech předcházejících fázích studia však studující zpracovávají projekty s výraznou pomocí svých vyučujících. Úspěšné zpracování diplomové práce sice jasně prokáže vaši schopnost projekt realizovat, avšak příležitosti k ověření schopnosti projekt *zcela samostatně* dobře rozvrhnout a detailně naplánovat samotné studium neposkytuje. Právě proto je návrh projektu součástí státní závěrečné zkoušky. Je to vaše první šance si ověřit, jak zvládnete situaci, kdy budete na promýšlení problému a strategie jeho řešení zcela sami. Kromě toho si rámcové téma projektu budete losovat, takže si vyzkoušíte práci tak trochu „na zakázku“. Podmínky pro vaši práci tak budou vcelku realistické, a to včetně velmi omezeného času, který na splnění úkolu budete mít (přesný popis průběhu viz následující kapitola). Což ovšem znamená i to, že budete ke své práci moci využít všechny dostupné zdroje informací, včetně případných konzultací s přáteli a kolegy. Zvážení kvality a relevance všech těchto informací a jejich zakomponování do vašeho projektu však bude pouze na vás. Jak během psaní, tak během obhajoby projektu, budete tedy mít další velkou příležitost zúročit veškeré úsilí, které jste svému studiu věnovali.

I této části zkoušky je proto věnován dostatečný čas třiceti minut, v nichž znovu není cílem třicet minut prezentovat výzkumný projekt. I zde platí totéž, co v případě obhajoby diplomové práce. Prezentace projektu je formou uvedení tématu diskuse a neměla by trvat déle než deset minut, aby se podstatné věci znovu nerozptýlily v nadbytečných a nudných detailech. Projekty jsou ze své podstaty problematické, a není proto potře-

ba se obávat, že během zbylých dvaceti minut nebude o čem hovořit. Vyučující, resp. zkoušející je mají předem pročtené a mají k nim připravené dotazy a další poznámky. Těch mají pochopitelně mnoho, protože v omezeném čase, který studující na zpracování projektu mají, je velice obtížné vytvořit projekt skutečně propracovaný do všech detailů. Z toho není třeba mít zvláštní stres, komise si je tohoto omezení pochopitelně vědoma. Na vás však je, abyste projektu v tomto omezeném čase věnoval maximum úsilí, a abyste při tom plně zhodnotili své dosavadní studium. Protože téma projektu vychází z vylosovaného tématu ze zkušebních okruhů, bude vám úsilí věnované dosavadnímu studiu pochopitelně maximálně nápomocné i po věcné, obsahové stránce. Na druhou stranu ale pochopitelně platí také to, že výrazné zanedbání některé oblasti studia může zpracovávání projektu znesnadnit. To vše znamená, že zejména studující, kteří se po dva roky skutečně věnovali studiu, se nemusí obávat toho, že by si s některým dotazy či poznámkami zkoušejících nevěděli rady. Cílem celé diskuse, a to je velice podstatné, není dát vám najevo, co vše jste v projektu udělali špatně. Cílem je poukazovat v diskusi na problémy a nejasnosti předloženého projektu, a nutit vás tak spontánně reagovat. Na *věcnosti a promyšlenosti* těchto reakcí se pak ukazuje, nakolik jste zvládli látku magisterského studia.

Jinými slovy, pro úspěšné zvládnutí magisterské zkoušky – protože tento rys mají obhajoba práce, obhajoba projektu i prezentace tématu ze zkušebních okruhů společný –, není tak podstatné co konkrétního budete říkat po stránce obsahové, myšleno zda to, co budete povídat, je či není napsáno v nějaké dobré učebnici, nebo zda to říkáte tak, jak jste to slyšeli na přednáškách. *Pouhé memorování znalostí je nejlepší způsob, jak u státní zkoušky pohořet.* Podstatné je to, zda a jakým způsobem dokážete reagovat na kritiku, jakým způsobem formulujete, zdůvodňujete a objasňujete svá tvrzení. Tvrzením, jež nejste schopni objasnit, a pro něž nejste schopni formulovat dobré důvody, je lepší se vyhýbat. Tvrdit něco, co se v diskusi ukáže jako výrazně problematické, pokud jste schopni o této problematičnosti vést věcnou fundovanou diskusi, naopak není nejmenším problémem. Je to spíš dobrý způsob, jakým se v diskusi v běžném životě hledají řešení složitých problémů, alespoň tehdy, mají-li tato řešení být efektivní, dlouhodobě udržitelná a akceptovatelná pro aktéry s různými zájmy a vnímáním světa. A to je další z dovedností, k jejich osvojení by mělo naše magisterské studium vést.

II. Průběh státní magisterské zkoušky z religionistiky

Základní informace

Navazující magisterské studium religionistiky je ukončeno státní závěrečnou zkouškou.

K státní magisterské zkoušce je student povinen se přihlásit prostřednictvím IS MU nejpozději **jeden měsíc před vypsaným termínem zkoušky**. Nejpozději dva týdny před konáním zkoušky student požádá Studijní oddělení FF MU o vydání **potvrzení o splnění podmínek studijního programu** a odevzdá je na sekretariátě Ústavu religionistiky FF MU. Bez tohoto potvrzení není oprávněn státní magisterskou zkoušku konat.

Státní magisterská zkouška má **ústní podobu** a probíhá před **komisí**, která je nejméně tříčlenná. Zkouška sestává ze dvou samostatně hodnocených celků:

- **obhajoba magisterské diplomové práce / rozprava k magisterské oborové práci,**
- **ústní zkouška z religionistiky.**

Obhajoba magisterské diplomové práce je zpravidla úvodní částí státní závěrečné zkoušky. Nejpozději tři dny před konáním obhajoby student (prostřednictvím Archivu závěrečné práce) obdrží **posudky** zpracované vedoucím práce a oponentem. Na jejich základě se může předem připravit a při obhajobě poté nahlížet do **vlastních poznámek** k prezentaci magisterské práce i k námětům či výhradám obou posudků. Obhajoba sestává ze stručného představení práce autorem, prezentace obou posudků, autorovy reakce na posudky a závěrečné rozpravy. **Magisterská oborová práce se neobhajuje**, je pouze předmětem neklasifikované rozpravy v úvodu státní závěrečné zkoušky.

Ústní zkouška je **hodnocena souborně**, v případě neúspěchu se opakuje v plném rozsahu. Má následující strukturu: (1) **představení a obhajoba návrhu výzkumného projektu**, (2) **prezentace a pohovor na téma z obecné religionistiky** určené komisí v rámci vylosovaného okruhu a (3) **prezentace a pohovor na téma ze studentem zvolené specializace** magisterského studia; téma určuje komise v rámci vylosovaného okruhu. **Specializaci** (Archaická náboženství, Západní náboženské tradice, Východní

náboženské tradice nebo Náboženství a moderní společnost) si student pro účely státní magisterské závěrečné zkoušky volí na začátku semestru prostřednictvím zápisu do příslušné seminární skupiny v kurzu RLZkM Státní magisterská zkouška z religionistiky.

Průběh zkoušky

Zahájení zkoušky a vylosování tématu projektu

Termín zahájení státní zkoušky je vyhlášen v IS MU jako zkušební termín předmětu RLZkM Státní magisterská zkouška z religionistiky. K tomuto termínu se všichni studenti přihlášení k danému termínu dostaví k **vylosování tématu výzkumného projektu** (viz níže). Termínem losování je oficiálně zahájena státní zkouška a po vylosování tématu od ní již nelze odstoupit.

Nejdříve se losuje tematický *okruh*, v jeho rámci se následně losuje konkrétní *specifikace* (odrážka). Specifikace se losují z okruhů Obecné religionistiky (například si lze tedy vylosovat specifikaci „esencialistický a konstruktivistický přístup k tvorbě pojmů“, „náboženství jako vědecký pojem“, „etické a emické klasifikace reality, problém dominance a respektu badatelů vůči aktérským výpovědím, vztah mezi světem aktéra a světem vědce“ atd.). Znění vylosované specifikace je závazným tématem, v jehož rámci se musí projekt pohybovat a přispívat k jeho řešení. Název projektu se nicméně obvykle nebude přesně kryt se zněním vylosované specifikace: student si název projektu volí sám a obvykle zvoleným názvem danou specifikaci zúží a konkretizuje. Musí však být schopen detailně a přesvědčivě obhájit vazbu svého projektu na vylosovanou specifikaci. (Dodržení tématu je jedním ze zásadních kritérií hodnocení.)

Poté je určen čas na samostatnou přípravu návrhu výzkumného projektu v délce **36 hodin** (přesný nejzazší termín odevzdání je určen uzávěrkou vyplňování příslušného odpovědníku). Návrh výzkumného projektu se vypracovává do **odpovědníku „Formulář projektu“**, zveřejněného mezi odpovědníky kurzu RLZkM Státní magisterská zkouška z religionistiky (Studijní materiály > Odpovědníky). Je nutno ve všech polích dodržet uvedené limity znakového rozsahu.

I v případě, že návrh výzkumného projektu není odevzdán určeným způsobem či v určeném termínu, student přistupuje k pokračování ústní zkoušky (viz níže). Komise v takovém případě konstatuje, že návrh výzkumného projektu nebyl řádně předložen, tedy že je nevyhovující; ústní část zkoušky proběhne běžným způsobem a bude určeno její celkové hodnocení.

Zadání otázek k pohovoru a příprava

Ústní zkouška pokračuje podle rozpisu komisí v poznámce ke zkušebnímu termínu v IS MU (zpravidla 2–3 dny po zahájení zkoušky losováním tématu projektu).

Komise zadá v rámci okruhu konkrétní otázky, jednu z obecné religionistiky, jednu ze zvolené specializace. Obě otázky jsou položeny z *toho okruhu, který byl vylosován při zahájení zkoušky* (okruh je obecné vymezení, např. „Komparace, klasifikace, genealogie“, otázka komise tedy nemusí mít vazbu na konkrétní vylosovanou *specifikaci* – ta je losována pouze pro účely zpracování návrhu výzkumného projektu – ale vždy bude mít vazbu na vylosovaný *okruh*).

Posléze má student nárok na **patnáctiminutovou přípravu**. Za účelem přípravy dostane čisté archy papíru s razítkem Ústavu religionistiky FF MU, které se po zkoušce zakládají do protokolu.

Obhajoba magisterské diplomové práce / rozprava k magisterské oborové práci

Po čase na přípravu probíhá **obhajoba magisterské diplomové práce**, nebyla-li již úspěšně obhájena v jiném termínu. **Magisterská oborová práce se neobhajuje**, je pouze předmětem neklasifikované rozpravy v úvodu státní závěrečné zkoušky.

Těto části je vyhrazeno asi 30 minut (asi 10 minut představení cílů, základních tezí a výsledků práce, asi 5 minut shrnutí posudků vedoucího a oponenta, asi 15 minut reakce na připomínky a podněty posudků a členů komise a podrobná rozprava), v případě oborové práce asi 15 minut.

Obhajoba návrhu výzkumného projektu

Poté probíhá **obhajoba návrhu výzkumného projektu**. Je jí vyhrazeno asi 30 minut (asi 10 minut představení projektu, asi 20 minut rozprava a reakce na připomínky a podněty členů komise).

Prezentace a pohovor na zadané téma

Nakonec přichází na řadu zodpovězení otázek z obecné religionistiky a ze specializace, které student zahájí **prezentací** na dané téma, poté následuje **pohovor a reakce na připomínky a dotazy** členů komise (celkem asi 30 minut).

Průběh opakovaných pokusů studentů, kteří neúspěšně skládali státní magisterskou zkoušku podle dřívějšího modelu

Studenti, kteří v tomto svém studiu neúspěšně skládali státní magisterskou zkoušku podle dřívějšího modelu, ji obdobně i opakují, tzn. otázka se nelosuje, projekt se nezpracovává, stačí se dostavit až na termín uvedený v rozpisu komisí. Jedinou výjimkou je čas obhajoby magisterské práce, který se prodlužuje na asi 30 minut i v těchto případech.

Výstupy z učení magisterského studia oboru Religionistika na FF MU a způsob jejich ověřování na státní magisterské zkoušce

Magisterské studium religionistiky na FF MU organicky navazuje na studium bakalářské. Není však pouhým faktografickým rozšířením bakalářského studia ve zvolené specializaci, nýbrž klade zvýšený důraz i na další klíčové kompetence, zejména na **kritickou a tvůrčí práci s informacemi**, schopnost **samostatně koncipovat výzkumný projekt** a smysl pro **širší teoretické souvislosti**. Magisterské studium religionistiky na FF MU je tedy vhodné pro ty absolventy bakalářského studia, kteří mají zájem o systematické rozvíjení těchto kompetencí v rámci religionistiky.

Z tohoto profilu magisterského studia religionistiky na FF MU vyplývá i pojetí státní magisterské zkoušky. Faktografické znalosti jsou jistě nezbytné, ale spíše se předpokládají. V žádném případě *nejsou hlavním předmětem ověřování* a k úspěšnému složení zkoušky rozhodně *nestačí*. Hlavním předmětem ověřování je schopnost **kritického, analytického a tvůrčího teoretického myšlení** o religionistických tématech a schopnost **faktografické znalosti soustavně zasazovat do širšího teoretického rámce** a **přesvědčivě obhájit vlastní přístup a teoretickou pozici**. Rozhodně tedy nepostačí na státní zkoušce jen deskriptivně zopakovat znalosti či teoretické pozice načerpané v jakémkoli kurzu či literatuře; je třeba znalosti **kvalifikovaným, samostatným a tvůrčím způsobem uspořádat a rozvinout**.

Příprava na státní zkoušku by tedy rozhodně neměla začínat měsíc před termínem jejího konání. Spíše je nutno mít okruhy a jejich specifikace během celého studia na pa-

měti, opakovaně se k nim vracet a systematicky k nim shromažďovat teoretické podněty, faktografii i vlastní myšlenky.

Návrh výzkumného projektu

Základní informace

Obhajoba návrhu výzkumného projektu je nedílnou součástí ústní zkoušky. Doplňuje rozpravu nad zadanými otázkami na straně jedné a obhajobu závěrečné práce na straně druhé. Z hlediska prokázání kompetencí získaných studiem návrh výzkumného projektu doplňuje především realizaci a obhajobu závěrečné práce. Zatímco realizací a obhajobou závěrečné práce se prokazuje schopnost pracovat systematicky, dlouhodobě a s použitím jasných metodologických postupů na vybraném výzkumném problému (formulovaném s pomocí vedoucího práce) a tuto práci zdárně završit, návrhem projektu se prokazuje schopnost **samostatně formulovat konkrétní téma výzkumu** v rámci *zadané* (vylosované) specifikace, podrobně rozpracovat výzkumný problém a objasnit jeho teoretickou relevanci, formulovat a zdůvodnit výzkumné otázky a zvolit vhodné metody získávání a analýzy dat, respektive pramenných údajů.

Základní požadavky na návrh výzkumného projektu

Struktura projektu je jednotná a žádnou její část nelze vynechat. Na jednotlivé části projektu jsou kladeny konkrétní obsahové požadavky, jejichž cílem je (1) napomoci formulovat všechny podstatné části projektu a (2) maximalizovat míru objektivitu hodnocení projektů.

Základním parametrem projektu je jeho **vazba na výstup** (v případě, že by výzkumný projekt byl skutečně řešen). Tímto virtuálním výstupem se míní **individuální odborná studie** založená na práci jednoho člověka po dobu jednoho roku. Projekt proto formuluje cíle dosažitelné za jeden rok a nepočítá s výzkumným týmem.

Na obecné rovině lze požadavky na návrh výzkumného projektu v souvislosti s jeho formální výstavbou shrnout následovně:

Dodržení vylosovaného tématu: schopnost formulovat v rámci vylosované specifikace konkrétní téma, schopnost detailně a přesvědčivě zdůvodnit vazbu konkretizovaného tématu projektu na vylosovanou specifikaci.

Jasnost, stručnost a přehlednost prezentace: tento požadavek je prověřen především omezením rozsahu textu projektu maximálním povoleným počtem znaků u jeho jednotlivých částí.

Jasně formulace všech podstatných aspektů výzkumného plánu: tomto požadavku slouží rozčlenění projektu do částí s jasně vymezenými obsahovými požadavky.

Koherentnost návrhu: jednotlivé části projektu na sebe logicky navazují a zároveň jsou vzájemně propojeny tak, aby jejich naplňování obsahem poskytovalo zpětnou vazbu týkající se soudržnosti celku.

Zásadním požadavkem kladeným na projekt je **udržování vazby mezi teorií a konkrétními problémy**, resp. mezi obecně formulovanými cíli a východisky a konkrétními praktickými kroky k jejich dosažení. Proto struktura projektu nutí členit obecně formulovaný úkol do konkrétně představitelných dílčích kroků vedoucích k jeho realizaci.

V případech, kde je to relevantní, je vyžadována také reflexe **etické dimenze výzkumu**.

Požadovaná **struktura projektu** je následující:

Položka ve formuláři návrhu výzkumného projektu	Ověřované kompetence / hodnocené charakteristiky
Název projektu	Schopnost výstižně formulovat téma a dodržet zadání (vylosovanou specifikaci).
Název projektu anglicky	Přesnost překladu, jazyková kvalita.
Autor/autorka	–
Anotace (max. 1000 znaků): Stručné shrnutí záměrů a cílů projektu.	Schopnost jasně a stručně shrnout podstatné aspekty řešeného projektu.
Klíčová slova: Slova a kratší sousloví vystihující podstatu projektu (obvykle 3–10).	Schopnost jasně vystihnout několika slovy a souslovími (obvykle substantivními) podstatné aspekty řešeného projektu.
Teoretická východiska a cíle (1000–2000 znaků): Jasný popis toho, čeho chce projekt dosáhnout, ve vztahu k obecnějším teoretickým problémům, k jejichž řešení má prostřednictvím prozkoumání dílčí otázky přispět.	Schopnost jasně formulovat cíle, jichž má být dosaženo prostřednictvím roční komplexní výzkumné aktivity; schopnost ukázat, z jaké pozice / v jakém diskursu je celý problém formulován; schopnost prokázat vazbu mezi řešením problémů dílčích a obecných, tj. schopnost objasnit širší souvislosti řešení dílčího problému.

<p>Posun ve stavu bádání (1800–3600 znaků):</p> <p>Popis toho, v jakém stavu se nachází bádání v dané oblasti a jakým způsobem navrhovaný projekt naše poznání rozšíří.</p>	<p>Schopnost vystihnout v několika větách podstatné problémy aktuálního stavu bádání a jejich stávající řešení;</p> <p>schopnost jasně identifikovat nedostatky, slabá či nepokrytá místa aktuálního stavu poznání a zvolit originální a přínosné téma;</p> <p>schopnost demonstrovat, jakým způsobem mohou konkrétní kroky a naplnění konkrétních zvolených cílů navrhovaného výzkumu tyto mezery zaplnit či nedostatky napravit.</p>
<p>Způsob řešení (1800–3600 znaků):</p> <p>Detailní popis postupu řešení:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. konkrétní výzkumné otázky (a jejich zdůvodnění v rozsahu dostatečném pro názorné předvedení vazby mezi těmito otázkami a konkrétními výzkumnými cíli na straně jedné a mezi těmito otázkami a dílčími výzkumnými kroky – jejichž popis následuje – na straně druhé); 2. objasnění povahy relevantních dat / pramenných údajů a případného způsobu redukce jejich množství tak, aby se analýza dala reálně provést ve stanoveném čase (tj. jeden člověk v jednom roce); 3. objasnění způsobu získání dat / pramenných údajů a jeho relevance vzhledem k výzkumným otázkám; 4. je-li tato otázka v daném typu výzkumu relevantní, objasnění (a) možných etických (právních) problémů spjatých se způsobem získávání (a případně i interpretace) dat a (b) způsobu jejich řešení v rámci projektu; 5. objasnění metody analýzy dat a její relevance vzhledem k výzkumným otázkám, výzkumným cílům a teoretickým východiskům projektu; 6. předběžný časový plán řešení projektu. 	<p>Schopnost realisticky naplánovat dílčí praktické kroky k realizaci komplexního a dlouhodobého úkolu;</p> <p>schopnost přeformulovat obecně vymezený problém do konkrétních, empiricky zodpověditelných otázek;</p> <p>schopnost ukázat vazbu mezi empiricky konkrétním a teoreticky obecným aspektem řešení výzkumného problému;</p> <p>schopnost prokázat relevanci konkrétního typu informací pro zodpovězení konkrétních otázek;</p> <p>schopnost zvolit vhodný způsob získávání informací ve vztahu k jejich požadovanému typu;</p> <p>schopnost prakticky využít znalost základních vědeckých metod sběru dat / vyhledávání pramenných údajů;</p> <p>schopnost promyslet etickou a právní dimenzi pěstování konkrétní vědecké praxe a řešit etické problémy související s citlivostí získávaných informací (je-li to v daném typu výzkumu relevantní);</p> <p>schopnost volit takový postup analýzy, který odpovídá požadovaným výsledkům, typům dat / pramenných údajů a teoretickým předpokladům;</p> <p>znalost základních metod analýzy dat / pramenných údajů ve společenských, resp. historických vědách a schopnost zdůvodnit jejich použití v konkrétním případě.</p>

<p>Očekávaný přínos a využitelnost výsledků projektu (max. 1000 znaků):</p> <p>Stručné objasnění toho, komu jsou výsledky výzkumu určeny a jakým způsobem bude možné je využít v dalším rozvoji bádání, případně též ve vzdělávání či jiných oblastech společenské praxe. <i>Poznámka:</i> Cílem této části není uvést co nejširší myslitelné využití, tj. popsat, k čemu všemu by bylo hypoteticky možné výsledky využít. Cílem je pouze vysvětlit, jakým způsobem je budou moci využít jejich primární adresáti.</p>	<p>Schopnost identifikovat skupiny, pro něž jsou výsledky plánovaného výzkumu potenciálně nejvíce přínosné;</p> <p>schopnost identifikovat oblasti bádání, jejichž rozvoji mohou výsledky výzkumu potenciálně nejvíce přispět.</p>
<p>Citovaná literatura:</p> <p>Odkazy (výhradně) na použitou literaturu.</p>	<p>Schopnost identifikovat teoretické, empirické a metodologické práce nejrelevantnější pro zdůvodnění výzkumu;</p> <p>schopnost proměnit znalost aktuálního stavu odborné diskuse v efektivní způsob zdůvodnění potřeby projektu a vhodnosti postupů zvolených k jeho řešení.</p>
<p>Bibliografie k tématu projektu:</p> <p>Seznam zásadních teoretických a metodologických prací, souhrnné literatury a nejvýznamnějších pramenů / datových zdrojů.</p>	<p>Schopnost se rychle a kvalitně zorientovat v hlavních zdrojích informací pro zpracovávání projekt.</p>

Seznam čteny

V termínu zahájení státní zkoušky student (a to i v případě opakování zkoušky) odevzdává vytištěný seznam čteny v **jednom vyhotovení** (tištěném pokud možno *oboustranně*). Před tímto termínem jej rovněž odevzdává elektronicky do IS MU (do odevzdáreny předmětu RLZkM v daném období). Seznam je odevzdáván na předepsaném formuláři. Je rozdělen na dvě části: první je věnována obecné religionistice, druhá zvolené specializaci. V každé z těchto částí je seznam *členěn podle okruhů*, má tedy v každé části 18 podnadpisů dle přesného znění okruhů a pod jednotlivými okruhy jsou uvedeny přečtené tituly. Ke každému tematickému okruhu jsou vyžadovány **minimálně 3 tituly v části Obecná religionistika** a **minimálně 3 tituly v části Specializace**. **Maximální počet uvedených titulů pod každým okruhem je 10.**

Uvedené tituly se mohou, ale nemusejí překrývat s tituly doporučené četby v tematických okruzích. Tituly se také mohou pod jednotlivými okruhy opakovat (stejně jako se mohou v odůvodněných případech překrývat některé tituly v Obecné religionistice a ve Specializaci). Vždy se však musejí k danému okruhu úzce a zdůvodnitelně vztahovat, a to nejen faktograficky, ale i zpracovávanými teoretickými otázkami.

Seznam četby se zakládá do protokolu a vybrané tituly v něm uvedené se mohou stát předmětem pohovoru v rámci ústní části zkoušky.

Další podrobnosti, pravidla a předpisy

Další podrobnosti státní magisterské zkoušky určuje platný *Studijní a zkušební řád MU* a *Studijní příručka*, zveřejněná na stránkách Ústavu religionistiky FF MU.

Tematické okruhy a požadavky státní magisterské zkoušky z religionistiky

Obecná religionistika, <<http://www.phil.muni.cz/relig/szzmgr-obecna.php>>.

Archaická náboženství, <<http://www.phil.muni.cz/relig/szzmgr-archaia.php>>.

Západní náboženské tradice, <<http://www.phil.muni.cz/relig/szzmgr-zapad.php>>.

Východní náboženské tradice, <<http://www.phil.muni.cz/relig/szzmgr-vychod.php>>.

Náboženství a moderní společnost, <<http://www.phil.muni.cz/relig/szzmgr-moderni.php>>.

Na uvedených adresách naleznete vždy aktuální verze okruhů, což může znamenat v menší míře drobné změny formulací jednotlivých témat, především však aktualizované seznamy doporučené literatury, která se pochopitelně časem mění.

Formuláře

Formulář návrhu výzkumného projektu – textová podoba, <<http://www.phil.muni.cz/relig/archiv/formulare/projekt-formular.doc>>.

Formulář seznamu četby, <<http://www.phil.muni.cz/relig/archiv/formulare/szzmgr-cetba-formular.rtf>>.

Formulář posudku závěrečné práce, <<http://www.phil.muni.cz/relig/archiv/formulare/posudek-formular.doc>>.

I v případě formulářů pochopitelně na webu naleznete vždy aktuální verze. Stahovat tyto dokumenty z jiných zdrojů než jsou uvedené adresy na webu Ústavu religionistiky FF MU, znamená riskovat, že stažené soubory budou zastaralé.

III. Tematické okruhy ke státní magisterské zkoušce z religionistiky: Obecná religionistika

V následujícím textu je přetištěno znění zkušebních okruhů, k němuž máte přístup prostřednictvím webových stránek Ústavu religionistiky. Proto, abyste se v textu lépe vyznali, a především proto, abyste jej dokázali efektivně využít při svém studiu a přípravě na státnice, jej na následujících stránkách doprovodím jednak úvodním výkladem, jednak stručnými komentáři k dílčím okruhům. Především se pokusím objasnit logiku, jíž bylo vedeno formulování jednotlivých témat, naznačím některé vzájemné vztahy mezi tématy a okruhy, jakož i vztah mezi okruhy tzv. obecnými a okruhy specializací.

Výběr okruhů, jejich znění a formulace dílčích témat pochopitelně vychází z našeho pojetí toho, co znamená dělat religionistiku. Přestože během svého studia budete mít někdy dojem, že existují špatná a správná pojetí religionistiky, nebo že určitý způsob dělání religionistiky je smysluplný, zatímco jiný nesmyslný, pravdou zůstává, že pojetí religionistiky reprezentované prací brněnského Ústavu religionistiky je jen jedno z mnoha možných a reálně pěstovaných. My pochopitelně děláme religionistiku určitým způsobem, proto, že tak nám to přijde smysluplné a užitečné, ovšem to neznámá, že to smysluplné a užitečné nelze dělat úplně jinak. Co víc, úplně jinak se to na řadě míst v Česku i v zahraničí také dělá. A koneckonců ani my nejsme v tom, jak to dělat nejlépe, zcela jednotní. Jestliže okruhy témat ke státním zkouškám představují jistou jednotu, je proto i tato jednotu spíše více či méně zdařilou snahou integrovat do jednoho celku rozumnou míru rozmanitosti, s níž se máte možnost setkat v průběhu svého studia. Přesněji, je to výsledek konsensu, který byl pro všechny vyučující ÚR akceptovatelný. Nutno dodat, že dosáhnout takového konsensu ve zkušebních okruzích se ukázalo snazší, než by to bylo například v nějaké společné publikaci. To je celkem pochopitelné. Zatímco okruhy formulují jen jistá témata, která podle nás dohromady vymezují relativně ucelené výzkumné pole, na němž se religionistika může legitimně a smysluplně pohybovat, avšak to, jak bude to či ono téma konkrétně uchopeno a zpracováno, zůstává vlastně na vás, ve společné publikaci musí jít konsensus až na úroveň tohoto zpracování, což je přesně to, co záležitost činí obtížnější.

Znalost různých možností, jak k religionisticky relevantním tématům přistupovat, jak formulovat výzkumné otázky a hledat na ně odpovědi, je pochopitelně jedna z věcí, jež byste si měli během studia osvojit. Společně s tím byste si pochopitelně měli osvojit také schopnost poměřovat různé způsoby vidění a formulování problémů vzhledem k tomu, jaké věci zajímají vás samotné a na jaké typy otázek byste vy sami chtěli hledat odpovědi. To poslední, co si přejeme, je uvádět vás prostřednictvím našeho kurikula do nějakého uzavřeného dogmatického systému. Máme-li vám předat to nejlepší, čeho jsme schopni, nemůžeme nakonec dělat o mnoho víc, než ukazovat vám, jakým způsobem věci děláme my samotní, a snažit se před vámi tento přístup obhájit a učit vás používat jeho postupy. Avšak naším cílem nemůže být, usilovat o to, abychom z vás vytvořili repliky nás samých. Ať už budete pokračovat v rozvíjení brněnské tradice religionistického výzkumu, nebo budete pracovat v nejrůznějších jiných povoláních, budete muset řešit nikoliv to, co řešíme my, ale problémy, před které budou život, společnost, dějiny stavět vás samotné. To znamená, že budete muset mít zvládnuté řemeslo, které se vám snažíme předat, ale zároveň mu budete potřebovat rozumět natolik, aby vás zaběhané postupy nespazovaly v tom, co dokážete vytvářet, ale aby vám jejich znalost naopak otevírala možnosti jejich dalšího kreativního rozvíjení v podmínkách, o nichž v tuto chvíli vůbec nic nevíme.

Chci tím říct, že z organizačních důvodů je zhora nemožné vás uvést v plné šíři do toho, co všechno je religionistika. To nejlepší, co můžeme udělat, je to, že vás uvedeme do toho, co je religionistika pro nás. Ale to neznamená, že si budoucnost nemůže vyžádat, abyste to, co se naučíte, třeba i radikálně přehodnotili, abyste tradici, do níž vás uvádíme, posunuli zase o kus dál. K tomu, abyste to dokázali, však potřebujete tradici, do níž vás uvádíme, porozumět. Porozumět jí, pochopitelně, jako tradici, nikoliv jako posvátné, nedotknutelné a neměnitelné pravdě. K tomu by pochopitelně mělo sloužit celé vaše studium. I tak mi ale dovoďte aspoň několik elementárních záležitostí, jež tuto tradici lokalizují, vysvětlit v následujících komentářích.

Formulace tematických okruhů

Než k tomu přistoupím, zmíním nicméně ještě několik poznámek k tomu, jak jsou tematické okruhy formulovány, řekněme po strategické stránce. Umožní vám to lépe si vyhodnotit, co v souvislosti s různými tématy, o nichž budete u státnic hovořit, přibližně očekáváme, že se dozvíme. Vlastně jde jen o jednoduchou věc, o roli dvojteček a čárek ve formulacích témat. Tam, kde jsou témata formulována dlouhým výčtem následujícím dvojtečku, je vztah mezi formulací před a za dvojtečkou následující: teoreticky relevantní téma, k němuž je potřeba se během zkoušky vyjádřit, je obsažené ve formulaci před dvojtečkou, za ní následují upřesnění toho, k čemu je vhodné toto obecné téma kon-

krétněji vztáhnout. Hned v okruhu 1.7. například před dvojtečkou stojí napsáno „pojem náboženství a posvátno“. Tím, co nás zajímá, tedy je, jakou roli, jaký význam, využití atd. má, či v minulosti měla kategorie posvátna ve vymezování pojmu náboženství. Téma velmi relevantní nejen jako téma z dějin religionistiky, ale zároveň téma, jež je velice široké, a při jehož uchopování vám může celkem reálně hrozit, že vaše povídání ztratí pevné opěrné body a zvrtně se v jakési vágní, bezobsažné plácání. Proto, abychom se tomuto nebezpečí vyhnuli, jsme tedy několik opěrných bodů upevnili za dvojtečku.

V tomto případě text říká: „mezi fenomenologií náboženství, sociologií a antropologií“. Tyto pevné body body možnosti vaší kreativity sice poněkud omezují, ale zároveň vaše povídání více usměrňují. V tomto případě naznačují, že s kategorií posvátna se lze setkat v tak různých teoretických kontextech, jakými jsou fenomenologie náboženství, sociologie a (kulturní a sociální) antropologie. Pochopitelně tím znění tématu za dvojtečkou naznačuje, že jeden výraz „posvátno“ může v těchto odlišných kontextech figurovat jako řada velice odlišných pojmů. Když antropologové hovoří o sakralizaci, mohou mít zkrátka na mysli něco úplně jiného, než když o sakralizaci hovoří fenomenologové náboženství. A celý tematický okruh je právě takto formulován přesně z toho důvodu, že chceme, abyste si tyto důležité rozdíly ujasnili, a že tedy chceme slyšet výklad, který nám tuto problematiku vysvětlí.

Vztah mezi okruhy z obecné religionistiky a specializacemi

Poslední záležitost, jíž bych zde rád objasnil, je vztah mezi okruhy z tzv. obecné religionistiky a okruhy ze specializací. Když jsme reformu státních magisterských zkoušek připravovali, byla ve hře i varianta zrušení specializací, resp. zrušení obecné religionistiky. Vzhledem k tomu, jak byla otázka položena, bylo vlastně těžké určit, zda reálně hovoříme o zrušení obecné religionistiky, nebo naopak o zrušení specializací. Důvodem toho bylo, že záměr, který byl v projektu přestavby státních zkoušek od samého začátku, vycházel z jednoho důležitého problému. Během zkoušení, ať u státních zkoušek, nebo v dílčích kurzech, se ukazovalo, že studující mají velký problém s tím, aby chápali to, jakým způsobem teorie složí jako nástroj uchopování a objasňování konkrétních skutečností, řešení konkrétních problémů. Zdálo se nám, že studující žijí ve zvláštním světě, je-muž jsme příliš nerozuměli, a v němž je na jedné straně jakási od života odtržená teorie, jíž se téměř ani nemá smysl snažit porozumět, a na straně druhé jsou reálné problémy, skutečné věci, s nimiž je možné se snadno setkat a dokázat s nimi nakládat.

Tomuto světu jsme nedokázali rozumět, protože je celý vystavěný na předpokladu, že skutečnost se nám tak nějak sama od sebe neproblematicky dává, a to, jak se nám

do života staví, nijak nesouvisí s tím, jak věci pojmenováváme. Jinými slovy, je celý vystavěný na podle nás naivní představě, že pojmenování není teorie. To je podle našeho soudu pochopitelně nesmysl. Samo vidění či vnímání jinými smysly, a pojmenovávání či jiné způsoby „uchopování“ (třeba uchopování prostřednictvím hledáčku fotoaparátu na jeho digitální snímač, nebo kinofilm) jsou teoretické výkony. Jediné, co do této věci vnáší zmatek, je domněnka, že teorie je výsadou vědy. Snad každý sociální vědec, který se zabývá výzkumem, ale ví, že teoretikem je každý člověk ve svém každodenním úsilí. Jakékoliv lidské jednání vychází z teorie, což mimochodem William I. Thomas vyjádřil mnohokrát citovaným výrokiem, že „situace definovaná jako reálná, se stává reálnou ve svých důsledcích“.

Jestli se vědci a vědecké teorie od laiků a teorií laických v něčem odlišují, tak je to v lepších případech míra pozornosti, jakou věnují systematické reflexi své vlastní teoretické činnosti. A stejně jako jsou laické teorie praktickými nástroji zvládnutí každodenních situací, tak jsou vědecké teorie takovými nástroji. Výsadou dobrého teoretika pak je především to, že si tento vztah mezi svou *teorií* a svým způsobem *zvládnutí* konkrétních problémů velice dobře uvědomuje a kriticky a kreativně jej využívá. Proto jsme se začali snažit různými způsoby dosáhnout toho, aby naši studující během svého studia pomalu přestali obývat svět, v němž jsou teorie a praxe dvě odlišné věci, a aby si začali dobře uvědomovat jejich bezprostřední vztahy. V souvislosti s uvažováním o státních magisterských zkouškách nás to přivedlo k tomu, abychom hledali způsob, jak ve zkoušení tzv. teorii a tzv. praxi, nebo v našem případě spíše speciální faktografii, propojit. A z této snahy vyplynula i podoba tematických okruhů.

Jako základ pro celé státní zkoušky vznikly nejprve okruhy z tzv. obecné religionistiky. Ty byly určující pro vymezení témat, na něž se státní zkouška měla zaměřit. Okruhy k jednotlivým specializacím vznikly na základě těchto okruhů obecných, a nekladly si žádný jiný cíl, než obecná témata specifikovat, nebo vhodně rozvinout v konkrétních speciálních oblastech bádání. Je totiž zřejmé, že neexistují žádná skutečně univerzální obecná témata. Všechny obecné problémy jsou ve vědě formulovány ve vazbě na řešení konkrétních empiricky uchopitelných problémů, a proto jsou určité typy obecných problémů řešeny v rámci některých dílčích specializací více než v rámci specializací jiných. Přestože jsme se obecné okruhy snažili vystihnout skutečně v maximální možné míře jejich obecnosti, bylo pochopitelně některá dílčí témata obtížné reformulovat v kontextu některých specializací. A i tehdy, kdy by to čistě teoreticky šlo, nemuselo by to odpovídat ani výuce v relevantních speciálních kurzech, ani skutečné diskusi v dané oblasti bádání. Takže znění témat specializací lze vnímat jako konkrétní specifikace obecných religionistických problémů takovým způsobem, aby více odpovídala tomu, co se v daných speciálních oborech skutečně dělá a akcentuje, a co se také skutečně učí.

Jak jste se dočetli v předchozí kapitole, u státnice vám bude zadána otázka z obecné religionistiky i ze specializace, ale zároveň se nečeká, že budete hovořit o dvou odlišných věcech, že budete mít jakési dvě nezávislé prezentace. Naopak budete mít prezentaci jednu jedinou, a ta by zároveň měla být konzistentní. Měla by se zaměřovat na problémy vycházející z vaší specializace, ale tyto problémy by měla uvést v rámci, který by vyjasnil jejich teoretickou (tj. obecnou) relevanci. Jinými slovy, to poslední, co po vás chceme, je, abyste začali sebe i nás utápět v nesouvislých detailech. Měli byste se naopak zaměřit na určité konkrétní problémy své specializace s tím, že chcete objasnit a) jak jsou v rámci speciálních bádání artikulovány a řešeny a proč, a b) jakou mají teoretickou relevanci pro řešení obecnějších otázek, které si religionisté kladou. Pokud se tedy při přípravě na zkoušku přistihnete při tom, že dokážete předkládat nejrůznější výčty, kategorizace, nebo že máte tendenci dlouze rozebírat detaily, ale zároveň si nedokážete zodpovědět otázku, proč se tím vlastně zabýváte, a proč tak podrobně, tak jste právě odhalili, že vaše příprava se neubírá správným směrem. Porozumění smyslu, a tedy širší relevanci toho, čím se zabýváte, je to první, čemu byste měli věnovat pozornost.

V tematických okruzích jednotlivých specializací je tato záležitost často – tam, kde jsme to dokázali – ošetřena velice jednoduchým způsobem. Jestliže některá témata z obecné religionistiky jsou vymezena formulací před a za dvojtečkou (viz Formulace tematických okruhů), pak řada témat specializací je vymezena stejnou, nebo různým způsobem uzpůsobenou formulací tématu před dvojtečkou, a směrem ke speciálním problémům je rozvedena za dvojtečkou. V těchto případech byste tedy neměli mít nejmenší problém uvést konkrétní speciální bádání do obecnějšího teoretického kontextu. V jiných případech je strategie jiná. Stávalo se například to, že některá konkrétní obecná témata nebylo možné v dané specializaci vůbec zohlednit, avšak jiná se v ní ukázala jako neobyčejně nosná a v akademické diskusi i v kurzech hojně probíraná. V takovém případě bylo tedy určité obecné téma v zásadě vynecháno, nebo spojeno s jiným, a toto jiné téma, nebo téma vzniknuvší takovým spojením bylo v daném okruhu rozvedeno několika úžeji vymezenými dílčími problémovými okruhy.

Pokud se ptáte, co máte dělat, když by se náhodou stalo, že se vám u zkoušky sejde obecný tematický okruh, který ve vaší specializaci nebyl vůbec zohledněn z důvodu své irelevantnosti pro danou oblast bádání, pak vězte, že i takovou irelevantnost lze věrohodně věcně objasnit.

Komentovaný přehled tematických okruhů

Níže tedy konečně následuje přehled zkušebních okruhů se stručnými komentáři.

1) Pojem náboženství

1. esencialistický a konstruktivistický přístup k tvorbě pojmů
2. náboženství jako vědecký pojem
3. ideologické a mocenské aspekty tvorby a užívání pojmů, ideologizace pojmu náboženství
4. dějiny pojmu náboženství
5. problém univerzálnosti pojmu náboženství
6. hranice pojmu náboženství: náboženství a kultura, náboženství a společnost, náboženství a religiozita, náboženství a magie, náboženství a právo, náboženství a filosofie, náboženství a umění
7. pojem náboženství a posvátno: mezi fenomenologií náboženství, sociologií a antropologií
8. diskuse o původu náboženství a náboženskosti

Komentář:

Význam tohoto okruhu je vám patrně jasný. Jakkoliv vědecké disciplíny jako třeba biologie nemají příliš často potřebu věnovat se pojmům, jež je vymezují, v daném případě pojem života, pro religionistiku se stal pojem náboženství velkým problémem. Došlo k tomu jednak proto, že religionisté tento výrazně ideologicky zakotvený moderní teoretický konstrukt zvolili jako prostředek svého sebevymezení vůči jiným humanitním a sociálněvědním disciplínám, jednak patrně také v důsledku velké nedočkavosti při vysvětlování toho, čím lidské aktivity s tímto pojmem spojené, jsou. A tak zatímco biologové zaměřují svou pozornost na řadu konkrétních problémů a otázek s nadějí, že desetiletí či staletí rozvíjení jejich vědní tradice je přivedou blíže k tomu, aby aspoň částečně pochopili, co je vlastně život a jak je možný, religionisté se začali s pojmem náboženství divoce ohánět, aniž by se snažili ujasnit o čem a proč vlastně mluví, a zpočátku si mysleli, že jsou vlastně velmi snadno schopni „fenomenů“, jímž se zabývají, vysvětlit. To se pochopitelně ukázalo jako velmi troufalá ambice, o to troufalejší, o co nepropracovanější a naivnější byla teorie i metodologie, jíž k její naplnění využívali. Tato nedočkavost počátků pochopitelně vzbudila velkou kritiku vycházející

z podrobného zkoumání toho, co to tedy religionisté vlastně dělají, když se náboženstvím takto divoce ohání. A tato kritika představuje v jistém smyslu největší, možná jediný velký, pokrok ve studiu náboženství a vede k tomu, že se religionisté mnohdy příliš unáhlených ambic vzdávají a začínají se zabývat důkladným výzkumem rozmanitých relevantních skutečností v naději, že desetiletí či staletí rozvíjení takové poctivé výzkumné tradice jim umožní poněkud porozumět tomu, co lidé dělají, když dělají náboženství, respektive věci, jež si tak religionisté zvykli nazývat. Těmto možná trochu unáhleným snahám, jejich objasnění a kritice a důsledkům této kritiky je věnován tento tematický okruh.

Doporučená četba:

- Asad, Talal, „What Might an Anthropology of Secularism Look Like?“, in: id., *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity*, Stanford: Stanford University Press 2003, 21–66.
- Asad, Talal, „The Construction of Religion as an Anthropological Category“, in: id., *Genealogies of Religion: Discipline and Reasons of Power in Christianity and Islam*, Baltimore – London: Johns Hopkins University Press 1993, 27–54.
- Berger, Peter L., „Religion and the World-Construction“, in: id., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York – London: Doubleday 1990 (1. vyd. Garden City NY 1967), 3–28.
- Berger, Peter L., „Religion and the World-Maintenance“, in: id., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York – London: Doubleday 1990 (1. vyd. Garden City NY 1967), 29–51.
- Braun, W., „Religion“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 3–21.
- Boyer, Pascal, „What Is the Origin?“, in: id., *Religion Explained: The Human Instincts that Fashion Gods, Spirits and Ancestors*, New York: Basic Books 2001, 1–50.
- Durkheim, Émile, *Elementární formy náboženského života: Systém totemismu v Austrálii*. Praha: Oikúmené 2002, 9–56.
- Feil, Ernst, *Religio: Die Geschichte eines neuzeitlichen Grundbegriffs vom Frühchristentum bis zur Reformation* (Forschungen zur Kirchen- und Dogmengeschichte), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1986, 273–281.

- Fitzgerald, Timothy, „A Critique of ‚Religion‘ as a Cross-Cultural Category“, *Method and Theory in the Study of Religion* 9/2, 1997, 91–110.
- Fitzgerald, Timothy, „Playing Language Games and Performing Rituals: Religious Studies as Ideological State Apparatus“, *Method and Theory in the Study of Religion* 15, 2003, 209–254.
- Geertz, Clifford, „Náboženství jako kulturní systém“, in: id. *Interpretace kultur: Vybrané eseje*, Praha: SLON 2000, 103–145.
- Guthrie, Stewart, „Animal Animism: Evolutionary Roots of Religious Cognition“, in: Ilkka Pyysiäinen – Veikko Anttonen (eds.), *Current Approaches in the Cognitive Science of Religion*, London – New York: Continuum 2002, 38–67.
- Hanegraaff, Wouter J., „Defining Religion in Spite of History“, in: Jan G. Platvoet – Arie L. Molendijk (eds.), *The Pragmatics of Defining Religion: Contexts, Concepts and Contests*, 1999, Leiden: Brill 1999, 337–378.
- King, Richard, „Disciplining Religion“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge, 35–61.
- Lewis-Williams, David, *Mysl v jeskyni*, (Galileo sv. 9), Praha: Academia 2007, 249–277, 318–341.
- Masuzawa, Tomoko, *The Invention of World Religions: Or, How European Universalism Was Preserved in the Language of Pluralism*, Chicago: University of Chicago Press 2005, 1–33.
- Pyysiäinen, Ilkka, „A New Theory of Magic“, in: id., *Magic, Miracles, and Religion: A Scientist’s Perspective*, Walnut Creek: AltaMira Press 2004, 90–112.
- Smith, Jonathan Z., „Religion, Religions, Religious“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 269–284.
- Smith, Wilfred Cantwell, *The Meaning and End of Religion*, Minneapolis: Fortress Press 1991 (1. vyd. 1962), 1–80.
- Sjöblom, Tom, „Spandrels, Gazelles and Flying Buttresses: Religion as Adaptation or as a By-Product“, *Journal of Cognition and Culture* 7/3–4, 2007, 293–312.

- Sørensen, Jesper, „Religion in Mind: A Review Article of the Cognitive Science of Religion“, *Numen* 52/4, 2005, 465–494.
- Václavík, David, „Klasifikace“, in: id., *Sociologie nových náboženských hnutí*, Praha: Malvern 2007, 11–33.
- Valtrová, Jana, „Konceptualizace ‚náboženství‘ v kontextu křesťanských misí“, in: ead., *Středověká setkání s ‚jinými‘: Modloslužebníci, židé, saraceni a heretici v misionářských zprávách o Asii*, Praha: Argo 2011, 134–141.
- Wiebe, Donald, „Význam přirozené zkušenosti ‚nepřirozeného‘ světa pro otázku vzniku náboženství“, *Religio* 19/1, 2011, 3–26.
- Zbírál, David, „Fingerprinting the Concept of Religion: The Legacy of Medieval Inquisitors“, nepublikovaný rukopis, 2007. [Studijní materiály RLZkM Státní magisterská zkouška z religionistiky.]
- Zbírál, David, „Osobní religiozita, náboženství a členství: Případ Armanna ‚Pungilupá‘ z Ferrary“, *Religio: Revue pro religionistiku* 19/2, 2011, 147–178.

2) Komparace, klasifikace, genealogie

1. komparace a postupy vytváření pojmů, typologií a genealogií
2. typologie a genealogie jako vědecké reprezentace skutečnosti: předpoklady, výstavba, účel
3. monotetické a polytetické typologie
4. genealogické a analogické komparace
5. ideologické a náboženské klasifikace a komparace: my a oni, posvátné a profánní, čisté a nečisté, původní a odvozené, pravé a falešné, náboženské a kvazináboženské/kryptonáboženské jevy aj.
6. tradiční evropská klasifikace lidských společenství (křesťané, „mohamedáni“, židé, „pohané“) a její ozvuky v religionistice, meze a možnosti interkulturního srovnávání
7. etické a emické klasifikace reality, problém dominance a respektu badatelů vůči aktérským výpovědím, vztah mezi světem aktéra a světem vědce

Komentář:

Komparace je základní technika, jejíž pomocí vědci dobývají poznání. Staví vedle sebe různé věci, aby zbystrili svou pozornost a lépe si všímali různých specifik a zvláštností, jež by je podnítily ke kladení užitečných otázek. Dá se říci, že prostřednictvím komparace vědci rozvíjí svou teoretickou citlivost. Klasifikace, tedy třídění empiricky uchopitelných dat do různě organizovaných systémů kategorií, a genealogie, obdoba téhož, pokud jde ovšem o snahu porozumět proměnám, jež přináší čas, jsou pak dva typy výsledků provádění komparací, a zároveň nástroje, které umožňují přesněji formulovat problémy a dále analyticky pracovat s daty.

O komparaci a vytváření klasifikací a genealogií ale platí totéž, co o všech ostatních teoretických prostředcích vědy: vědci přebírali a dále rozvinuli postupy, které naprosto běžně používá každý člověk ve svém každodenním životě. A stejně důležité je to, že především jako produkty lidské poznávací aktivity, fungují klasifikace a genealogie také jako prosté popisy skutečnosti. Jinými slovy, ve vědě, stejně jako v jiných oblastech lidské aktivity se stávají součástí etablovaného řádu chápaného často nikoliv jako řád lidského poznávání, ale jako popis uspořádání světa. Tím pochopitelně nabývají zásadní praktický význam a stávají se důležitým prostředkem jak organizace lidských životů a společností, tak pochopitelně také prostředkem, jehož pomocí lze toto organizování efektivním způsobem vědecky reflektovat. Pro společenské vědce jsou tedy jak užitečným nástrojem jejich činnosti, tak velmi důležitým předmět jejich zájmu.

S tím souvisí ta skutečnost, že ve vědě často nabývají výrazně ideologickou povahu tím, že se skutečně tváří jen jako prostředek objektivního poznání, ale pochopitelně, jako každý teoretický metodický nástroj, slouží specifickým cílům a nesou sebou řadu praktických důsledků, přičemž tato vazba mezi praxí a teorií bývá přílišným nekritickým zdůrazňováním objektivitu poznání, respektive přílišnou simplifikací toho, co tato objektivita znamená, poněkud zamlžována. Tento okruh je věnován přesně těmto komplexním vztahům v podobách, jaké nabývají v rámci religionistického bádání.

Doporučená četba:

- Antalík, Dalibor, „Závěr“, in: id., *Jak srovnávat nesrovnatelné: Strategie mezináboženské komparace*, (Sborníky, slovníky, učební texty 31), Praha: Oikúmené 2005, 188–203.
- Doležalová, Iva, „Jonathan Z. Smith a diskuse o počátcích křesťanství“, *Religio* 5/1, 1997, 63–69.
- King, Richard, „The Power of Definitions: A Genealogy of the Idea of the

- „Mystical“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge, 7–34.
- Leeuw, Gerardus van der, „Epilegomena“, in: Břetislav Horyna – Helena Pavlincová, *Dějiny religionistiky*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc 2001, 265–271.
 - Martin, Luther H., „Comparison“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 45–57.
 - Masuzawa, Tomoko, *The Invention of World Religions: Or, How European Universalism Was Preserved in the Language of Pluralism*, Chicago: University of Chicago Press 2005, 37–104, 207–256.
 - Paden, William, „Worlds“, in: id., *Religious Worlds: The Comparative Study of Religion*, Boston: Beacon Press 1988, 51–65.
 - Paden, William, „Srovnávací perspektiva v religionistice“, in: id., *Bádání o posvátnu: Náboženství ve spektru interpretací*, (Religionistika 11), Brno: Masarykova univerzita 2002, 81–99.
 - Smith, Jonathan Z., „Classification“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 35–45.
 - Smith, Jonathan Z., „Differential Equations: On Constructing ‚the Other‘“, in: id., *Relating Religion: Essays in the Study of Religion*, Chicago – London: University of Chicago Press 2004, 230–250.
 - Smith, Jonathan Z., „In Comparison Magic Dwells“, in: id., *Imagining Religion. From Babylon to Jonestown*. Chicago – London: The University of Chicago Press 1982, 19–35.
 - Smith, Jonathan Z., „On Comparison“, in: id., *Drudgery Divine: On the Comparison of Early Christianities and the Religions of Late Antiquity*, (Chicago Studies in the History of Religion / Jordan Lectures in Comparative Religion 14), Chicago: The University of Chicago Press – London: School of Oriental and African Studies, University of London 1990 (paperback 1994), 36–53. [Analogické a genealogické komparace.]
 - Václavík, David, „Klasifikace“, in: id., *Sociologie nových náboženských hnutí*, Praha: Malvern 2007, 11–33.
 - Valtrová, Jana, „Konceptualizace ‚náboženství‘ v kontextu křesťanských misí“,

in: ead., *Středověká setkání s „jinými“: Modloslužebníci, židé, saraceni a heretici v misionářských zprávách o Asii*, Praha: Argo 2011, 134–141.

- Weber, Max, „Objektivita‘ sociálněvědního a sociálněpolitického poznání“, in: id., *Metodologie, sociologie a politika*, Praha: Oikúmené²2009, 7–63.
- Zbiral, David, „Označení, typologie a genealogie středověkých herezí: Inspirace a výzvy pro teorii religionistiky“, *Religio: Revue pro religionistiku* 18/2, 2010, 163–190: 163–167, 185–189.

3) Jazyk, význam, interpretace

1. vysvětlení a rozumění ve studiu náboženství
2. promluva jako jednání a analýza diskurzu
3. jednání jako promluva: význam jednání, sociologie každodennosti, praktické verifikace interpretace jednání
4. znak a význam
5. náboženství jako systém symbolů: symbol jako archetyp (psychoanalýza, M. Eliade a totální hermeneutika) versus symbol jako situačně a kontextuálně podmíněný znak (C. Geertz a symbolická antropologie)
6. struktura a význam
7. role náboženství v interpretaci/konstrukci světa: W. Paden a pojem „náboženských světů“, sociální konstruktivismus, *actor-network theory* a mnohočetné skutečnosti
8. narativita a konstrukce skutečnosti v pramenech
9. narativita a konstrukce skutečnosti ve vědeckém textu
10. slovo a čin: moc slova v mýtu a rituálu, magie, propaganda

Komentář:

Z uvedených témat je patrné, že tento okruh je nesmírně rozmanitý. To, co mu dává jednotu, je skutečnost, že řeč je nejen jedním ze zásadních prostředků uchopování (konstruování) skutečnosti, ale že je zároveň významným prostředkem utváření a udržování pospolného života jakožto nástroj komunikace. To však není vše, řeč totiž není jen prostředkem

výměny informací, jak by mohl někdo konceptu komunikace rozumět. Prostřednictvím řeči lidé také něco dělají, různě na sebe působí, tedy interagují, a jak již bylo také řečeno, prostřednictvím mluvení také manipulují se svým prostředím. A aby toho nebylo málo, jako pro společenské vědce, stejně jako pro obyčejné aktéry společenského dění, je pro nás užitečné číst také mimořečové jednání lidí jako způsob komunikace. Stejně, jako lidé něco dělají tím, že něco říkají, tak tím, co dělají, také obvykle něco říkají, sdělují nějakou informaci.

Pro lidi v běžném životě je praktické pochopení těchto složitých vztahů záležitostí elementární sociální inteligence a vlastně samozřejmostí, jíž je ovšem o to těžší reflektovat, o co je samozřejmější. Tradicím vědecké reflexe lidského života snad i proto trvá někdy poněkud déle, než tuto běžnou sociální inteligenci integrují do své teoretické výbavy. I o tom je tento tematický okruh. A jak je z toho, co zde píšu, zřejmé, znovu se v něm reflexe společenských teorií rozmanitě proplétá s reflexí toho, co lidé běžně dělají, říkají a sami různým způsobem reflektují. V neposlední řadě do tohoto okruhu pronikají otázky toho, jakými způsoby různé lidské jazykové projevy, i různá mimo jazyková jednání, která je v daných situacích užitečné pojímat jako formy promlouvání, uchopovat různými analytickými postupy, které mají sociální vědy k dispozici.

Doporučená četba:

- Bachtin, Michail Michajlovič, „Marxismus a filozofia jazyka“, in: M. M. Bachtin – V. N. Vološinov, *Marxismus, freudismus, filozofia jazyka*, Bratislava: Pravda 1986, 173–382.
- Berger, Peter L., „Religion and the World-Construction“, in: id., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York – London: Doubleday 1990 (1. vyd. Garden City NY 1967), 3–28.
- Berger, Peter L., „Religion and the World-Maintenance“, in: id., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York – London: Doubleday 1990 (1. vyd. Garden City NY 1967), 29–51.
- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas, „Institucionalizace“, in: iid. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii věděni*, Brno: CDK 1999, 51–93.
- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas, „Jazyk a věděni v každodenním životě“, in: iid. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii věděni*, Brno: CDK 1999, 39–50.
- Bourdieu, Pierre, „Ekonomie symbolických statků“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 121–152.

- Bourdieu, Pierre, „Prostor společenský a prostor symbolický“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 9–25.
- Bourdieu, Pierre, „Za vědu o dílech“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 41–68.
- Fisher-Rosenthal, Wolfram – Rosenthal, Gabriele, „Analýza narativně-biografických rozhovorů“, *Biograf* 24, 2001, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v2402> [18. 9. 2011].
- Foucault, Michel, „Co je to autor?“, in: id., *Diskurs, autor, genealogie*, Praha: Svoboda 1994, 41–74.
- Foucault, Michel, „Řád diskursu“, in: id., *Diskurs, autor, genealogie*, Praha: Svoboda 1994, 7–39.
- Fujda, Milan, „Bouře ve sklenici vody? K několika nejasnostem ohledně povahy ‚skutečného‘, ‚konstruovaného‘ a ‚redukcionismu‘“, *Biograf* 52–53, 2010, 67–74.
- Garfinkel, Harold, „Common Sense Knowledge of Social Structures: The Documentary Method of Interpretation in Lay and Professional Fact Finding“, in: id., *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey: Prentice Hall, Engelwood Cliffs 1967, 76–103.
- Garfinkel, Harold, „Studies of the Routine Grounds of Everyday Activities“, in: id., *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey: Prentice Hall 1967, 35–75.
- Geertz, Clifford, *Interpretace kultur*, Praha: SLON 2000, 13–42, 103–147.
- Geertz, Clifford, „From the Native’s Point of View: On the Nature of Anthropological Understanding“, in: id., *Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*, London: Fontana Press 1993 (1. vyd. 1983), 55–72.
- Gellner, Ernest, „Od komunity ke společnosti“, in: id., *Pluh, meč a kniha: Struktura lidských dějin*, Brno: CDK 2001, 33–61.
- Gellner, Ernest, „Příchod onoho druhého“, in: id., *Pluh, meč a kniha: Struktura lidských dějin*, Brno: CDK 2001, 62–80.
- Goffman, Erving, *Všichni hrajeme divadlo: Sebe prezentace v každodenním životě*, Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon 1999.
- Hamar, Eleonóra, „Narativní identita“, in: ead., *Vyprávěná židovství: O narativní konstrukci druhogeneračních židovských identit*, Praha: SLON 2008, 14–68.

- King, Richard, „Sacred Texts, Hermeneutics and World religions“, in. id. *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge, 62–81.
- Konopásek, Zdeněk, „Co znamená interpretovat text?“, <http://zdenek.konopasek.net/docs/Konopasek-Co-znamenava-interpretovat-text.pdf>, [18. 9. 2011].
- Konopásek, Zdeněk, „Text a textualita v sociálních vědách I: Teoretické motivace“, *Biograf* 7, 1996, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=703> [18. 9. 2011].
- Konopásek, Zdeněk, „Text a textualita v sociálních vědách II: Metodologické motivace“, *Biograf* 8, 1996, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=802> [18. 9. 2011].
- Konopásek, Zdeněk, „Text a textualita v sociálních vědách III: Reflexivní impuls“, *Biograf* 9, 1996, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=902> [18. 9. 2011].
- Konopásek, Zdeněk, „V čem spočívá pravda náboženské skutečnosti? Sociologický pohled na mariánská zjevení a démonické posedlosti“, *Biograf* 52–53, 2010, 89–101.
- Latour, Bruno, „On Recalling ANT“, in: John Law – John Hasard (eds.), *Actor Network Theory and After*, Oxford – Malden: Blackwell Publishing – The Sociological Review 1999, 15–24.
- Latour, Bruno, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. New York: Oxford University Press 2007, 1–156.
- Merton, Robert K., „Nepředvídané důsledky sociálního jednání“, in: id. *Studie ze sociologické teorie*, Praha: SLON 2000, 116–131.
- Merton, Robert K., „Sebenaplnující se proroctví“, in: id., *Studie ze sociologické teorie*, Praha: SLON 2000, 196–219.
- Mol, Annemarie, „Ontological Politics: A Word and Some Questions“, in: John Law – John Hasard (eds.), *Actor Network Theory and After*, Oxford – Malden: Blackwell Publishing and The Sociological Review 1999, 74–89.
- Paden, William E., „Náboženská interpretace náboženství: pohled zevnitř“, in: id., *Bádání o posvátnu: Náboženství ve spektru interpretací*, Brno: Masarykova univerzita 2002, 101–123.

- Paleček, Jan, „Mariánský zázrak ve světle sociologie, sociologie ve světle slunečního zázraku“, *Biograf* 52–53, 2010, 41–66.
- Penner, Hans H., „Interpretation“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 57–75.
- Rappaport, Roy A., *Ritual and Religion in the Making of Humanity*, Cambridge: Cambridge University Press 1999, 139–164.
- Ricoeur, Paul, *Úkol hermeneutiky*, Praha: Filosofia 2004.
- Tweed, Thomas A., *Crossing and Dwelling: A Theory of Religion*, Cambridge, MA: Harvard University Press 2006, 29–79.
- Weber, Max, „Základní sociologické pojmy“, in: id., *Metodologie, sociologie a politika*, Praha: Oikúmené² 2009, 133–168.
- Županov, Ines G., *Disputed Mission: Jesuit Experiments and Brahmanical Knowledge in Seventeenth-century India*, New Delhi: Oxford University Press 1999, 1–42.

4) Identita a reprezentace

1. pojmy identity a reprezentace a jejich význam pro religionistiku
2. náboženství, identita, reprezentace: role, vztahy, prostředky
3. náboženství a etnicita, náboženský univerzalizmus a náboženský partikularizmus
4. kolektivní, osobní a situační aspekty náboženské identity
5. narativní konstrukce identity
6. politika identity: reprezentace, marginalizace, hybridita
7. identita v diaspoře a emigraci
8. hranice reprezentace a sebeprezentace, orientalizmus, postkoloniální teorie
9. reprezentace „jiného“, etnocentrismus, stereotypní představy o náboženských menšinách a konkurenčních náboženstvích (obsahy a mechanismy jejich utváření)

10. sebereprezentace, úloha „jiného“ v budování vlastní náboženské identity

11. identita badatele ve výzkumu

Komentář:

Identita znamená v nejobecnějším smyslu to, jak sami sobě rozumíme, za koho se považujeme. Problematika reprezentace souvisí s tím, že jak sebe samotné, tak jiné (nejen lidi, ale i věci nejrůznější povahy od předmětů denní potřeby po emoce, prožitky, problémy apod.) různě pojmenováváme, zobrazujeme. Co více, tomu, kým sami jsme, obvykle rozumíme také prostřednictvím toho, že víme, kým nejsme, či kým být nechceme, jinými slovy, že se vůči něčemu či někomu vymezujeme. Vše, s čím zacházíme, včetně nás samých, uchopujeme tedy prostřednictvím nějakých reprezentací, které vůči sobě navzájem rozmanitým způsobem vztahujeme.

Pokud o tom ale hovořím tímto způsobem, předpokládám již, že identita, stejně jako reprezentace není nic stálého a neměnného. Jsou to opět spíš různé teoretické prostředky, sloužící poznávání a jednání ve vědě stejně jako v každodenním životě, a jako takové jsou podmíněné konkrétními situacemi a konkrétními problémy, které jsou na pořadu dne. Tuto věc si vědci často začali ve všech důsledcích uvědomovat až díky lidem, kteří začali hovořit o svých problémech a pocitech vyplývajících z toho, že jim prostředky užívané v jejich společnosti pro artikulace identit její různých příslušníků, nedávaly možnost se jejich prostřednictvím plně identifikovat. Měli buď pocit, že nepatří nikam, nebo že spíš náleží tam i onam, a všude jen tak trochu, a především, nikde vlastně není jejich přítomnost úplně akceptována, nebo se oni sami nejsou schopni s danými identitami ztotožnit. Ať už to byli Indové žijící v Briminghamu, Vietnamci, kteří se narodili v Česku, černé lesbické feministky, nebo homosexuální katolíci, začali nám ukazovat, že hranice utvářené různými reprezentacemi různých identit jsou problematické, že mnoho lidských osudů nepojmou a nutí tak lidi, jež tyto osudy nesou, mnohdy i velmi bolestivě improvizovat, experimentovat, čelit ústrkům a neporozumění, domáhat se ze všech sil práva na vlastní lidskost. Tím nás znovu upozornili, že společenská věda hodná toho jména, nemůže takové hranice brát prostě jako neproblematický fakt, jež sama replikuje ve svých vlastních reprezentacích skutečnosti, ale že spíše musí začít být vnímavá k tomu, co se na těchto hranicích děje, aby dosáhla jisté míry porozumění tomu, jak tyto hranice vznikají, udržují se a rozpadají, a před jaké problémy staví různé lidi konkrétní formy jejich existence.

Doporučená četba:

- Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London – New York: Verso 1995, 9–36.

- Asad, Talal, „Muslims and European Identity: Can Europe Represent Islam?“, in: Elizabeth Hallam – Brian V. Street (eds.), *Cultural Encounters: Representing „Otherness“*, London – New York: Routledge 2000, 11–27.
- Bhabha, Homi, „Cultures In-Between“, in: Stuart Hall – Paul du Gay (eds.), *Questions of Cultural Identity*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications 2005, 53–60.
- Bourdieu, Pierre, „Prostor společenský a prostor symbolický“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 9–25.
- Foucault, Michel, „Co je to autor?“, in: id., *Diskurs, autor, genealogie*, Praha: Svoboda 1994, 41–74.
- Foucault, Michel, „Meze reprezentace“, in: id., *Slova a věci*, Brno: Computer Press 2007, 169–194.
- Foucault, Michel, „Subjekt a moc“, in: id., *Myšlení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 195–226.
- Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism*, Oxford: Basil Blackwell 1990 (1. vyd. 1983), 8–52.
- Goffman, Erving, *Všichni hrajeme divadlo: Sebe-representace v každodenním životě*, Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon 1999.
- Grossberg, Lawrence, „Identity and Cultural Studies: Is That All There Is?“, in: Stuart Hall – Paul du Gay (eds.), *Questions of Cultural Identity*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications 2005, 87–107.
- Hamar, Eleonóra, „Narativní identita“, in: ead., *Vyprávěná židovství: O narativní konstrukci druhogeneračních židovských identit*, Praha: Sociologické nakladatelství 2008, 14–68.
- Hall, Stuart, „Who Needs 'Identity'?“, in: Hall, S. – du Gay, P., *Questions of Cultural Identity*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage 1996, 1–17.
- Hall, Stuart, „The Work of Representation“, in: id. (ed.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage 1997, 13–74.
- Holliday, Adrian – Hyde, Martin – Kullman, John, *Intercultural Communication: An Advanced Resource Book*, London – New York: Routledge 2005, 1–50.

- Chakrabarty, Dipesh, „Postcoloniality and the Artifice of History: Who Speaks for Indian ‚Pasts‘?“, in: Ranjit Guha (ed.), *A Subaltern Studies Reader 1986–1995*, New Delhi: Oxford University Press 2000, 263–294.
- King, Richard, „Beyond Orientalism? Religion and Comparativism in a Postcolonial Era“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge 1999, 187–218.
- King, Richard, „The Politics of Privatization: Indian Religion and the Study of Mysticism“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge, 161–186.
- Konopásek, Zdeněk, „Sociologie jako *power play*“, *Sociológia* 28/2, 1996, 99–126.
- Lidchi, Henrietta, „The Poetics and the Politics of Exhibiting Other Cultures“, in: Stuart Hall (ed.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage 1997, 151–222.
- MacKay, D. Bruce, „Ethnicity“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 96–110.
- Joy, Morny, „Postcolonial Reflections: Challenges to Religious Studies“, *Method and Theory in the Study of Religions* 13, 2001, 177–195.
- Ochs, Elinor – Capps, Lisa, „Narrating the Self“, *Annual Review of Anthropology* 25, 1996, 19–43.
- Pagden, Anthony, *The Fall of Natural Man: The American Indian and the Origins of Comparative Ethnology*, Cambridge: Cambridge University Press 1982, 57–108.
- Rose, Nikolas, „Identity, Genealogy, History“, in: Stuart Hall – Paul du Gay (eds.), *Questions of Cultural Identity*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications 2005, 128–151.
- Said, E., *Orientalism*, New York: Vintage 1994, 11–41.
- Spivak, Gayatri Chakravorty, „Can the Subaltern Speak?“, in: Cary Nelson – Lawrence Grossberg (eds.), *Marxism and the Interpretation of Culture*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press 1988, 271–316.
- Todorov, Tzvetan, *Dobytí Ameriky: Problém druhého*, Praha: Mladá fronta 1996, 217–236.

- Valtrová, Jana, „Úvod“, „„Modloslužebníci mnoha různých sekt“, in: ead., *Středověká setkání s „jinými“: Modloslužebníci, židé, saraceni a heretici v misionářských zprávách o Asii*, Praha: Argo 2011, 10–14, 110–133.
- West, Cornel „The New Politics of Difference“, in: Lemert, Charles (ed), *Social Theory: The Multicultural and Classic Readings*, Boulder: Westview Press ²1999, 521–532.

5) Prožívání, zkušenost, kognice, emoce

1. možnosti odlišení náboženské a nenáboženské zkušenosti
2. typy náboženské zkušenosti (tanec, zpěv, změněné stavy vědomí, vidění, trans, bolest, disciplinace těla, sounáležitost se společenstvím, víra, mystika, zhnusení, konverze, pochybnost, prožívání porušení norem, vina aj.), kritické zhodnocení typologií náboženské zkušenosti
3. různé typy náboženské zkušenosti a tělo
4. vliv duality tělesného a netělesného na religionistické interpretace náboženské zkušenosti: subjekt prožívání, „autenticita“ prožitku, „náboženskost“/ „nenáboženskost“ zkušenosti v závislosti na prostředcích
5. náboženská zkušenost a jazyk
6. problém interpretace náboženské zkušenosti: strategie explanační a rozumějící, etické a emické
7. role učení a kreativity v utváření náboženské zkušenosti: meze a možnosti
8. náboženství a emoce
9. zkušenost v diskusích o původu náboženství (animismus, kognitivní teorie o původu náboženství aj.)
10. náboženství a psychotropie: autotropní a teletropní mechanismy a jejich vliv na náboženské jednání člověka

Komentář:

„Náboženská zkušenost“ býval kdysi jeden z ústředních religionistických pojmů, který našel bohaté využití především ve studiu mystiky. Část religionistů se dokonce domnívala, že je schopna porozumět podstatě „náboženské zkušenosti“, a tím přijít na kloub samé

podstatě náboženství. Nutno podotknout, že v těchto teoretických souvislostech byl pojem zkušenosti používán se stejnou lehkostí a naivitou jako pojem náboženství. Mimochodem to vedlo k tomu, že studie zaměřené na tuto problematiku byly nesmírně etnocentrickými pracemi, postavenými na velmi specifických modernistických intelektuálních představách o náboženství a zkušenosti, které ale měly reprezentovat velice univerzální transkulturní obsah. Tato oblast bádání byla tedy pozdější kritikou prakticky zničena. Přesto pojem zkušenosti není v kontextu religionistiky vůbec irrelevantní, a řada teoretických přístupů si to uvědomuje a hledá nové způsoby, jak s ním pracovat.

Rozsah problémů, jimž se religionistika v této souvislosti věnuje se však výrazně rozšířil. Především se v tomto kontextu začalo mnohem více pozornosti věnovat tělu a tomu, čemu se říká techniky těla. Začalo se také více vycházet z toho, že schopnost zakoušet určité prožitky je spojena se cvičením, osvojováním si kompetencí k takovému zakoušení. Že tedy zkušenost nepřichází sama prostřednictvím dotyku posvátné skutečnosti, ale že je výsledkem pěstování, tréninku, rozvíjení jistých možností citlivosti. S tím je ovšem spojeno též to, že specifické zkušenosti znamenají také specifické způsoby poznávání a jsou spojené se specifickými pojmovými aparáty či jinými prostředky uchopování skutečnosti. A nakonec, má zakoušení specifických podnětů také výraznou emoční dimenzi, je spojeno s prožíváním radosti, smutku, ale také nevolnosti, hrůzy, bolesti či extáze. Pokud má smysl hovořit o nějaké „náboženské zkušenosti“, pak se nevyhnutelně jedná o dimenzi lidského života, která je mnohonásobně bohatší než se nám zdá, když takovou zkušenost zredukujeme na „mystická vytržení“.

A nutno říci, že různé kulturně etablované způsoby práce s podněty způsobujícími pocity od hrůzy a bolesti po radost a slast, zaběhané způsoby disciplinace těla či jeho uschopňování k prožívání specifických druhů prožitků, jsou zatím mnohem rozvinutější, než schopnosti sociálních věd, zvláště pak religionistiky, je teoreticky reflektovat.

Doporučená četba:

- Alcorta, Candace S. – Sosis, Richard, „Ritual, Emotion, and Sacred Symbols“, *Human Nature* 16/4, 2005, 323–359.
- Barsalou, Lawrence W. – Barbey, Aron K. – Simmons, W. Kyle – Santos, Ava, „Embodiment in Religious Knowledge“, *Journal of Cognition and Culture* 5/1, 2005, 14–57.
- Berger, Peter – Luckmann, Thomas, „Společnost jako subjektivní realita“, in: id., *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii věděni*, Brno: CDK 1999, 127–180.

- Carrette, Jeremy, „William James“, in: J. Corrigan, *The Oxford Handbook of Religion and Emotion*, Oxford: Oxford University Press 2008, 419–437. [Zhodnocení Jamesova přístupu k „náboženským emocím“.]
- Careter, Simon – Mike Michael, „Here Comes the Sun: Shedding Light on the Cultural Body“, in: Helen Thomas – Jamilah Ahmed (eds.), *Cultural Bodies: Ethnography and Theory*, Malden – Oxford – Carlton: Blackwell Publishing 2004, 260–282.
- Deeley, Peter Quinton, „The Religious Brain: Turning Ideas into Convictions“, *Anthropology and Medicine*, 11, 2004, 245–267.
- Fitzgerald, Timothy, „Experience“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 125–140.
- Foucault, Michel, „O genealogii etiky“, in: id., *Myslení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 265–299.
- Foucault, Michel, *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*, Praha: Dauphin 2000, 197–274.
- Gellner, Ernest, „Od komunity ke společnosti“, in: id., *Pluh, meč a kniha: Struktura lidských dějin*, Brno: CDK 2001, 33–61.
- Gellner, Ernest, „Příchod onoho druhého“, in: id., *Pluh, meč a kniha: Struktura lidských dějin*, Brno: CDK 2001, 62–80.
- James, William, „Mysticism“, in: id., *Druhy náboženské zkušenosti*, Praha: Melantrich 1930, 229–250.
- King, Richard, „The Power of Definitions: A Genealogy of the Idea of the ‚Mystical‘“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and ‚the Mystic East‘*, London – New York: Routledge, 7–34.
- Lewis-Williams, David, „Religious Experience“, in: id., *Conceiving God: The Cognitive Origin and Evolution of Religion*, London: Thames & Hudson 2010, 139–160.
- Mauss, Marcel, „Techniques of the Body“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 50–68.
- Paden, William E., „Náboženská interpretace náboženství: pohled zevnitř“, in: id., *Bádání o posvátnu: Náboženství ve spektru interpretací*, Brno: Masarykova univerzita 2002, 101–123.

- Rowatt, Wade C. – Kirkpatrick, Lee A., „Dimensions of Attachment to God and Their Relation to Affect, Religiosity, and Personality Constructs“, *Journal for the Scientific Study of Religion* 41, 2002, 637–651.
- Sharf, R., „Experience“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 94–117.
- Shilling, Chris, „Musical Bodies“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 127–147.
- Shilling, Chris, „Sociable Bodies“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 148–172.
- Shils, Edward, „In the Grip of the Past“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 34–62.
- Shils, Edward, „The Endurance of the Past Objects“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 63–161.
- Smail, Daniel L., *On Deep History and the Brain*, Berkeley – Los Angeles: University of California Press 2008, 215–259.
- Whitehouse, Harvey, „Teorie dvou modů náboženskosti“, *Religio: Revue pro religionistiku* 17/2, 2009, 209–230.
- Wiebe, Donald, „Význam přirozené zkušenosti ‚nepřirozeného‘ světa pro otázku vzniku náboženství“, *Religio: Revue pro religionistiku* 19/1, 2011, 3–26.

6) Paměť, tradice, obraz, text

1. přenos náboženských představ a praxí
2. ústní a písemná tradice: šíření, uchovávání, proměny, mezigenerační přenos
3. sdílená paměť, tradice a sociální vyjednávání
4. kontinuita a diskontinuita tradice
5. hmotná kultura jako externalizovaná paměť: artefakt, stavba, kulturní krajina
6. paměť a tělo: ritualizovaná činnost, zpěv, recitace, zdobení, oděv, poznačování a pozměňování těla
7. obraz, tisk a písmo jako technologie a jejich vliv na proměny tradice

8. autorita, závaznost, uzavřenost, kanonicita textu; situačnost, nahodilost, kontextualita a pragmatismus jeho interpretace
9. text a textualita v sociálních vědách
10. textualismus: nadměrný důraz na „posvátné texty“ ve studiu náboženství, jeho důsledky a alternativy
11. metody práce s písemnými prameny v religionistice
12. věda jako tradice

Komentář:

Velká část toho, čím se religionisté zabývají, jsou otázky identity a reprezentace. Pokud hovoří například o křesťanech, hovoří vlastně o lidech, kteří se mohou, nebo nemusí identifikovat s určitými reprezentacemi, a o celé řadě problémů, které jsou tím spojené. Identity a reprezentace jsou ale vždy velmi úzce provázané s rozmanitými způsoby uchovávání, předávání a kreativního využívání kulturních zdrojů, jež shrnujeme pojmem tradice. Protože jde ale o uchovávání, předávání a využívání či rozvíjení, jde vždycky také o pamatování i zapomínání, což znamená také proměny, změny důrazů, aktualizace v konkrétních podmínkách a situacích. A paměť pochopitelně není ničím, co by existovalo kdesi ve vzduchoprázdnu. Paměť je vždycky nějaký materiál, který uchovává nějaká data, a je jedno, jestli jsou to nuly a jedničky uspořádané na pevném disku, rozličným způsobem uchovávané zápisy v lidském mozku, knihovni regály naplněné svazky knih, písmena vrytá do kamene, nebo stříhy oblečení a výšivky na něm, či tvary vepsané do železa jako různé podoby pluhu nebo naběračky na přepuštěné máslo.

Způsob, jakým je paměť materiálně uchována má ale pochopitelně důsledky pro to, jak a co si lidé pamatují a jaké možnosti mají s tímto pamatovaným obsahem nakládat. Paměť ztělesněná v každoročním rituálu, v písni, jež se zpívá při konkrétní příležitosti, paměť vytesaná do skály, napsaná v papyrovém svitku, tištěné knize, harddisku webového serveru, nebo vyrytá do nepálené hlíny dává pochopitelně různé možnosti k obsahu, jež nese přistupovat, šířit jej a dále jej přetvářet. Pokud pak chceme rozumět tomu, jak se tradice uchovávají a proměňují, vznikají a zanikají, musíme si být těchto důsledků aspoň rámcově vědomi. A nakonec, pokud chceme skutečně důkladně rozumět tomu, co jako vědci děláme, kde se vzaly problémy, jež řešíme, a kam můžeme své poznání smysluplně posouvat, musíme si být dobře vědomi toho, kde se nacházíme v tradici vědeckého bádání, jemuž se věnujeme.

Při pohledu na bohatost problémů naznačených tímto prostým výčtem člověk zalituje toho, jak dlouho se religionistika utápěla v tom, co Richard King označil jako „textuální předpoklad“, aniž by se vůbec začala tázat po kulturním významu a dosahu rukopisně a tis-

kem šířených textů a po způsobech, jakými je v různých kontextech s texty vůbec nakládáno. I po této stránce se našťěstí v posledních desetiletích mnohé změnilo.

Doporučená četba:

- Berger, Peter L., „Religion and the World-Construction“, in: id., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York – London: Doubleday 1990 (1. vyd. 1967), 3–28.
- Berger, Peter – Luckmann, Thomas, „Společnost jako objektivní realita“, in: iid., *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*, Brno: CDK 1999, 51–127.
- Berger, Peter – Luckmann, Thomas, „Základy vědění v každodenním životě“, in: iid., *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*, Brno: CDK 1999, 25–50.
- Bourdieu, Pierre, „Ekonomie symbolických statků“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 121–152.
- Bourdieu, Pierre, „Scholastické hledisko“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 153–166.
- Bourdieu, Pierre, „Za vědu o dílech“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 41–68.
- Boyer, Pascal, „What Supernatural Concepts Are Like“, in: id., *Religion Explained: The Evolutionary Origins of Religious Thought*, New York: Basic Books 2001, 51–91.
- Donald, Merlin, „Human Cognitive Evolution: What We Were, What We Are Becoming.“, *Social Research* 60/1, 1993, 143–170.
- Eisenstein, Elizabeth L., *The Printing Press as an Agent of Change: Communications and Cultural Transformations in Early-Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press 1979, 43–71.
- Fujda, Milan – Lužný, Dušan, „Modernizace, tradice a kulturní přenos“, in: iid., *Oddaní Kršny: Haré Kršna v pohledu sociálních věd*, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni 2010, 193–216.
- Gellner, Ernest, „Od komunity ke společnosti“, in: id., *Pluh, meč a kniha: Struktura lidských dějin*, Brno: CDK 2001, 33–61.

- Gellner, Ernest, „Příchod onoho druhého“, in: id., *Pluh, meč a kniha: Struktura lidských dějin*, Brno: CDK 2001, 62–80.
- Gross, David, „Reappropriating Tradition through Its Traces“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 92–106.
- Gross, David, „Rethinking Tradition“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 77–91.
- Gross, David, „Survivals and Fabrications“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 62–76.
- Gross, David, „The Meaning of Tradition“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 8–19.
- Goody, Jack, *The Logic of Writing and the Organization of Society*, Cambridge: Cambridge University Press 1996, 1–44.
- Goethals, Gregor, „Escape from Time: Ritual Dimension of Popular Culture“, in: Stewart M. Hoover – Knut Lundby (eds.), *Rethinking Media, Religion, and Culture*, Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage Publications 1997, 117–132.
- Halbwachs, Maurice, „Language and Memory“, in: id., *On Collective Memory*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 43–45.
- Halbwachs, Maurice, „The Reconstruction of the Past“, in: id., *On Collective Memory*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 46–51.
- Halbwachs, Maurice, „The Localization of Memories“, in: id., *On Collective Memory*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 52–53.
- Halbwachs, Maurice, „Religious Collective Memory“, in: id., *On Collective Memory*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 84–119.
- Halbwachs, Maurice, „Social Classes and their Traditions“, in: id., *On Collective Memory*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 120–166.
- Halbwachs, Maurice, „Conclusion“, in: id., *On Collective Memory*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 167–189.

- Halbwachs, Maurice, „Individuální a kolektivní paměť“, in: id., *Kolektivní paměť*, Praha: SLON 2009, 50–92.
- Halbwachs, Maurice, „Kolektivní a historická paměť“, in: id., *Kolektivní paměť*, Praha: SLON 2009, 93–135.
- Halbwachs, Maurice, „Kolektivní paměť a čas“, in: id., *Kolektivní paměť*, Praha: SLON 2009, 136–184.
- Halbwachs, Maurice, „Kolektivní paměť a prostor“, in: id., *Kolektivní paměť*, Praha: SLON 2009, 185–227.
- Havelka, Miloš, „Poznání – paměť – identita a několik obecnějších úvah“, *Dějiny – teorie – kritika* 4/2, 2007, 256–270.
- Hobsbawm, Eric, „Introduction: Inventing Traditions“, in: Eric Hobsbawm – Terence Ranger (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press 1989, 1–14.
- King, Richard, „Sacred Texts, Hermeneutics and World Religions“, in: id. *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge, 62–81.
- Ong, Walter, *Technologizace slova*, Praha: Karolinum 2006, 9–154.
- Pyysiäinen, Ilkka, „Holy Book: The Invention of Writing and Religious Cognition“, in: id., *Magic, Miracles, and Religion: A Scientist's Perspective*, Walnut Creek: AltaMira Press 2004, 160–171.
- Shils, Edward, „In the Grip of the Past“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 34–62.
- Shils, Edward, „Patterns of Change and Stability in Tradition“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 262–290.
- Shils, Edward, „Stability and Change in Tradition“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 195–212.
- Shils, Edward, „The Endurance of the Past Objects“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 63–161.
- Shils, Edward, „The Endurance of Past Practices“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 162–194.
- Shils, Edward, „Why Traditions Change: Endogenous Factors“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 213–239.

- Shils, Edward, „Why Traditions Change: Exogenous Factors“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 240–261.
- Smith, Jonathan Z., „Sacred Persistence: Toward a Redescription of Canon“, in: id., *Imagining Religion: From Babylon to Jonestown*, Chicago: University of Chicago Press – London 1988, 36–52.
- Stock, Brian, „History, Literature, Textuality“, in: id., *Listening for the Text: On the Uses of the Past*, Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press 1990, 16–29.
- Stock, Brian, „Max Weber, Western Rationality, and the Middle Ages“, in: id., *Listening for the Text: On the Uses of the Past*, Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press 1990, 113–139.
- Stock, Brian, „Textual Communities: Judaism, Christianity, and the Definitional Problem“, in: id., *Listening for the Text: On the Uses of the Past*, Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press 1990, 140–158.
- Stock, Brian, „Tradition and Modernity: Models from the Past“, in: id., *Listening for the Text: On the Uses of the Past*, Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press 1990, 159–172.
- Tracy, David, „Writing“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 383–395.
- White, Robert A., „Religion and Media in the Construction of Cultures“, in: Stewart M. Hoover – Knut Lundby (eds.), *Rethinking Media, Religion, and Culture*, Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage Publications 1997, 37–64.
- Whitehouse, Harvey, „Teorie dvou modů náboženskosti“, *Religio* 17/2, 2009, 209–230.

7) Tělo, tělesnost, sexualita, gender

1. tělo, sexualita a řád: náboženská regulace tělesnosti a sexuality
2. tělo, identita a reprezentace: reprezentace těla a tělesnosti v náboženstvích, gender a pohlaví, kategorie genderu ve studiu náboženství (vymezení, přínos, problémy, příklady), sexuální identita a jinakost v náboženstvích, genderové stereotypy a koloniální subjekt, náboženská marginalizace na základě genderu/

- pohlaví, veřejný diskurz a genderová dominance, tělo a autorita (tělesná disciplína jako zdroj autority, odlišné tělo a moc)
3. náboženské regulace přijímání a překračování rolí a identit: pohlaví, gender, transgender, sexuální jinakost, homosexualita
 4. kategorie genderu ve studiu náboženství: vymezení, přínos, problémy, příklady
 5. náboženská marginalizace na základě genderu/pohlaví, veřejný diskurz a genderová dominance, genderové stereotypy a koloniální subjekt
 6. tělo, identita a reprezentace: utváření sebe sama a utváření „jiného“ v praxích a diskurzech orientovaných na tělo
 7. dualita tělesné a netělesné složky člověka: různé přístupy (vykazatelná empirická skutečnost, projev nežádoucího vlivu křesťanské nauky o člověku na vědu, univerzální intuitivní model lidské kognice) a jejich důsledky pro studium náboženství a prožívání
 8. marginalizace těla a překonávání tělesných omezení, netělesné a „ne zcela tělesné“ identity
 9. tělo a autorita (tělesná disciplína jako zdroj autority, odlišné tělo a moc)
 10. tělo a paměť (tělo jako médium)
 11. tělo a společenství: tělesné pohyby a učení, ritualizované jednání, možnosti a regulace společenského styku (pohlavní styk, manželství, jídlo aj.)
 12. dotek, stopa, esence: přenos, nakažlivost, magické a rituální působení, znečištění, posvěcení
 13. sexuální symbolika a konstrukce světa
 14. genderové odlišení a oddělení v náboženstvích, problém genderové odlišnosti religiozity
 15. feministické interpretace náboženství (feministické kritiky tradic, feministické sociální teorie) a jejich kritika

Komentář:

Přestože, jak jsme viděli, učinit člověka schopným zažívat určitou zkušenost znamená učinit pro ni vnímavým také jeho tělo, přestože lidé ve všech kulturách, o nichž máme zprávy, z řady praktických důvodů i důvodů, které nám příliš praktické na první pohled přijít nemusí, věnovali disciplinaci těla, usměrňování jeho možností a rozvíjení jeho schopností, stejně jako proměňám jeho podoby mnoho energie. Přestože tělo, ať již oblečené, nebo nahé,

bylo a je pro mnohé první nástroj, který je po ruce, aby bylo možné jím vyjádřit kým jsme, přestože péče o živé, nově narozené i mrtvé tělo, nebo tělo nemocné představovala a představuje jeden z hlavních problémů, který jsou lidé v rozličných společnostech nuceni řešit. Přestože se tělo stává velice snadno prostředkem nebo znakem umístění člověka na určité místo ve společnosti, v její hierarchii, nebo naopak vyloučení z ní, přesto, že tělo člověka je nejdostupnější prostředek, jehož pomocí jej lze kontrolovat a ovládat, přesto všechno se sociální vědci začali tělu a tomu, jak s ním lidé a společnosti nakládají, důkladně věnovat teprve v posledních několika desetiletích. A přes nepopiratelný význam těla a tělesnosti, sexu, pohlaví a genderu v těch rozmanitých aktivitách, které máme na mysli, když mluvíme o náboženství, tvářila se religionistika ještě celkem nedávno tak, jakoby tělo vůbec neexistovalo, a jakoby vše, co s náboženstvím souvisí, bylo především záležitostí „ducha“.

Byl to pochopitelně projev jedné z těch etnocentrických představ, které si moderní vědecké myšlení s konceptem náboženství spojilo, a kterými se chtělo zabývat jakožto univerzálními atributy lidství. Protože si ale i religionistika pomalu začíná všítat výše uvedených problémů, které začaly otevírat zejména disciplíny jako antropologie a sociologie, a protože nám na Ústavu religionistiky FF MU přijde velice smysluplné věnovat zvýšenou pozornost této tematicky a empiricky bohaté oblasti, jejíž výzkum je však spíše v začátcích, klademe na tento okruh problémů tak velký důraz, že si zasloužil své plnohodnotné místo i u magisterských státních závěrečných zkoušek.

Doporučená četba:

- Boyarin, Daniel, „Gender“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 117–136.
- Butler, Judith, „From Bodies that Matter“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 164–175.
- Douglas, Mary, „External Boundaries“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 114–128.
- Douglas, Mary, „Internal Lines“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 129–139.
- Douglas, Mary, „Introduction“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 1–6.

- Douglas, Mary, „Powers and Dangers“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 94–113.
- Douglas, Mary, „Ritual Uncleaness“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 7–28.
- Douglas, Mary, „The System Shattered and Renewed“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 159–179.
- Foucault, Michel, *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*, Praha: Dauphin 2000, 197–274.
- Foucault, Michel, „O genealogii etiky“, in: id., *Myšlení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 265–299.
- Foucault, Michel, „Subjekt a moc“, in: id., *Myšlení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 195–226.
- Foucault, Michel, *Dějiny sexuality I: Vůle k vědění*, Praha: Hermann a synové 1999, 9–60.
- Hamar, Eleonóra, „Náboženství a tělo: Teoretické perspektivy v diskursu religionistiky“, in: Iva Doležalová – Eleonóra Hamar – Luboš Bělka (eds.), *Náboženství a tělo*, (Central European Religious Studies 3), Praha: Malvern – Brno: Masarykova univerzita 2006, 15–22.
- Hertz, Robert, „The Pre-eminence of the Right Hand: A Study in Religious Polarity“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 30–40.
- LaFleur, William, „Body“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 36–55.
- Mauss, Marcel, „Techiques of the Body“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 50–68.
- Morgan, Sue, „Feminist Approaches“, in: Peter Connolly (ed.), *Approaches to the Study of Religion*, London: Continuum 1999, 42–73.
- Renzetti, Claire M. – Curran, J. Daniel, „Gender a spiritualita“, in: iid., *Ženy, muži a společnost*, Praha: Karolinum 2003, 418–456.

- Scott, Joan W., „Gender: A Useful Category of Historical Analysis“, *American Historical Review* 91/5, 1986, 1053–1075.
- Shilling, Chris, „Conclusion“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 198–209.
- Shilling, Chris, „Contemporary Bodies“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 47–72.
- Shilling, Chris, „Introduction“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 1–23.
- Shilling, Chris, „Musical Bodies“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 127–147.
- Shilling, Chris, „Sociable Bodies“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 148–172.
- Thompson, Edward P., „Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 495–511.
- Turner, Terence „The Social Skin“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 83–103.
- Warne, Randi R., „Gender“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 140–154.

8) Začátek, konec, zrození, smrt

1. náboženské představy a praxe ve vztahu ke zvládnání smrti
2. rituální zvládnání smrti
3. živí a mrtví: komunikace, vazby a distinkce, hierarchie, jejich projevy v hmotné kultuře
4. smrt a životní cíle: přetrvávání a nesmrtnost, nesmrtnost jako cíl, tělo a přetrvávání/nesmrtnost, disciplinace, odměna, sociální vázanost životních cílů

5. zvláštní smrt: sebevražda, rituálně způsobená smrt, lidská oběť, sebeobětování, smrt mimořádné bytosti
6. vědomí smrtelnosti a otázka původu náboženství
7. zrození a smrt v obřadech životního cyklu: kontinuita a diskontinuita života
8. rituální zvládání nečistoty „počátků“ a „konců“: plození, rození, nemoc, smrt, rozklad
9. zrození a smrt, vznik a zánik v mytologii a kultu
10. pojem eschatologie a jeho problémy, univerzální a individuální eschatologie, prezentní a futurální eschatologie

Komentář:

Tento okruh je do velké míry rozvinutím okruhu předchozího. Zrození a smrt jsou věci, které se týkají především lidského těla. Lidé v rozličných kulturách vypracovali četné způsoby, jak pečovat o nově narozené tělo i o mrtvé zbytky člověka, a s touto péčí samozřejmě souvisí snahy o to, jak velké změny jako zrození a smrt začlenit do společenského života, jak takové příchody a odchody zvládnout prostřednictvím toho, že se nějak skloubí s řádem běžného života, protože zrození a smrt, běžnou součástí života jsou. Toto skloubení s řádem, nebo zvládnutí, ale pochopitelně také nabývá podobu celé řady představ o tom, jaký je vztah mezi přicházejícím a odcházejícím tělem a člověkem, který je s ním identický, nebo jej jen nosí a mění jako šaty apod. A podobně jako se lidé snaží zvládat počátky i konce individuálních životů svých blízkých, uvažují mnohdy také o počátcích a koncích světa jako celku, o umírání a znovuzrození, které je z některých úhlů pohledu – a v souvislosti s různými způsoby vedení života – jakoby vlastní i samotnému světu, který člověk obývá. Rozmanité způsoby, jak lidé v rozličných kulturách otázky po koncích a začátcích kladou, jak se s konci a začátky vyrovnávají, a jak se s tímto vším vyrovnává samotná religionistika, a co se svým zaměřením na taková témata snaží zjišťovat, je věnován tento okruh.

Doporučená četba:

- Boyer, Pascal, „Why is Religion about Death?“, in: id., *Religion Explained: The Evolutionary Origins of Religious Thought*, New York: Basic Books 2001, 203–228.
- Eliade, Mircea, „Regenerace času“, in: id., *Mýtus o věčném návratu: Archetypy a opakování*, Praha: Oikúmené 1993, 38–64.

- Gennep, Arnold van, „Narození a dětství“, „Pohřební obřady“, in: id., *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*, (Mythologie 1), Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1997, 54–66, 136–152.
- Weber, Max, „Vznik a počátky náboženství“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 119–142.
- Weber, Max, „Problém teodiceje“, „Spása a znovuzrození“, „Cesty ke spáse a jejich vliv na způsob života“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 249–308.

9) Mýtus

1. pojem mýtu a jeho vývoj: filozofická a teologická kritika a reflexe mýtu (antika, středověk, osvícenství, ateismus, pozitivismus a empiricismus, demytologizace, postmodernismus), pozitivní hodnocení mýtu (antika, renesance, romantismus, hlubinná psychologie, New Age)
2. problém žánrových charakteristik mýtu, možnosti klasifikace mýtů (kosmogonie, kosmologie, aitiologie apod.)
3. mýtus a jazyk: specifika náboženského jazyka, mýtus jako projev náboženského jazyka, sémiotika mýtu, strukturální analýza mýtu, mýtus jako mentální reprezentace
4. stabilita a plasticita mýtu: principiální samozřejmost a vnitřní (emická) kritika mýtu
5. mýtus jako prostředek prožívání a interpretace světa, noetický a ontologický výklad mýtu, mýtus jako model „pro něco“ a model „něčeho“
6. mýtus a společenské vztahy: ustavování, legitimizace a delegitimizace společenských vztahů v mýtu, mýtus a identita, mytické klasifikace, mytické příběhy ve veřejných diskurzích, ideologie jako aplikace mýtu, interakce mytických vyprávění, mýty v transkulturní komunikaci, zhroucení a opuštění mýtu
7. mýtus a paměť: uchovávání, předávání, přetváření a zapominání
8. mýtus a historie: dějiny jako mýtus versus dějiny jako předmět historické vědy, koncept dějinnosti a nadčasovost mýtu, narativní konstrukce historie a přítomná identita

9. mýtus jako systém symbolů: mýtus v hlubinné psychologii, totální hermeneutice a symbolické antropologii

10. vztah mýtu k rituálu

Komentář:

Mýtus je další pojem, který má v religionistice zásadní místo od jejích počátků. A je to znovu pojem, který byl v souvislosti s příliš domyšlivým sebepochopením moderního Evropana a jeho vztahu k „necivilizovanému“ světu obtěžkán těžkými břemeny, která učinila naše snahy o pochopení toho, jakým způsobem fungují různé formy vyprávění a jaké role ve společenském životě plní, spíše těžkopádnější a beznadějnější než efektivnější. Efektivně sloužil spíše k tomu, aby vyloučil celé lidské společnosti a kultury z nároku na skutečné vědění, než aby umožnil porozumět tomu, co člověk dělá, když vypráví, naslouchá a aktualizuje tato vyprávění při řešení svých každodenních problémů. Tento okruh je tedy zase zčásti o problémech, před něž pojem mýtu religionisty postavil, respektive které si konkrétními způsoby jeho konstruování sami způsobili, a zčásti o tom, jak lze s vyprávěními, jež nazýváme „mytická“, nakládat, pokud se snažíme porozumět tomu, jak lidé a společenství pracují s vlastními identitami, jak utváří, předávají a přetváří tradice v nichž žijí, jak jejich prostřednictvím udržují a přetváří paměť, kterou vespolek sdílí, jak a jaký svými příběhy vytváří svět, který obývají.

Doporučená četba:

- McCutcheon, Russell T., „Myth“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 190–209.
- Eliade, Mircea, *Pojednání o dějinách náboženství*, Praha: Argo 2004, 399–425.
- Eliade, Mircea, „The Structure of Myths“, „Mythologies of Memory and Forgetting“, in: id., *Myth and Reality*, New York – Evanston: Harper & Row 1963, 1–20, 114–138.
- Girard, René, „Co je to mýtus?“, in: id., *Obětní beránek*, Praha: Lidové noviny 1997, 31–55.
- Joy, Morny, „Postcolonial Reflections: Challenges to Religious Studies“, *Method and Theory in the Study of Religions* 13, 2001, 177–195.
- Jung, Carl Gustav, „Vědomí a nevědomí“, „Nevědomí jako mnohočetné vědomí“, „Pattern of behaviour a archetyp“, in: id., *Archetypy a nevědomí*, (Výbor z díla C. G. Junga 2), Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka 1999, 37–74.

- Lévi-Strauss, Claude, „Předehra“, in: id., *Mythologica I: Syrové a vařené*, (Capricorn 14), Praha: Argo 2006, 13–45.
- Lévi-Strauss, Claude, „Struktura mýtů“, in: id., *Strukturální antropologie I*, (Capricorn 18), Praha: Argo 2006, 182–204.
- Lévy-Bruhl, Lucien, „Závěry“, in: id., *Myšlení člověka primitivního*, (Capricorn 2), Praha: Argo 1999, 339–352.
- Malinowski, Bronislaw, „Myth in Primitive Psychology“, in: id., *Magic, Science and Religion*, New York: Doubleday 1951, 96–101.
- Robertson Smith, William, „Lecture I“, *Lectures on the Religion of the Semites*, Edinburgh: Black 1889, 1–28 (nové vydání: Robert A. Segal (ed.), *The Myth and Ritual Theory: An Anthology*, Oxford – Malden: Blackwell 1998, 17–34).
- White, Hayden, „Fikce faktické reprezentace“, in: id., *Tropika diskursu: Kulturně kritické eseje*, Praha: Karolinum 2010, 153–168.
- White, Hayden, „Historický text jako literární artefakt“, in: id., *Tropika diskursu: Kulturně kritické eseje*, Praha: Karolinum 2010, 105–128.

10) Rituál

1. pojem rituálu: ritualizované a neritualizované chování, náboženský a nenáboženský rituál, rituál a kult, rituál a magie, rituální chování živočichů
2. výklad rituálu: závazný význam, mnohovýznamovost a odlišnosti v interpretaci, význam naučený versus vnitřně produkovaný, problém intencionality rituálu, spontánní exegetická reflexe
3. emické a etické interpretace rituálu: vztah mezi emickými a etickými interpretacemi, nakládání s emickými interpretacemi rituálu v religionistice, cíle emických a etických interpretací rituálu
4. rituál jako nástroj strukturování prostoru a času: periodické a neperiodické rituály, přechodové rituály, rituály životního cyklu, rituály vymezení prostoru
5. rituál jako tělesný akt a performance: role gest, tance, zpěvu, rytmizace, recitace, hry aj.
6. rituál a sociální vztahy: utváření, potvrzování a rušení sociálních vztahů, hierarchie, koheze, konflikt, vyjednávání, oddělení

7. rituál a komunikace: etologické vymezení rituálu, rituál jako forma komunikace (verbální, tělesné, symbolické, prostorové apod.), význam nadlidské (kontraintuitivní) agence, modlitba a oběť
8. rituál a násilí: rituální násilí, ritualizace násilí
9. rituál a paměť: důsledky aktivace rozdílných typů paměti na podobu náboženského rituálu
10. rituál a agence: role nadlidských činitelů v náboženském rituálu
11. vztah rituálu k mýtu

Komentář:

Pojem rituálu se stal zejména ve fenomenologické tradici jakýmsi dvojčetem pojmu mýtu. Vztah vyprávění a typizovaného jednání uspořádaného podle více či méně jasných pravidel se ale ukázal komplexnější než jako vztah aktualizace vyprávění v jednání. V řadě kontextů se ukázalo, že přinejmenším „oficiální“ verze mytologie nemají s prováděnými rituály mnoho společného, a že jejich spojování opět bylo ze strany religionistů trochu ukvapené a empiricky neuzemněné. Zároveň měli religionisté zbytečně brzy příliš jasno o rozdílu mezi náboženskými a nenáboženskými rituály. Když byl pojem náboženství podroben kritické dekonstrukci, ukázalo se, že religionisté nejsou příliš často schopni předložit jasné znaky toho čím se zdánlivě neproblematicky „náboženské“ typizované jednání podřízené pravidlům více či méně jasným všem zúčastněným liší od jeho nenáboženských forem. A zároveň se tak ukázalo, že vnímavost pro to, co se děje v běžné konverzaci o počasí, nebo co se děje, když chirurg následuje standardizovaný postup, aby zbavil nemocného kýly, nebo když psychoterapeut rozebírá se svým klientem problémy v jeho manželství, může být pro porozumění tomu, co se děje při setkání dvou bráhmanů, při tom, když šaman hledá duši nemocného, aby ji přivedl zpět, nebo když kartárka vykládá osud, mnohem relevantnější, než by se mohlo na první pohled zdát. Tím také už naznačuji, že chápat rituál jako v zásadě nesmyslné jednání, které má svůj účel prostě a jenom ve svém provedení, nebo naopak jako jednání, jehož jediným cílem je nenápadně, bez vědomí jeho účastníků, sledovat cíl, jakým je například zajištění sociální soudržnosti, je dobré jen ve velice specifických teoretických kontextech. Neboť to, co se prostřednictvím rituálů děje, k čemu jej lidé využívají, jaké cíle rituálním jednáním naplňují, co a proč jim umožňuje, je neobyčejně rozmanité, a každé spoutání této rozmanitosti v zájmu jasnější teorie je vždy ospravedlnitelné pouze jako prostředek k řešení jasně artikulovaných problémů.

Doporučená četba:

- Baudy, Dorothea, „Ethology“, in: Jens Kreinath – Jan Snoek – Michael Stausberg (eds.), *Theorizing Rituals: Issues, Topics, Approaches, Concepts*, (Numen Book Series: Studies in the History of Religions 114,1), Leiden – Boston: E. J. Brill 2006 (paperback 2008), 345–359.
- Burkert, Walter, „Culture in a Landscape: Situating Religion“, in: id., *Creation of the Sacred: Tracks of Biology in Early Religions*, London – Cambridge: Harvard University Press 1996, 1–33.
- Douglas, Mary, „Ritual Uncleaness“, „Powers and Dangers“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*, New York: Vail-Ballou Press 1980, 7–28, 94–113.
- Durkheim, Émile, „Hlavní rituální postoje“, in: id., *Elementární formy náboženského života: Systém totemismu v Austrálii*, Praha: Oikúmené 2002, 325–445.
- Eliade, Mircea, *Pojednání o dějinách náboženství*, Praha: Argo 2004, 267–327.
- Gennep, Arnold van, „Klasifikace rituálů“, in: id., *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*, (Mythologie 1), Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1997, 11–21.
- Girard, René, „Násilí a magie“, in: id., *Obětní beránek*, Praha: Lidové noviny 1997, 56–67. [Původ rituálu v kolektivním násilí.]
- Goethals, Gregor, „Escape from Time: Ritual Dimension of Popular Culture“, in: Stewart M. Hoover – Knut Lundby (eds.), *Rethinking Media, Religion, and Culture*, Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage Publications 1997, 117–132.
- Grimes, Ronald L., „Ritual“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 259–270.
- Malinowski, Bronislaw, *Magic, Science and Religion, and Other Essays*, Garden City: Doubleday 1955, 25–35 [= id., „Rational Mastery by Man of His Surroundings“, in: Arthur C. Lehmann – James E. Myers (eds.), *Magic, Witchcraft, and Religion: An Anthropological Study of the Supernatural*, Mountain View: Mayfield Publishing Company 1989, 289–294].
- McCauley, Robert N. – Lawson, Thomas E., *Bringing Ritual to Mind: Psychological Foundations of Cultural Forms*, Cambridge: Cambridge University Press 2002, 8–37.

- Rappaport, Roy A., *Ritual and Religion in the Making of Humanity*, Cambridge: Cambridge University Press 1999, 23–69.
- Robertson Smith, William, „Lecture I“, *Lectures on the Religion of the Semites*, Edinburgh: Black 1889, 1–28 (nové vydání: Robert A. Segal (ed.), *The Myth and Ritual Theory: An Anthology*, Oxford – Malden: Blackwell 1998, 17–34).
- Robbins, Jill, „Sacrifice“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 285–298.
- Smith, Jonathan Z., „To Take Place“, in: id., *To Take Place: Toward Theory in Ritual*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 96–119.
- Staal, Frits, „The Meaninglessness of Ritual“, *Numen* 26, 1979, 2–22.
- Turner, Victor, „Liminarita a communitas“, in: id., *Průběh rituálu*, Brno: Computer Press, 95–127: 95–122.
- Whitehouse, Harvey, „Teorie dvou modů náboženskosti“, *Religio: Revue pro religionistiku* 17/2, 2009, 209–230.

11) Objekty kultu a úcty

1. vědecké konceptualizace objektů kultu a úcty (posvátné, nadpřirozené, nadlidské, kontraintuitivní), etické reflexe emických konceptualizací (antropomorfizace a personifikace)
2. co a proč se stává objektem kultu a úcty?
3. typy vztahů k objektům kultu: podřízení se, uctívání, láska, příbuzenství, partnerství, nápodoba, identifikace, strach, směna, manipulace, ovládání, odstup, lhostejnost, popírání aj.
4. nadlidští intencionální aktéři jako vzory pro život: stabilita a změna životních podmínek a životních příběhů
5. nadlidští intencionální aktéři jako součást společenství a životního prostředí, jejich lokalizace, představy o jejich přítomnosti či nepřítomnosti, zasahování či nezasahování
6. hmotná kultura kultu, materiální objekt a objekt kultu (totožnost, reprezentace), rituální aktivity a dostupnost předmětů kultu

7. kritické zhodnocení vymezení pojmu náboženství prostřednictvím objektů kultu a úcty
8. kritické zhodnocení kategorií animismus, monoteismus, polyteismus, henoteismus, dualismus, teistická a karmanová náboženství

Komentář:

V některé ze starších verzí reformovaných zkušebních okruhů byl tento okruh pojmenová přibližně „božské bytosti“, nebo něco podobného. Koncept božských bytostí je však asi tak naivní, jako představa, že náboženství je souhrn lidského jednání, jehož prostřednictvím se lidé k božským bytostem vztahují. Nebo, abych byl přesnější, ne, že by to bylo nutně naivní, každopádně však je to pojetí, které religionistice nesmírně svazuje ruce a omezuje její zájem na věci, které mohou být velice málo důležité. Religionisté vycházející z tradice kognitivního studia kultury hovoří třeba o kontraintuitivních intencionálních aktérech. Takové uchopení reality otevírá množství mnohem zajímavějších problémů, jakkoliv samozřejmě množství opět specifickým způsobem omezené tím, k čemu obecněji směřuje pozornost kognitivních přístupů. V kontextu studia zaměřeného spíše na problémy vycházející ze sociologie a antropologie je trochu problematická samotná pozornost nějakému specifickému okruhu intencionálních bytostí. Když je pojmete jako bytosti „obzvláště mocné“ otevírají se zajímavé možnosti studia, protože lidé přisuzují řadě aktérů skutečně zvláštní moc, ať již je to Ježíš Kristus, mocný džin, šaman, významný podnikatel, nebo obzvlášť vlivný politik. Ona „zvláštní moc“ pak pro nás je ale pouze emické vodítko, což pochopitelně nemusí vadit. Záleží prostě na tom, čeho chceme dosáhnout.

Pokud je pojmete jako „ne-lidské“ intencionální aktéry, máme aspoň zdánlivě pevné etické vodítko pro vymezení toho, co nás zajímá, ale zase si výrazně zužujeme pole problémů a souvislostí, jež nás zajímají a lze se ptát, zda je to spíš produktivní, nebo kontraproduktivní. A konečkonců i s tou ne-lidskostí jsme odkázáni na emickou kategorii. Nebyly snad doby, kdy Evropané nepovažovali „necivilizované barbary“ ve svých koloniích za lidi? A co s takovými postavami jako Karel IV., nebo „náš císař z boží vůle“? Jsou to lidé z masa a kostí, nebo jsou to spíš určité legendy a status, tedy velice specifické formy reprezentace, které z nich činí, kým jsou, a které materii jejich fyzického těla bohatě provazují s materii nesčetných znaků jejich role a postavení, a s komplexními představami, jež o nich příslušníci jejich společností sdílí?

Právě tyto komplexní vztahy jsou při tom oblastí, v níž nachází religionistika největší uplatnění. V ní se totiž, v souladu s tvrzením, že „situace definovaná jako reálná, se stává reálnou ve svých důsledcích“ začíná odvíjet síť myšlení a jednání, která lidi spojuje s tím, k čemu mají úctu, i s tím, k čemu ji nemají, pomáhají jim se vymezit vůči četným druhým a spojovat se navzájem v různé pospolitosti, prostě uspořádávat svět, v němž žijí.

Doporučená četba:

- Anttonen, Veikko, „Sacred“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 271–283.
- Boyer, Pascal, „What Supernatural Concepts Are Like“, „Why Gods and Spirits?“, *Religion Explained: The Evolutionary Origins of Religious Thought*, New York: Basic Books 2001, 51–91, 137–167.
- Burkert, Walter, *Creation of the Sacred*, Cambridge: Harvard University Press 2001, 1–34.
- Durkheim, Émile, *Elementární formy náboženského života. Systém totemismu v Austrálii*. Praha: Oikúmené 2002, 9–56.
- Eliade, Mircea, *Pojednání o dějinách náboženství*, Praha: Argo 2004, 21–59.
- Davis, Maryellen, „Mary as Media Icon: Gender and Militancy in Twentieth-Century U.S. Roman Catholic“, in: Lynn Schofield Clark (ed.), *Religion, Media, and the Marketplace*, New Brunswick – New Jersey – London: Rutgers University Press 2007, 123–153.
- Fujda, Milan, „Bouře ve sklenici vody? K několika nejasnostem ohledně povahy ‚skutečného‘, ‚konstruovaného‘ a ‚redukcionismu‘“, *Biograf* 52–53, 2010, 67–74.
- Horyna, Břetislav, „Monoteismus: Krátké dějiny jedinobožství“, in: Břetislav Horyna – Helena Pavlincová (eds.), *Judaismus, křesťanství, islám*, Olomouc: Olomouc²2003, 11–33.
- Konopásek, Zdeněk, „V čem spočívá pravda náboženské skutečnosti? Sociologický pohled na mariánská zjevení a démonické posedlosti“, *Biograf* 52–53, 2010, 89–101.
- Paden, William E., „Gods“, in: William E. Paden, *Religious Worlds: The Comparative Study of Religion*, Boston: Beacon Press²1994 (1. vyd. 1988), 121–140.
- Paleček, Jan, „Mariánský zázrak ve světle sociologie, sociologie ve světle slunečního zázraku“, *Biograf* 52–53, 2010, 41–66.
- Ryba, Thomas, „Manifestation“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 168–189.
- Schüssler Fiorenza, Francis – Kaufman, Gordon D., „God“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 136–160.

- Smith, Jonathan Z., *Map is Not Territory*, Chicago – London: Chicago University Press 1993, 104–129.
- Smith, Jonathan Z., *Relating Religion: Essays in the Study of Religion*, Chicago: Chicago University Press 2004, 101–117.
- Tremplin, Todd, *Minds and Gods: The Cognitive Foundations of Religion*, London – New York: Oxford University Press 2006, 107–142.
- Weber, Max, „Vznik a počátky náboženství“, „Kouzelník – kněz“, „Pojem boha; náboženská etika; tabu“, „Prorok“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 119–176.

12) Čas a prostor

1. náboženské zvýznamňování času a prostoru: členění, vztahovost, vázanost na situaci
2. zvláštní místa, přebývání, putování, exil a návrat: vztah ke zvláštním místům, přicházení a odcházení, přístupnost a nepřístupnost, povinnost a zapovězenost, motivace, role zvláštních míst v konstrukci identity
3. zvláštní místa: status, politické a ekonomické souvislosti
4. mýtus, rituál a zvláštní místo: rituální provoz na zvláštním místě, mýtus a status zvláštního místa
5. tvorba a přenos zvláštního místa
6. pojem myšlené krajiny (*mindscape*), jeho přínos religionistické konceptualizaci prostoru a náboženství
7. mytické a rituální utváření krajiny
8. lokativní a utopické aspekty náboženských tradic (J. Z. Smith)
9. kosmologie, kosmogonie, aitiologie a jejich funkce
10. zvláštní časy: členění a fázování času podle významu a kvality, pravidelnost, kalendář, povinné a zapovězené činnosti v určitých časech
11. čas historie a čas mýtu: různé rytmy času historie a času mýtu, klasifikace času na cyklický a lineární, posvátný a profánní, vratný a nevratný, mechanický a biologický

12. zvláštní čas a rituál: rituální fázování a ovlivňování času, čas a rituál v pojetí Mircei Eliadeho aj.

Komentář:

O času a prostoru platí něco velmi podobného, jako o počátcích a koncích, rození a umírání, zároveň je však v tomto případě třeba obzvlášť zdůraznit, že čas a prostor představují také elementární formy organizování zkušenosti (světa). Trvání a začátek a konec je jakoby jednou nevyhnutelnou dimenzí lidského života. Skutečnost, že člověk má k dispozici tělo omezené velikosti a s omezenými možnostmi, ale zároveň se schopností využívat rozličné nástroje k rozšíření těchto možností a manipulacím přesahujícím bezprostřední tělesné dimenze, pak představuje druhou zásadní dimenzi lidského života. V této dimenzi jde o to, jakou část obyvatelného prostředí je člověk schopen obsáhnout svými aktivitami.

To, o čem zde mluvíme, má tedy cosi do činění s omezeními naší tělesné existence, ale zároveň se to na toto omezení neomezuje. Podstatné je také to, že člověk si potřebuje neustálé proměny, jež sebou život nevyhnutelně nese, včetně proměn vlastního těla a jeho schopností a možností, jakožto i prostředí, v němž se pohybuje a své možnosti a omezení pro tento pohyb, uspořádat tak, aby se dokázal orientovat. Ne na všechna místa, jež jsou ve fyzickém dosahu člověka, lze beztrně, tj. bez nejrušnějších negativních důsledků pro jedince, vstoupit a na nich se pohybovat. Podobně ne všechny činnosti lze vykonávat v jakoukoliv dobu. Bez ohledu na to, zda jsou daná omezení čistě praktická ve smyslu, jakým mi, současní Evropané, Češi, akademici rozumíme „praktičnosti“, nebo zda jsou pro nás obtížněji pochopitelná, jsou tato omezení jako omezení, jimiž se lidské jednání empiricky doložitelně řídí, pro společenskou vědu omezeními faktickými.

A pro nás jako religionisty je znovu důležité to, že řada činností, pravidel, příkazů a zákazů, které si spojujeme s náboženstvím, se těchto faktických omezení týká. Jinými slovy, společensky sdílené konceptualizace sloužící orientaci v životním prostředí a v průběhu života jsou velmi obvykle propojené s dalšími koncepty uspořádávajícími svět a vztahy v něm, se sdílenými vyprávěními, jež se o životě a světě vypráví, s jednáním, po němž je vyžadován soulad s ustavenými pravidly. A v takových konceptualizacích pochopitelně je čas i prostor obvykle poněkud komplexnější, než v ideálním světě newtonovské fyziky. Nakonec je třeba znovu zdůraznit, že ale nejde jen o konceptualizace. Každá konceptualizace jako teoretický výkon slouží praktickým účelům a má praktické důsledky. Orientovat se neznamená jen se v něčem vyznat, ale především dokázat s tím nakládat. Tak kalendáře a hodiny nejsou jen mapami vytvářenými pro radost z mapování, ale nástroji umožňujícími organizovat a plánovat jednání.

Doporučená četba:

- Aveni, Anthony F., „Time“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 314–334.
- Eliade, Mircea, *Pojednání o dějinách náboženství*, Praha: Argo 2004, 359–379.
- Eliade, Mircea, *Mýtus o věčném návratu: Archetypy a opakování*, Praha: Oikúmené² 2009.
- Halbwachs, Maurice, „Kolektivní a historická paměť“, „Kolektivní paměť a čas“, „Kolektivní paměť a prostor“, in: id., *Kolektivní paměť*, Praha: SLON 2009, 93–135, 136–184, 185–227.
- Halbwachs, Maurice, „The Localization of Memories“, „Religious Collective Memory“, in: id., *On Collective Memory*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 52–53, 84–119.
- Meyer, Birgit – Annelies Moors, „Introduction“, in: id. (eds.), *Religion, Media, and the Public Sphere*, Bloomington – Indianapolis: Indiana University Press 2006, 1–25.
- Smith, Jonathan Z., *Relating Religion: Essays in the Study of Religion*, Chicago: Chicago University Press 2004, 101–117.
- Smith, Jonathan Z., „In Search of Place“, „Father Place“, „To Replace“, in: id., *To Take Place: Toward Theory in Ritual*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 1–23, 24–46, 74–95.
- Shils, Edward, „In the Grip of the Past“, „The Endurance of the Past Objects“, „The Endurance of Past Practices“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 34–62, 63–161, 162–194.

13) Interakce, komunikace, konflikt

1. náboženské interakce: setkávání, výměny, komunikace, konflikt, vzájemné vlivy, akulturace, sdílení symbolů a témat a jejich přenášení do nového kontextu, „synkretismus“, distance a vymezení
2. náboženství a konflikt: náboženský konflikt, náboženství jako prostředek řešení konfliktu, konflikt jako součást náboženské změny

3. násilí jako konstitutivní prvek náboženství a kultury: teoretické perspektivy (S. Freud, R. Girard, W. Burkert, M. Foucault)
4. náboženství a společnost: konformita a konflikt
5. sdílené symboly, konfliktní interpretace: kontroverze a vyjednávání v sociální komunikaci
6. univerzalismus, perenialismus a symbolické ekvivalence: moc a rozumění v mezináboženské/mezikulturní komunikaci
7. interakce a sociální řád: bádání o náboženství a interpretativní sociologie
8. badatelská tradice jako součást kulturní výměny: misionářské zprávy, orientalismus a počátky religionistiky, postkoloniální teorie

Komentář:

Již jsme se bavili o tradici a paměti, o nakládání s kulturními zdroji, bavili jsme se též o hovoření jako formě jednání a o jednání jako způsobu komunikace, hovořili jsme také o sebeidentifikaci a identifikaci druhých prostřednictvím rozličných reprezentací, o hybriditě a problémech žítí mimo hranice ustavených kategorií, resp. reprezentací a identit. To vše, se v tomto okruhu spojuje dohromady, protože přesně v těchto pojmy vymezených oblastech lidského života se začínají dít nesmírně zajímavé věci ve chvílích, kdy dojde k setkání lidí, kteří obývají odlišné sociální světy, a pro něž je tedy obzvláště obtížné si porozumět, nebo prostě bezproblémově akceptovat strategie jednání, jež vůči sobě uplatňují ve vzájemných interakcích, nebo v činnostech, které na ně mají zprostředkovaně velký dopad.

Doporučená četba:

- Berger, Peter – Luckmann, Thomas, „Základy vědění v každodenním životě“, in: iid., *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*, Brno: CDK 1999, 25–50.
- Bhabha, Homi, „Cultures In-Between“, in: Stuart Hall – Paul du Gay (eds.), *Questions of Cultural Identity*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications 2005, 53–60.
- Bourdieu, Pierre, „Prostor společenský a prostor symbolický“, „Za vědu o dílech“, „Ekonomie symbolických statků“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 9–25, 41–68, 121–152.
- Burkert, Walter, *Creation of the Sacred*, Cambridge: Harvard University Press 2001, 1–34.

- Foucault, Michel, „Subjekt a moc“, in: id., *Myšlení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 195–226.
- Foucault, Michel, *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*, Praha: Dauphin 2000, 197–274.
- Foucault, Michel, *Dějiny sexuality I: Vůle k vědění*, Praha: Hermann a synové 1999, 9–60.
- Foucault, Michel, *Dějiny šílenství: Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*, Praha: Lidové noviny 1993, 5–8, 56–71, 154–168.
- Fujda, Milan – Lužný, Dušan, „Modernizace, tradice a kulturní přenos“, in: iid., *Oddaní Kršny: Haré Kršna v pohledu sociálních věd*, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni 2010, 193–216.
- Fujda, Milan, „Bouře ve sklenici vody? K několika nejasnostem ohledně povahy ‚skutečného‘, ‚konstruovaného‘ a ‚redukcionismu‘“, *Biograf* 52–53, 2010, 67–74.
- Garfinkel, Harold, „Common Sense Knowledge of Social Structures: The Documentary Method of Interpretation in Lay and Professional Fact Finding“, in: id., *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey: Prentice Hall, Engelwood Cliffs 1967, 76–103.
- Geertz, Clifford, „Common Sense as a Cultural System“, in: id., *Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*, London: Fontana Press 1993 (1. vyd. 1983), 73–93.
- Geertz, Clifford, „Centers, Kings, and Charisma: Reflections on the Symbolic Power“, in: id., *Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*, London: Fontana Press 1993 (1. vyd. 1983), 121–146.
- Girard, René, „Perzekuční stereotypy“, „Co je to mýtus?“, in: id., *Obětní beránek*, Praha: Lidové noviny 1997, 19–30, 31–55.
- Goffman, Erving, *Všichni hrajeme divadlo: Sebeprezentace v každodenním životě*, Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon 1999.
- Gross, David, „Survivals and Fabrications“, „Rethinking Tradition“, „Reappropriating Tradition through Its Traces“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 62–76, 77–91, 92–106.
- Hobsbawm, Eric, „Introduction: Inventing Traditions“, in: Eric Hobsbawm – Terence Ranger (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press 1989, 1–14.

- Horyna, Břetislav, „Monoteismus: Krátké dějiny jedinobožství“, in: Břetislav Horyna – Helena Pavlincová (eds.), *Judaismus, křesťanství, islám*, Olomouc: Olomouc 2003, 11–33.
- King, Richard, „The Power of Definitions: A Genealogy of the Idea of the ‚Mystical‘“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and ‚the Mystic East‘*, London – New York: Routledge, 7–34.
- King, Richard, „The Politics of Privatization: Indian Religion and the Study of Mysticism“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and ‚the Mystic East‘*, London – New York: Routledge, 161–186.
- Konopásek, Zdeněk, „V čem spočívá pravda náboženské skutečnosti? Sociologický pohled na mariánská zjevení a démonické posedlosti“, *Biograf*, 2010, 52: 89–101.
- Lincoln, Bruce, „Conflict“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 55–70.
- Merton, Robert K., „Nepředvídané důsledky sociálního jednání“, „Sebenaplnující se proroctví“, in: id. *Studie ze sociologické teorie*, Praha: SLON 2000, 116–131, 196–219.
- Paleček, Jan, „Mariánský zázrak ve světle sociologie, sociologie ve světle slunečního zázraku“, *Biograf*, 2010, 52: 41–66.
- Robert, Dana Lee, *Christian Mission: How Christianity Became a World Religion*, Malden: Wiley-Blackwell 2009.
- Sarkar, Sumit, „The Decline of the Subaltern in *Subaltern Studies*“, in: id., *Writing Social History*, New Delhi: Oxford University Press 1998, 82–108.
- Valtrová, Jana, „Poznávání ‚jiného‘ – očekávání, pozorování, komunikace“, „Misie jako sociální kontext setkávání s ‚jinými‘“, in: ead., *Středověká setkání s ‚jinými‘: Modloslužebníci, židé, saracéni a heretici v misionářských zprávách o Asii*, Praha: Argo 2011, 22–48, 49–58.
- Weber, Max, „Prorok“, „Obec“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 163–176, 177–184.
- West, Cornel „The New Politics of Difference“, in: Charles Lemert (ed.), *Social Theory: The Multicultural and Classic Readings*, Boulder: Westview Press 1999², 521–532.

14) Náboženská změna

1. „začátky“, „konce“, „obnovy“ a „úpadky“ náboženství
2. proměny identit a příslušností: větvení a štěpení, odklony a příklony, politika konverzí
3. kontinuita a diskontinuita, stabilita a proměnlivost náboženství, faktory přetrvávání a změny
4. proměny náboženských tradic v interkulturním setkávání
5. proměny náboženských tradic v setkávání různých vrstev kultury a společnosti
6. proměny interpretací tradic a předmětů kultu a úcty

Komentář:

Tento okruh je rozvedením témat, jež se spojují v okruhu předchozím, jen s poněkud odlišným důrazem. Na tomto místě spíše stojí za to zdůraznit, že při jeho promýšlení najdou výrazné uplatnění znalosti a dovednosti spojené s tématem Paměť, tradice, obraz, text, přičemž mnohem větší důraz je na tomto místě kladen na proměnu a heterogenitu, než na stabilitu a relativní homogennost tradic. Za povšimnutí stojí téma č. 1, vymezené termíny v uvozovkách. Co myslíte, půjde nám spíše o to, abyste nám řekli, jak poznáme, že nějaké náboženství upadá, nebo o to, jakou roli sehrávají pojmy úpadku, obnovy apod. v dějinách religionistiky a v její teorii.

Doporučená četba:

- Bourdieu, Pierre, „Prostor společenský a prostor symbolický“, „Ekonomie symbolických statků“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 9–25, 121–152.
- Dillon, Michele, „Pierre Bourdieu, Religion, and Cultural Production“, *Cultural Studies – Critical Methodologies* 1/4, 2001, 411–429.
- Fujda, Milan – Lužný, Dušan, „Modernizace, tradice a kulturní přenos“, in: iid., *Oddaní Kršny: Haré Kršna v pohledu sociálních věd*, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni 2010, 193–216.
- Gross, David, „Survivals and Fabrications“, „Rethinking Tradition“, „Reappropriating Tradition through Its Traces“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 62–76, 77–91, 92–106.

- Hobsbawm, Eric, „Introduction: Inventing Traditions“, in: Eric Hobsbawm – Terence Ranger (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press 1989, 1–14.
- Shils, Edward, „Stability and Change in Tradition“, „Why Traditions Change: Endogenous Factors“, „Why Traditions Change: Exogenous Factors“, „Patterns of Change and Stability in Tradition“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 195–212, 213–239, 240–261, 262–290.

15) Společenství, moc, autorita, politika

1. moc, autorita, politika a náboženství: vymezení pojmů a jejich vztahů
2. náboženství a společnost: náboženství a strukturace společnosti, náboženství a sociální koheze, náboženství a sociální řád
3. způsoby organizace náboženského života na úrovni příbuzenství, genderu, vztahu poskytovatel–příjemce služby, státu, individualizované religiozity aj.
4. církve, sekta, kult: kritická reflexe
5. vůdcovství v náboženských společenstvích: typy, pojem charismatu, profesionalizace, legitimita moci
6. moc, hierarchie a vyprávění: ustavování a zpochybňování hierarchií, strategie ovládání a odporu, vztahy úcty a neúcty
7. náboženství jako prostředek legitimizace a delegitimizace politických vztahů
8. role sdílených symbolů v konstituování společenství a kolektivních identit
9. jednání a společnost: jedinec a struktura, interakce a kontext, *actor-network*
10. sociální pole, kapitál, jednání
11. moc a politika studia náboženství: co znamená nestrannost a objektivita, jaké jsou její možnosti a meze, jaký je význam a jaké jsou důsledky situovanosti a interakce v procesu poznávání

Komentář:

Již jsme hovořili o komplexních vztazích, které utváří předivo toho, čemu říkáme úcta. Neméně komplexní předivo vztahů, vzájemně vztažených jednání, nakládání se specifickými znaky, sdílení či odmítání sdílet či akceptovat určitá vyprávění, vyžadování jistého

jednání a konformita, nebo naopak resistance vůči takovým požadavkům, utváří to, čemu říkáme autorita a moc, věci, jež mají blízko k politice, protože jsou svázány s prosazováním toho, co se v daném společenství může etablovat jako legitimní řád.

Opět se zde tedy sbíhají na specifické úrovni kladení teoretických otázek četné problémy, na něž narážíte v souvislosti s klasifikacemi a genealogiemi, jazykem a významem, identitami a reprezentacemi, pamětí a tradicí, tělem, tělesností, sexualitou a genderem, prožíváním a zkušeností, mýtem a rituálem, objekty kultu a úcty, časem a prostorem, interakcí, komunikací a konfliktem, náboženskou změnou, či normou a odchylkou. Jde tedy jen o to si ujasnit souvislosti.

Doporučená četba:

- Berger, Peter – Luckmann, Thomas, „Institucionalizace“, „Legitimizace“, „Společnost jako subjektivní realita“, in: iid., *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii věděni*, Brno: CDK 1999, 51–93, 93–127, 127–180.
- Berger, Peter L., „Religion and the World-Maintenance“, in: id., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York – London: Doubleday 1990 (1. vyd. Garden City NY 1967), 29–51.
- Bourdieu, Pierre, „Prostor společenský a prostor symbolický“, „Ekonomie symbolických statků“, „Scholastické hledisko“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 9–25, 121–152, 153–166.
- Durkheim, Émile, *Elementární formy náboženského života*, Praha: Oikúmené 2001, 109–324.
- Douglas, Mary, „Powers and Dangers“, „Internal Lines“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 94–113, 129–139.
- Dumont, Louis, *Homo Hierarchicus: The Caste System and Its Implications*, New Delhi: Oxford University Press 1998, 33–64, 92–183.
- Dülmen, Richard van, „Problémy a perspektivy“, „Témata“, in: id., *Historická antropologie: Vývoj, problémy, úkoly*, Praha: Dokořán 2002, 37–49, 51–78.
- Foucault, Michel, „Subjekt a moc“, in: id., *Myšlení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 195–226.
- Foucault, Michel, *Dohlížet a tratat: Kniha o zrodu vězení*, Praha: Dauphin 2000, 197–274.

- Garfinkel, Harold, „Common Sense Knowledge of Social Structures: The Documentary Method of Interpretation in Lay and Professional Fact Finding“, in: id., *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey: Prentice Hall, Engelwood Cliffs 1967, 76–103.
- Geertz, Clifford, „Common Sense as a Cultural System“, in: id., *Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*, London: Fontana Press 1993 (1. vyd. 1983), 73–93.
- Geertz, Clifford, „Centers, Kings, and Charisma: Reflections on the Symbolic Power“, in: id., *Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*, London: Fontana Press 1993 (1. vyd. 1983), 121–146.
- Goffman, Erving, *Všichni hrajeme divadlo: Sebe prezentace v každodenním životě*, Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon 1999.
- Gross, David, „The Meaning of Tradition“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 8–19.
- Gross, David, „Rethinking Tradition“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 77–91.
- Gross, David, „Reappropriating Tradition through Its Traces“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 92–106.
- Gross, David, „Subversive Genealogy“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 107–119.
- King, Richard, „The Politics of Privatization: Indian Religion and the Study of Mysticism“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge, 161–186.
- King, Richard, „Beyond Orientalism? Religion and comparativism in a postcolonial era“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge 1999, 187–218.
- Latour, Bruno, „On Recalling ANT“, in: John Law – John Hasard (eds.), *Actor Network Theory and After*, Oxford – Malden: Blackwell Publishing – The Sociological Review 1999, 15–24.

- Lease, Gary, „Ideology“, in: Braun, W. – McCutcheon, R. T., *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 438–451.
- Lincoln, Bruce, „Conflict“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 55–70.
- McCutcheon, Russell T., *Manufacturing Religion*, Oxford: Oxford University Press 1997, 27–51.
- Morris, Brian, *Anthropological Studies of Religion*, Cambridge: Cambridge University Press 1987, 91–131.
- Merton, Robert K., „Nepředvídané důsledky sociálního jednání“, in: id. *Studie ze sociologické teorie*, Praha: SLON 2000, 116–131.
- Merton, Robert K., „Sebenaplnující se proroctví“, in: id., *Studie ze sociologické teorie*, Praha: SLON 2000, 196–219.
- Rychterová, Pavlína, „Pojem a teorie charismatu Maxe Webera v recepci sociálních a historických věd“, *Dějiny – teorie – kritika* 3/2, 2006, 191–202.
- Shilling, Chris, „Sociable Bodies“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 148–172.
- Shilling, Chris, „Conclusion“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 198–209.
- Shils, Edward, „In the Grip of the Past“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 34–62.
- Shils, Edward, „The Endurance of the Past Objects“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 63–161.
- Shils, Edward, „The Endurance of Past Practices“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 162–194.
- Shils, Edward, „Why Traditions Change: Endogenous Factors“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 213–239.
- Thompson, Edward P., „Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 495–511.
- Václavík, David, *Sociologie nových náboženských hnutí*, Praha: Malvern 2007, 34–132.

- Weber, Max, „Objektivita‘ sociálněvědního a sociálněpolitického poznání“, in: id., *Metodologie, sociologie a politika*, Praha: Oikúmené²2009, 7–63.
- Weber, Max, „Pojem boha; náboženská etika; tabu“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 149–162.
- Weber, Max, „Kouzelník – kněz“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 143–148.
- Weber, Max, „Intelektualismus a náboženství“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 229–248.
- Weber, Max, „Náboženská etika a svět“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 309–340.
- Weber, Max, „Posvátná věrouka; kázání; pastorální péče“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 185–196.
- Weber, Max, „Prorok“, „Obec“ in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 163–176, 177–184.
- Weber, Max, „Stavy, třídy a náboženství“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 197–228.
- Weber, Max, „Základní sociologické pojmy“, in: id., *Metodologie, sociologie a politika*, Praha: Oikúmené²2009, 133–168.
- Weber, Max, „Ze sociologie mocenských struktur“, in: id., *Autorita, etika, společnost: Pohled sociologa do dějin*, Praha: Mladá fronta 1997, 45–222.
- White, Hayden, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press 1973, 11–29. [Vyjde česky jako White, Hayden, *Metahistorie*, Brno: Host 2011.]

16) Specializace, odbornost, laickost a autorita

1. odborník a laik: otázka hranice a vztahu, otázka produkování a konzumace kulturních zdrojů, sdílených symbolů a hodnot
2. odborník jako společenská role: předpoklady, kvalifikace a její nabývání, kompetence a jejich získávání
3. typy náboženských odborníků: šaman, kouzelník, čaroděj, stařec, pamětník, věštec, astrolog, prorok, kněz, asketa, panna, mnich, učenec, právník,

intelektuál, mystik, léčitel, terapeut, konzultant, tanečník, hudebník, vypravěč, básník, recitátor, malíř, misionář, světec, guru, panovník aj.

4. odbornost, status, autorita, charisma
5. charisma a odbornost: společenská stabilita a společenská změna
6. role náboženského odborníka v orální, chirografické, typografické a elektronické kultuře
7. role odborníků a laiků v udržování a proměnách tradice

Komentář:

Jak vidíte, znovu tu zaznívá téma autority, ale nyní v poněkud jiném kontextu. Tento kontext lze uvést tím, že religionistika kdysi měla, a vlastně z velké části doposud má, neblahou tendenci vytvářet „objektivní“ reprezentace náboženských tradic, jejichž hlavní charakteristikou je to, že vlastně vědecky legitimizují nároky na autoritu, respektive ty verze těchto tradic, jejichž prostřednictvím sami sebe reprezentují spíš odborníci (na úkor laiků), často navíc muži (na úkor žen), popřípadě prostě ti, kteří mají větší možnosti utvářet řád dané společnosti (na úkor těch méně mocných). To je velký problém, a vy byste jej měli být schopní i díky studiu záležitostí souvisejících právě třeba s utvářením tradice a udržováním a přetvářením společensky sdílené paměti, jasně artikulovat a vypořádávat se s ním.

Z toho však neplyne, že odbornost a laickost, specializace a autorita nemají v náboženských tradicích své místo. To, že bychom neměli podléhat svodu, že „správný“ obraz nějaké tradice získáme od nějaké skupiny odborníků (kterou z mnoha takových skupin bychom si ostatně měli jako relevantní vybrat?), zatímco laici nám nic relevantního neřeknou, obzvláště pověřivé ženy, neznamená, že specializace, laickost a odbornost, a s nimi spjatá autorita nemají v konstituci vztahů v rozličných společnostech, v utváření společenských hierarchií, v organizaci práce, delegování odpovědnosti atd. zásadní místo. Právě proto, že tak zásadní místo mají, se však nechceme spokojit s tím, že jejich prostřednictvím utvářené vztahy vezmeme jako prostý fakt, s nímž neděláme nic dalšího než to, že jím ospravedlňujeme své reprezentace skutečnosti. Naopak, prostřednictvím procesů spojených s vymezováním laickosti a odbornosti, s osvojováním odborných kompetencí a z toho plynoucími závazky pro ty, kdo jimi disponují, prostřednictvím procesů spojených s přepisováním a zpochybňováním autority, s jejich výsledky a důsledky pro různé aktéry společenského dění, se můžeme dozvědět řadu cenných poznatků o fungování společnosti a ustavování řádu, k němuž se lidé rozmanitým způsobem vztahují. Takto zaměřená jsou právě témata tohoto okruhu.

Doporučená četba:

- Berger, Peter – Luckmann, Thomas, „Společnost jako subjektivní realita“, in: id., *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii věděni*, Brno: CDK 1999, 127–180.
- Bourdieu, Pierre, „Ekonomie symbolických statků“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 121–152.
- Bourdieu, Pierre, „Kapitál nového typu“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 27–40.
- Devine, Fiona – Mike Savage – John Scott – Rosemary Crompton (eds.), *Rethinking Class: Culture, Identities and Lifestyles*, Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan 2005, 1–68.
- Dillon, Michele, „Pierre Bourdieu, Religion, and Cultural Production“, *Cultural Studies – Critical Methodologies* 1/4, 2001, 411–429.
- Douglas, Mary, „Powers and Dangers“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 94–113.
- Eisenstein, Elizabeth L., *The Printing Press as an Agent of Change: Communications and Cultural Transformations in Early-Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press 1979, 422–450.
- Goody, Jack, *The Logic of Writing and the Organization of Society*, Cambridge: Cambridge University Press 1996, 1–44.
- Goody, Jack, „Africa, Greece and Oral Poetry“, in: id., *The Interface between the Written and the Oral*, Melbourne – New York – Cambridge: Cambridge University Press 1987, 78–109.
- Goody, Jack, „Alternative Paths to Knowledge in Oral and Literate Cultures“, in: id., *The Interface between the Written and the Oral*, Melbourne – New York – Cambridge: Cambridge University Press 1987, 148–166.
- Goody, Jack, „Memory and Learning in Oral and Literate Cultures: The Reproduction of the Bagre“, in: id., *The Interface between the Written and the Oral*, Melbourne – New York – Cambridge: Cambridge University Press 1987, 167–190.
- Goody, Jack – Cole, Michael – Scribner, Sylvia, „Writing and Formal Operations: A Case Study among Vai“, in: Jack Goody, *The Interface between the Written and*

the Oral, Melbourne – New York – Cambridge: Cambridge University Press 1987, 191–208.

- Horsfield, Peter G., „Changes in Religion in Periods of Media Convergence“, in: Stewart M. Hoover – Knut Lundby (eds.), *Rethinking Media, Religion, and Culture*, Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage Publications 1997, 167–183.
- Riesebrodt, Martin, „Charisma in Max Weber’s Sociology of Religion“, *Religion* 29/1, 1999, 1–14.
- Thompson, John B., „Rozvoj zprostředkované interakce“, „Transformace zviditelňování“, in: id., *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*, Cambridge: Polity Press 1995, 70–122.
- Tomaselli, Keyan G. – Shepperson, Arnold, „Speaking in Tongues, Writing in Vision: Orality and Literacy in Televangelistic Communications“, in: Stewart M. Hoover – Knut Lundby (eds.), *Rethinking Media, Religion, and Culture*, Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage Publications 2002, 345–359.
- Wallis, Roy, „The Social Construction of Charisma“, *Social Compass* 29/1, 1982, 25–39.
- Weber, Max, „Intelektualismus a náboženství“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 229–248.
- Weber, Max, „Kouzelník – kněz“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 143–148.
- Weber, Max, „Posvátná věrouka; kázání; pastorální péče“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 185–196.
- Weber, Max, „Prorok“, „Obec“ in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 163–176, 177–184.
- Weber, Max, „Stavy, třídy a náboženství“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 197–228.

17) Norma a odchylka

1. utváření a proměny normy a odchylky, dynamika konformity a přestoupení
2. pojmy pověry, lidové víry, magie, hereze, autenticity (pravé a nepravé náboženství, náboženství a kvazináboženství/kryptonáboženství aj.), modloslužebnictví, úpadku, synkretismu v kontextu religionistické reflexe normality a sociálních vztahů
3. normativní a žité náboženství, lidové náboženství a náboženství vzdělanců, malá a velká tradice
4. prostor pro individuální jednání a představy, vyjednávání jeho hranic
5. osobní religiozita v kontextu vyjednávání hranic prostoru pro jednání
6. zvnitřňování a vyjednávání norem: strategie a kompetence a jejich osvojování
7. normy a specifické sociální kategorie: zvláštní požadavky a zvláštní možnosti
8. institucionalizace normy a kontroly: organizační formy a nástroje, pověřené osoby, institucionalizovaná interpretace, morálka, náboženské právo, sankce
9. čisté a nečisté
10. situovanost badatele ve vztahu k normě a odchylce

Komentář:

Jestliže cenným prostředkem objevování toho, jak fungují lidské společnosti, a co utváří životy jejich členů, jsou procesy spojené s konstruováním autority a jejich četné důsledky, pak totéž platí o procesech souvisejících s etablováním a zpochybňováním, vymáháním a rezistencí ve vztahu k normám (psaným i nepsaným) a normotvorným činnostem. A opět zde religionistika těží z toho, že oblasti lidského jednání, které se začaly označovat jako náboženské, mají mnohdy k normotvorným činnostem i resistenci vůči normám a jejich zpochybňování velmi blízko. V těchto činnostech se zachází s tak významnými sdílenými kulturními zdroji a s tak důležitými předměty úcty, že z hlediska zainteresovaných aktérů jde mnohdy o všechno. Velmi často může jít i o život, mnohdy může jít o celý vespolek sdílený svět, jemuž hrozí zánik, nebo si to aspoň mnozí zainteresovaní myslí, což je ve svých důsledcích totéž, nebo téměř totéž.

A opět nejde jen o důležitá témata religionistické reflexe, ale také o zásadní témata reflexe této reflexe. Jak už jsem naznačil v souvislosti s odborností a laickostí, religionistická reflexe je často s normotvornými procesy různým způsobem provázaná, a celá řada problémů, jež religionisté natropili, spočívala v tom, že si s přílišnou sebedůvěrou ve vlastní

„objektivitu“ tuto provázanost nedostatečně uvědomovali, a nezohledňovali ji tedy ve svém teoretickém úsilí.

Doporučená četba:

- Berger, Peter – Luckmann, Thomas, „Společnost jako subjektivní realita“, in: id., *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*, Brno: CDK 1999, 127–180.
- Bhabha, Homi, „Cultures In-Between“, in: Stuart Hall – Paul du Gay (eds.), *Questions of Cultural Identity*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications 2005, 53–60.
- Dillon, Michele, „Pierre Bourdieu, Religion, and Cultural Production“, *Cultural Studies – Critical Methodologies* 1/4, 2001, 411–429.
- Douglas, Mary, „Internal Lines“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 129–139.
- Douglas, Mary, „Introduction“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 1–6. [Čistota, znečištění a otázka uspořádání (pořádku).]
- Douglas, Mary, „Ritual Uncleaness“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 7–28.
- Dumont, Louis, *Homo Hierarchicus: The Caste System and Its Implications*, New Delhi: Oxford University Press 1998, 33–64, 92–145, 167–183.
- Foucault, Michel, „Řád diskursu“, in: id., *Diskurs, autor, genealogie*, Praha: Svoboda 1994, 7–39.
- Foucault, Michel, „Subjekt a moc“, in: id., *Myšlení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 195–226.
- Foucault, Michel, *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*, Praha: Dauphin 2000, 197–274.
- Foucault, Michel, „O genealogii etiky“, in: id., *Myšlení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 265–299.

- Foucault, Michel, *Dějiny sexuality I: Vůle k věděni*, Praha: Hermann a synové 1999, 9–88.
- Foucault, Michel, *Dějiny šílenství: Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*, Praha: Lidové noviny 1993, 56–153.
- Goffman, Erving, *Všichni hrajeme divadlo: Sebeprezentace v každodenním životě*, Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon 1999.
- Horyna, Břetislav, „Normativní a žité náboženství: Základní otázky“, in: Luboš Bělka – Milan Kováč (eds.), *Normativní a žité náboženství*, Brno: Masarykova univerzita v Brně – Bratislava: Chronos 1999, 146–158.
- Joy, Morny, „Postcolonial Reflections: Challenges to Religious Studies“, *Method and Theory in the Study of Religions* 13, 2001, 177–195.
- Mauss, Marcel, „Techniques of the Body“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 50–68.
- Shilling, Chris, „Sociable Bodies“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 148–172.
- Shilling, Chris, „Conclusion“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 198–209.
- Shils, Edward, „In the Grip of the Past“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 34–62.
- Shils, Edward, „The Endurance of the Past Objects“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 63–161.
- Shils, Edward, „The Endurance of Past Practices“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 162–194.
- Weber, Max, „Intelektualismus a náboženství“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 229–248.
- Weber, Max, „Pojem boha; náboženská etika; tabu“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 149–162.
- Weber, Max, „Stavy, třídy a náboženství“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 197–228.

18) Přístupy a dějiny bádání

1. oborová identita religionistiky: vymezení předmětu bádání a povahy religionistických výpovědí, oborové agendy a výzkumného protokolu, vztah religionistiky k sociálním, historickým, kulturním a přírodním vědám
2. religionistika jako věda, věda jako společenská praxe: význam, smysl a podmínky možnosti hodnotové neutrality, objektivity a nestrannosti, význam a důsledky společenské situovanosti a nakládání s ní ve výzkumném protokolu
3. teoretická a politická relevance religionistiky, možnosti a meze aplikovatelnosti a angažovanosti religionistiky
4. etický a emický přístup ke studiu náboženství, problém dominance a respektu badatelů vůči aktérským výpovědím, vztah mezi světem aktéra a světem vědce
5. kauzální a funkcionální vysvětlení versus interpretace jednání, podřazování individuálního jednání obecným vysvětlujícím zákonitostem versus konkrétní popis působících příčin (singulární kauzalita)
6. role „velkých teorií“ v religionistice: dějiny, současnost, zhodnocení
7. sociologické a historické zkoumání v religionistice: dějiny, vztahy, možnosti a meze vzájemného propojení, perspektivy
8. kvantitativní a kvalitativní metody v religionistickém bádání: vymezení, využití, teoretické zakotvení, selekce relevantních dat a možnosti generalizace, otázky platnosti (validity) a spolehlivosti (reliability)
9. fenomenologický přístup v religionistice: otázka jeho vědeckosti, přínosu, pojetí rozumění a vysvětlení
10. narativní přístup v religionistice: otázka jeho vědeckosti, přínosu a vztahu k vysvětlení a „velkým teoriím“
11. kognitivní přístup v religionistice: otázka jeho vědeckosti, aplikovatelnosti a vztahu k vysvětlení a „velkým teoriím“
12. utváření tradice religionistického bádání v 19. a 20. století: teoretické základy a výzkumná orientace, agenda a cíle, akademická politika
13. religionistická tradice mezi 20. a 21. stoletím: kritika Eliadeho a fenomenologie, postmodernismus a postkolonialismus, krize identity a hledání řešení, naturalizující a kulturalizující přístupy, kognitivní religionistika

Komentář:

Na dějiny bádání jsme ve výkladech dílčích okruhů již mnohokrát narazili, a já nemám potřebu zakrývat, že jsem se k nim v zájmu větší jasnosti svého výkladu, v zájmu většino zdůraznění toho, k jakým tradicím se brněnská religionistika hlásí a na něž navazuje, a na které naopak nikoliv, vyjadřoval poněkud hodnotícím způsobem. Poslední tematický okruh magisterských státnic nabízí prostor se s dějinami religionistického bádání a se systematickou teorií v religionistice vypořádat systematicky. A samozřejmě, že by to mělo znamenat i ujasnění si toho, kam jako naši absolventi patříte jakožto dědici tradice, již vám předáváme, a artikulaci toho, jaký k této tradici sami máte vztah. A pochopitelně oceníme váš kritický odstup a poctivé zhodnocení možností a mezí, jež vám příslušnost k této tradici klade, spíše než nezdůvodněné přihlášení se k ní, bez hlubšího porozumění tomu, co z toho plyne, a proč by to mělo být k něčemu dobré.

Doporučená četba:

- Bourdieu, Pierre, „Scholastické hledisko“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 153–166.
- Garfinkel, Harold, „What is Ethnomethodology?“, in: id., *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs 1967, 1–34.
- Garfinkel, Harold, „Studies of the Routine Grounds of Everyday Activities“, in: id., *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs 1967, 35–75.
- Geertz, Clifford, „From the Native’s Point of View: On the Nature of Anthropological Understanding“, in: id., *Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*, London: Fontana Press 1993 (1. vyd. 1983), 55–72.
- Hamar, Eleonóra, „Příběhy religionistického vědění: Podněty narativní a kritické teorie v religionistice“, *Religio: Revue pro religionistiku* 16/2, 2008, 155–176.
- Ginzburg, Carlo – Poni, Carlo, „The Name and the Game: Unequal Exchange and the Historiographic Marketplace“, in: Edward Muir – Guido Ruggiero (eds.), *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*, Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press 1991, 1–10.
- Hempel, Carl G., „The Function of General Laws in History“, in: id., *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science*, New York: The Free Press – London: Collier-MacMillan 1965, 231–243 (1. vyd. *Journal of Philosophy* 39/2, 1942, 35–48).

- Horský, Jan, „Místo (velkých) teorií v historických vědách v době narativistické kritiky a mikrohistorických bádání“, in: id., *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním: Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*, Praha: Argo 2009, 70–97.
- Horyna, Břetislav, „Finalizace religionistiky: Problematika vnějších determinant rozvoje vědecké teorie“, *Religio: Revue pro religionistiku* 16/1, 2008, 5–32.
- Horyna, Břetislav, „Kulturní věda – další dilema religionistiky“, *Religio: Revue pro religionistiku* 15/1, 2007, 3–28.
- Chartier, Roger, „Filozofie a historie“, in: id., *Na okraji útesu*, Praha: Pavel Mervart 2010, 217–236. [Vztah pramenné kritiky a analýzy diskurzů, pramenná stopa, vztah reality a reprezentace.]
- King, Richard, „Beyond Orientalism? Religion and comparativism in a postcolonial era“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge 1999, 187–218.
- Konopásek, Zdeněk, „Sociologie jako *power play*“, *Sociológia* 28/2, 1996, 99–126.
- Konopásek, Zdeněk, „Text a textualita v sociálních vědách I: Teoretické motivace“, *Biograf* 7, 1996, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=703> [18. 9. 2011].
- Konopásek, Zdeněk, „Text a textualita v sociálních vědách II: Metodologické motivace“, *Biograf* 8, 1996, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=802> [18. 9. 2011].
- Konopásek, Zdeněk, „Text a textualita v sociálních vědách III: Reflexivní impuls“, *Biograf* 9, 1996, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=902> [18. 9. 2011].
- Latour, Bruno, „Když věci vracejí úder: Co mohou sociálním vědám přinést ‚vědní studia‘“, *Biograf* 29, 2002, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=2901> [18. 9. 2011].
- Mills, Charles W., „Různé filosofie vědy“, in: id., *Sociologická imaginace*, Praha: SLON 2008, 130–143.
- Mills, Charles W., „Využívání historie“, in: id., *Sociologická imaginace*, Praha: SLON 2008, 155–178.
- Pyysiäinen, Ilkka, „Appendix: Cognitive Processes and Explaining Religion“, in: id., *Supernatural Agents: Why We Believe in Souls, Gods and Buddhas*, New York: Oxford University Press 2009, 189–209.

- Sarkar, Sumit, „The Decline of the Subaltern in *Subaltern Studies*“, in: id., *Writing Social History*, New Delhi: Oxford University Press 1998, 82–108.
- Seiwert, Hubert, „Religionistika na pomezí sociálních, historických a kognitivních věd“, *Religio: Revue pro religionistiku* 16/2, 2008, 227–240.
- Sørensen, Jesper, „Religion in Mind: A Review Article of the Cognitive Science of Religion“, *Numen* 52/4, 2005, 465–494.
- Weber, Max, „Základní sociologické pojmy“, in: id., *Metodologie, sociologie a politika*, Praha: Oikúmené 2009, 133–168.
- Weber, Max, „Objektivita sociálněvědního a sociálněpolitického poznání“, in: id., *Metodologie, sociologie a politika*, Praha: Oikúmené²2009, 7–63.
- White, Hayden, „Břemeno historie“, in: id., *Tropika diskursu: Kulturně kritické eseje*, Praha: Karolinum 2010, 39–68.
- White, Hayden, „Fikce faktické reprezentace“, in: id., *Tropika diskursu: Kulturně kritické eseje*, Praha: Karolinum 2010, 153–168.
- White, Hayden, „Historismus, historie a figurativní imaginace“, in: id., *Tropika diskursu: Kulturně kritické eseje*, Praha: Karolinum 2010, 129–152.
- White, Hayden, „Interpretace v historii“, in: id., *Tropika diskursu: Kulturně kritické eseje*, Praha: Karolinum 2010, 69–104.

Závěr

Na závěr bych se rád vrátil k přiznání toho, že tato příručka nakonec je o něčem trochu jiném, než o čem jsem původně plánoval, že bude. To, že se pokusím vás uvést do úvah, zájmů a cílů, které nás vedly k tomu, abychom změnili podobu státních magisterských zkoušek, jež u nás budete skládat, jsem zprvu nepředpokládal. Rozhodl jsem se k tomu na základě toho, že jsem z prvního průběhu nové verze státních zkoušek nabyl dojmu, že vám to může být k užitku. Možná se naprosto mýlím, a nebude tomu tak. Ale to už je riziko jakékoliv lidské činnosti. Já jsem se prostě pokusil využít příležitost k napsání této příručky tak smysluplně, jak jsem byl schopen, a na vás bude ohodnotit, jestli tato příručka splňuje naděje, jež jsem do ní vkládal.

Druhá důležitá věc, jíž jsem se rozhodl udělat úplně jinak, se projevuje v mých komentářích k tematickým okruhům. Původně jsem chtěl připojit jen stručné anotace k literatuře, jíž považuji za zásadní. Jak jste si všimli, žádné anotace v textu nenajdete. Není to ode mne žádný naschvál. Já si prostě upřímně myslím, že to nejlepší, co pro sebe můžete udělat, je najít si každou jednotlivou položku z těchto dlouhých seznamů (protože se seznamy k různým okruhům v mnohém z dobrých důvodů překrývají není toho dohromady tolik, kolik se toho na první pohled zdá) v knihovně, nebo ve studijních materiálech k jednotlivým kurzům, přeběhnout jí očima, a posoudit čím vám může být její studium prospěšné a jak moc podrobně by vzhledem k tomu mělo být. Samozřejmě nikdo nečeká, že přečtete úplně vše. Avšak kompetence rychle projít nějaký text, zhodnotit, jestli může být něčím relevantní pro řešení problémů, jimiž se zabývám, a pořízení stručné poznámky o tom, k čemu jsem při tomto zhodnocování textu dospěl, je elementární vědeckou dovedností a vlastně kompetencí, kterou musí disponovat kdokoli, kdo se chce aspoň trochu zorientovat v záplavě informací, která se na příslušníky naší společnosti hrne ze všech stran. Takže žádné anotace zde nenajdete, spolehněte se radši na svůj vlastní úsudek.

Místo toho jsem se vám pokusil nabídnout jinou věc: relativně jasnou představu o tom, co si s tím či oním okruhem témat my, vyučující, spojujeme, nebo, abych byl přesnější, přesně to, co si s ním spojuji já. Myslím si, že seznámit se s touto mojí představou pro vás může znamenat celkem bezbolestný způsob, jak se v problémech, které zkoušení během magisterské státní zkoušky zahrnuje, předběžně zorientovat. Samozřejmě, že k důkladnému zorientování se toho budete muset nastudovat mnohem víc. Proto tu koneckonců máte seznamy doporučené literatury, a k tomu máte možnost absolvovat celou řadu kurzů, které každý semestr vypisujeme. Ovšem již s tím, do jakých kurzů se přihlásit, abyste si postupně budovali portfolium znalostí a dovedností, jež by vám ukončení studia měly výrazně usnadnit, by vám tento stručný úvod mohl pomoci; především

v samých začátcích studia, kdy ještě disponujete velmi omezeným množstvím interních informací o zaměření různých kurzů a zájmech, teoretických orientacích a pedagogických postupech jednotlivých vyučujících. A pochopitelně byste tuto pomoc měli bohatě zužítkovat především vy, kdo k nám přicházíte studovat z jiných škol, a o tom, co pro nás znamená dělat religionistiku, a co od nás v našich kurzech tedy můžete čekat, nemáte informace buď žádné, nebo jen velice kusé, a často možná pouze z druhé či třetí ruky.

Závěrem ještě drobné upozornění ve vztahu k uvedeným komentářům: jak už jsem poznamenal, měly by vám umožnit předběžnou orientaci. Nejsou tedy žádným uceleným výkladem, nemohou nahradit ani základní úvodovou literaturu, ani literaturu pro pokročilé, a nenahrazují sylaby jednotlivých kurzů. Jsou prostě pouze tím úplně prvním, elementárním, z čeho se můžete velice předběžně dozvědět, co od nás můžete očekávat během studia na našem ústavu, respektive, co si já myslím, že od nás můžete očekávat.

Příloha

Posudek závěrečné práce

Název práce

Autor/autorka práce

Vedoucí a oponent/oponentka

Vedoucí:	
Oponent/oponentka:	

Typ práce

Nehodící se smažte nebo hodící se podtrhněte.

bakalářská diplomová práce, bakalářská oborová práce, magisterská diplomová práce, magisterská oborová práce, rigorózní práce, disertační práce

Hodnoticí kritéria, přidělené body a celkové hodnocení

Hodnoticí kritéria jsou rozdělena do tří skupin: 1) naplnění zadání, 2) jazyková a formální úroveň práce a 3) odborná úroveň práce. V každé z těchto skupin podle jednotlivých kritérií přidělte (vepište do tabulky) počty bodů. Bodové hodnocení prosím pod tabulkou zdůvodněte, zejména jestliže podle některého kritéria přidělíte spíše nízký počet bodů. V každém případě bodové hodnocení zevrubně zdůvodněte, pokud práce získá v dané skupině kritérií méně než 50 % maximálního počtu bodů.

Nakonec body ze všech tří skupin kritérií sečtěte a podle tabulky v části „Návrh celkového hodnocení“ součet převedte na návrh celkového hodnocení práce. **Pokud ale práce v kterékoli ze tří skupin kritérií získá méně než 50 % maximálního počtu bodů, je návrh jejího celkového hodnocení vždy F bez ohledu na výsledný počet bodů.**

Rozpis, jakému hodnocení podle hodnotící stupnice ECTS orientačně odpovídá počet bodů přidělený hodnotitelem v dané položce: položky hodnocené **40 body**: 40–38 = A, 37–33 = B, 32–28 = C, 27–23 = D, 22–20 = E, 19–0 = F; položky hodnocené **30 body**: 30–29 = A, 28–25 = B, 24–21 = C, 20–17 = D, 16–15 = E, 14–0 = F; položky hodnocené **20 body**: 20–19 = A, 18–17 = B, 16–14 = C, 13–12 = D, 11–10 = E, 9–0 = F; položky hodnocené **10 body**: 10 = A, 9 = B, 8–7 = C, 6 = D, 5 = E, 4–0 = F.

1) Naplnění zadání

V první řadě se hodnotí, nakolik práce naplnila zadání. **Přihlíží se při tom ovšem i k odborné odůvodněnosti případných odchylek od zadání.** Zadání prací lze zobrazit na adrese <https://is.muni.cz/auth/rozpis/> nebo si je lze vyžádat e-mailem od sekretářky ústavu.

<i>Kritérium</i>	<i>Bodové hodnocení</i>	
	<i>maximum</i>	<i>přidělené</i>
Míra naplnění zadání. Zpracování přesného tématu určeného zadáním. Míra zohlednění zadaných teoretických východisek a kvalita použití zadaných metod. Dosažení cílů a zodpovězení výzkumných otázek určených zadáním. Využití zadané literatury.	40	

Zdůvodnění bodového hodnocení:

2) Jazyková a formální úroveň práce

<i>Kritérium</i>	<i>Bodové hodnocení</i>	
	<i>maximum</i>	<i>přidělené</i>
Jazyková úroveň práce. Úroveň pravopisu. Celková jazyková a slohová úroveň. Úroveň anglického résumé.	30	
Přesné vyjadřování myšlenek a problémů, logická a sledovatelná argumentace, konzistentní práce s termíny.	30	
Kompozice a přehlednost práce, její logická struktura, proporcionalita jednotlivých částí.	10	
Bibliografické odkazy. Přesnost, úplnost a konzistentnost bibliografických údajů v textu a v závěrečném seznamu literatury.	10	
Formální přesnost práce se zdroji. Přesná rozlišitelnost vlastního textu od citací i parafrází. Správnost citací a výstižnost parafrází.	10	
Grafická úprava. Typografická kvalita, kvalita obrazových příloh, kvalita tabulek a grafů apod.	10	
Celkový počet bodů	100	

Zdůvodnění bodového hodnocení:

3) Odborná úroveň práce

<i>Kritérium</i>	<i>Bodové hodnocení</i>	
	<i>maximum</i>	<i>přidělené</i>
Odborná kvalita zpracování. Jasně a přesně vyjádření sledovaného výzkumného problému a cílů práce. Sledování výzkumných otázek bez zbytečných odboček. Jasně zodpovězení výzkumných otázek. Přesvědčivost výsledků. Jejich původnost, podnětnost a odborný přínos. Dosažení cílů práce.	40	
Teoretická úroveň práce. Jasnost teoretických východisek. Jejich skutečné a kvalifikované využití k řešení výzkumného problému. Vymezování užívané terminologie.	20	
Metodologická úroveň práce. Ujasněnost metodologie. Vhodnost použitých metod k řešení daných výzkumných otázek na základě příslušných dat / pramenných údajů. Konzistentní využívání zvolených metod. Kvalita jejich využití. Hloubka provedené analýzy.	20	
Kvalita zdrojů a úroveň jejich zpracování. Relevance a dostatečnost použitých zdrojů, případné opomenutí významných zdrojů (uvedte níže). Kritická, diferencovaná, kvalitní a přesná práce se zdroji. Kvalita jejich využití pro řešení daného výzkumného problému.	20	
Celkový počet bodů	100	

Zdůvodnění bodového hodnocení:

Návrh celkového hodnocení

Návrh celkového hodnocení práce se určí podle níže uvedené tabulky na základě součtu bodů ze všech tří skupin kritérií. **Pokud ale práce v kterékoli ze tří skupin kritérií získá méně než 50 % maximálního počtu bodů, je návrh jejího celkového hodnocení vždy F** bez ohledu na výsledný počet bodů. V takovém případě se body nesčítají, místo toho se do kolonky „Součet bodů z oddílů 1–3“ vepíše „nesplněno“, případně „–“. Ačkoli hodnocení vyplývá ze součtu bodů, výslovně je prosím vepište do příslušné kolonky. Bodové rozsahy vycházejí z hodnoticí stupnice ECTS.

Součet bodů	Celkové hodnocení práce	Slovy dle SZŘ MU
240–229	A	výborně
228–199	B	velmi dobře
198–162	C	dobře
161–132	D	uspokojivě
131–120	E	vyhovující
119–0	F	nevyhovující

Součet bodů z oddílů 1–3:	?????
Návrh celkového hodnocení:	?????

Volný komentář

Volný komentář hodnotitele (celkový dojem z práce, její silné a slabé stránky, možnosti dalšího rozvoje apod.).

Podněty k rozpravě

Uvedte prosím alespoň dva odborné podněty k rozpravě nad prací.

(1)

(2)

Datum, hodnotitel, podpis

Místo, datum:	
Jméno (včetně titulů) a pracoviště hodnotitele:	
Podpis:	

Jak projít úspěšně studiem

Příručka ke státní magisterské zkoušce z religionistiky na FF MU

Milan Fujda

Vydala Masarykova univerzita v roce 2013

1. vydání, 2013

Sazba: Ing. Vladislav Pokorný – LITERA, Tábor 43a, 612 00 Brno

ISBN 978-80-210-6531-4